DE
BELLO
SVECICO.

PETRI BAPTISTÆ BVRGI
GENVENSIS
DE BELLO SVECICO
Commentarij
Quibus Gostaui Adulphi
Suecor. Regis in Germaniã expeditio
usq; ad ipsius mortem
comprehenditur
Ad
Em.mum et Rev.mum Principem
ac Dominum
D. FRANCISCVM
CARD. BARBERINVM
LEODII
Apud Henricum Edelmannum
1633.
Superior. permissu

EMINENTISSIMO,
ET REVERENDISSIMO
PRINCIPI,
AC DOMINO
D. FRANCISCO
CARD.
BARBERINO
S. R. E. VICECANCELLARIO.

EPHEMERIDEM eorum, Eminentiſſime Princeps, quæ Bello Suecico in Germania gesta ſunt, perquiſita quantum potui veritate, memoriæ cauſa conſcriptam, cum ſuperiori menſe Pragam

gam in ſtatiua ſeceſſimus in ordinem mihi digeſſeram, decreueramq. opportunè finito bello, ipſius hiſtoriam deſcribere; ſed amici tumultuarium, atque vtcũque deſcriptum opuſculum exigunt, nec poſſum, quin amicorum petitionibus morem geram, & publici iuris faciam; Audeoque tuum ambire patrocinium, qui Patronum habere percupio, cuius me excuſet benignitas, & defendat authoritas; Qualem te mihi futurum ſpero, vbi veritati (quam a te vehementer diligi intelligo) me ſtuduiſſe comperies. Neque velim me ideo temeritatis damnares, ſi ingenij mei primitias, incomptum inornatumq. munuſculum tibi, quem maiora negotia requirunt, legendum porrigo, ſed animum humillime offerentis, qui tibi vna cum hiſce paginis ſe dedit, æqui boniq. conſuleres, ac faue-

res

res tui obſeruantiſſimo, dum Eminentiæ tuæ veram felicitatem obſequentiſſime precatur. Vale. Pragæ ix. Calendas Februarij 1633.

Eminentiæ Tuæ

Deditiſſimus

Petrus Baptiſta Burgus.

AD

AD LECTOREM ADMONITIO.

SI hæreticorum superstitionem alicubi religionem, Lutheranos, Euangelicos, captiosa Lutheri dogmata, verbum Dei ab hæreticis hominibus in hisce Commentarijs falso appellari inuenies, non ideo dictum putes, quod ego talia esse asseram, sed me ita scripsisse credas, quia voces eorum expresserim ex ipsorum ore loquutus. Cæterum me Romanæ, hoc est Catholicæ, Orthodoxæq; Ecclesiæ obsequentissimum scias, & nihil, quod ab ipsius veritate declinet, profiteri.

PE-

PETRI BAPTISTÆ BVRGI
Commentariorum
DE BELLO SVECICO
LIBER PRIMVS.

Breuiarium Libri.

1 *Imperialis dignitatis in Austriacis continuata possessio Germaniæ, aliosque Principes mouet; horum consilia.*

2 *Sueciæ situs, religio, & vires: Gostaui bella, ad eum Germanorum Principum Legationes, & preparationes ad bellum.*

3 *Gostaui ad Imperij electores litteræ; tractatur frustra Gedani pax: Suecici belli primordia.*

4 *Comitijs Ratisbonensibus pax inter Germaniæ Principes concluditur, dimittitur exercitus Cæsaris exauctorato Vollestaino: Caroli Auriæ Legati Hispanici pium facinus.*

5 *In Pomerania Contius se contra Suecos munit. Gostauus habitis Stocholmiæ comitijs ordinum Regni, ex Suecia cum exercitu soluit.*

6 *Gostaui in Germaniam appulsus, progressus primi.*

7 *Contij aduersus Suecum consilia, huius bellicæ artes, Contius Stetinum immitere præsidium conatur.*

8 *Gostauus Stetinum occupat: Cum Bogislao Pomeraniæ Duce paciscitur, & Stargardia potitur.*

9 *Bogislaus apud Cæsarem suam defectionem excusat; Cæsariani regionem circa Stetinum depopulantur.*

10 *Tyllius Magdeburgũ affligit, ciuitati Christianus Guilielmus præsto adest; variæ velitationes, donec Tyllius eam ciuitatem obsidione cingeret.*

11 *Gostauus ab Electoribus, & Cæsare litteras accipit: Brandemburgico Electori priuatim scribit, Gbertium ad Cæsaria-*

 norum

norum munimenta visitanda tendit, vbi magnum vitæ discrimen subit: nouos milites habet, fiunt transactiones de redimendis captiuis: Pomerani in verba regis iurant, ipse in Megapolim soluit.

11 *Cæsariani Pasbaldiam spoliant, Stetinii frustra tentant.*

13 *Gostaui in Megapolim expeditio, ad Megapolitanos & Rostochienses mandatum; Cæsariani Rostochium astu nouum præsidium introducunt.*

14 *Lauuemburgici exercitus collectio, progressus, & extinctio: Colberga obsidio a Suecis.*

15 *Contius Megapoli subsidium mittit, Cæsariani nequicquam Colbergam obsidione liberare nituntur.*

16 *Prætoriam Vismariensis classis vadis hærentem, & a Suecis obsessam Lubecenses seruant; queritur de hoc facinore Gostauus. Brandemburgicus Suecicis partibus palam accedit.*

17 *Cæsar militibus leges præscribit, nouos delectus instituit, reliquias sui exercitus ex Italia reuocat: Catholici fœderis Principes milites colligunt, vt Cæsari assistant.*

Gesta hæc maiori ex parte anno MDCXXX.

1 IVS Romani Imperij Stephanus Secundus Romanus Pontifex à Græcis ad Gallos transtulit, cũ orientalium Imperatorum absentia, aut ignauia occidentalium rerum statum defensoris indigere & præsentia, & cura expertum est: Ius idem Gregorius Quintus extincta Magni Caroli sobole Germanis dedit, electiuam nempe dignitatem, non hæreditariam vt spe ipsius consequendæ, post obitum pro tempo-

tempore Imperantis cæteri principes ad virtutes inuitarentur, paterenturq. libentius Imperij potitum: Electio penes certos Electores decreta, qui in Germaniæ liberis ciuitatibus congregati Romanorum Regem eligerent, non ante Imperatoris nomine appellandum, quam confirmationem dignitatis, & Imperatorium diadema à Romano Pontifice reciperet. Hanc sibi authoritatem Electores pluribus sæculis conseruauere, debilem semper, & viribus non præstantem cæteris Principem ad eam dignitatem promouentes, periculosum rati, si potentem admitterent, quem postea nisi captis armis, turbataq. Republica, non pro libito possent deponere: Hoc idem liberarum ciuitatum status videbatur expetere, quæ libertati studentes Imperatoris potẽtiam auersabantur: A succesione præterea annuente etiam Pontifice abhorrebant, verentes, ne Imperialis potestatis continuatus succesione vsus in tyrannidem declinaret, conciliatis subditorum, sociorumq. animis, qui ob longæuum imperantis familiæ dominium, non Rempublicam, sed Imperatores agnoscerent: Hic diu valuit stylus, donec in Catholicam fidem furentibus Luthero, & Caluino Germania omnis distracta dehisceret; defuncto enim

tunc temporis Maximiliano Carolus est substitutus, ex filio nepos, continuata tertio Catholicorum Electorum opera in Austriaca familia successione, vt ipsius potentia nascentes hęreses supprimerentur, & periclitanti in Germania fidei succurreretur; vtili quadantenus ad hunc finem consilio, sed ad Electorum, Imperijq. libertatem pernitioso, cum potentia Caroli Austriacorum rès adeo firmatę sint, vt Imperialis dignitas, haud interrupta successione, in ea familia ad præsentem vsque Ferdinandum duret; quamquam maiori Germanorum Principum parte contranitente, ijs vero præsertim, qui Luthero, aut Caluino adhærent, nam hi non semel arreptis armis rerum statum non leuiter perturbauere; vt enim libertatis studiosa, ita belli auida gens est, adiecto insuper religionis (ni religionem hæreticorum perfidiam appellare est nefas) prætextu facile in arma proruebat: quæ haud tam facile deponebat deinceps superstitionis tenax: verum hæc Austriacos molestauerunt quidem, sed viribus bene firmatos parum afflixere, & hisce narrandis non defuere decora ingenia; neque mihi consilium antiqua repetere, sed propositum de ijs, quibus aut interfui, quæue ex fide dignis percepi sine ira & studio, quibus

careo,

careo, aliquid breuiter tradere, initio facto ab Suecorum Regis in Germaniam irruptione, periculosa & graui Catholicæ Reipublicæ, quaque fere Austriacorum res cecidissent, ni Deus opportunissimo, atque insperato remedio contra hostem fidei Catholicis subuenisset: prius tamen de huius belli causis aliquid dicam. Postquam Ferdinando filio Hungariæ Boëmiæq. Rege coronato, conclusaq. cum Christiano Daniç Rege pace, Cæsar Ferdinandus ad maiora animũ applicare est visus misso in Italiam contra Mantuæ ducem exercitu; vulgatumq. passim tentaturum illum, vt filius ad Romanorum quoque regnum promoueretur, dubitare Principes Imperij Electores præsertim, & suspicari, ne sua priuilegia in obliuionem caderent, & Imperij violarentur leges, quod propemodum Austriaci, continuata tot annorum hæreditaria successione præscripsissent: Suspicionem augebat vulgata fama, qua ferebatur, non ante Hispaniarum Regis soror Hungariæ, & Boëmiæ Regi desponsata, ipsi nuptura, quam ille Romanorum Rex eligeretur. Scilicet his moti Germaniæ Principes differebant; sub tot Austriacis Cæsaribus Imperatoriam dignitatem vnius familiæ quasi hæreditatem fuisse, vnde fere

fere ſeruitus nata; redituram libertatem, quando Cæſares libere eligi inciperent; At qui hoc in dies difficilius reddi, nam immiſceri rebus Germaniæ Hiſpanos callidam gentem, Imperij auidam, faſtu, fortuna, potentia elatam: iamque hos non ſpernendam Germaniæ partem ſpoliato domino naturali poſſidentes, vlteriora præſenti matrimonio moliri; & quid conari Cæſarem exercitibus omni occupata Germania, neque ijs exceptis locis, quæ Catholici fœderis militibus debebantur, quam vt Electores ad libitum cogeret? Detineri ideo in Italia Gallum, qui Mantuano Duci ſubſidio venerat, ne comitia, quæ ſpecie pacis, animo ſeruitutis Germanicæ procurandæ, Ratisbonæ Cæſar indixerat, turbaret, interrumperetque, quæ ipſe molitus eſſet; Imperatoriam enim dignitatẽ ambire Ludouicus Galliarum Rex perhibebatur: Addebatur hæreticis ſuperſtitionis zelus; pulſos ex Boëmia, Auſtria, & reliquis Germaniæ regionibus, quibus Cæſar dominaretur, nouæ religionis profeſſores; quid facturum filium, qui ſi rerum potiretur maiores habiturus eſſet vires, quam pater? Natum ex Catholico Principem, inter Catholicos ſemper educatum, ideo cum Hiſpaniarum Rege, qui Catholici nomine gloriaretur,

riaretur,

riaretur, priſcam conſanguinitatem recenti affinitate renouare, vt coniunctis cum ipſo viribus, religionis ſpecie adacto iugo, Imperij Principes proprijs ſedibus deturbaret. Quid religionis prætextu ambiretur Fridericum comitem Palatinum Rheni, Adolphum Fridericum, & Io. Albertum fratres Duces Megapolitanos teſtari; iam & hoc in reliquos Cæſarem moliri, repletis milite Prouincijs, & iam non ſe domi ſuæ, ſed Volleſtainum, ſed milites dominari: experientia non opus vlterius, armã capeſſenda, tuendum non ius Imperij, non religionem ſolum, ſed ditionem liberos, vitam. Fouebat hos motus Anglorum Rex Carolus, non tantum inueterata in Auſtriacos, & Catholicos ſimultate, ſed nuperrimo odio ob depulſum ex Palatinatu Rheni ſororis virum: Augebant Confœderatorum in Belgio ordines, vt ſubſidia Cæſaris Hiſpanis adimerent, ipſi interea debilitatum hoſtem ex toto Belgio pellerent. Sed & Galliarum Rex hos conatus impellere dicebatur, nouis inſuper iniurijs in Auſtriacos irritatus, ob bellum Italicum, adiecta quoque Imperij ambitione; neque ſuſpicio defuit, quin nonnulli Italiæ Principes Hiſpanorum, Auſtriacorumque, aut dominium exoſi, aut potentiam veriti ad hæc ipſa con-

ſa concurrerint: ſed in abdito hæc ſunt, inaniſq. hactenus hæc ſuſpicio fuit, neque auderem ego quicquam affirmare, cum nullum adhuc hoſtilitatis effectum non ab Italis modo, ſed neque ab externis Catholicis Principibus Auſtriaci in Germania ſint perpeſſi; At hæretici liberæq. Germaniæ ciuitates agitare conſilia clam cœperunt de belli gerendi modo; præcipua nempe erat difficultas (militenamque, & pecunia non carebant) quem ducem exercitui præficerent: Germanum Principem eligere decorum ducebatur, neque deerant qui tanto oneri pares eſſent, vt qui plura ſtipendia in vtraque Germania emeriti, vulnerum cicatrices militarem laudem oſtentarent: In his tamen deſiderabatur authoritas; nam cum inter pares æmulatio obſequij impedimentum vigeat, nemoque ex Germanis Principibus alteri cedat, difficile videbatur futurum, vt cæteri alicuius ex ſibi paribus Imperium paterentur. Addebatur, quod ſi tyrannis exercitus ducem inuaderet, non facile futurum eſſet remedium contra eiuſdem gentis virum, cui non eſſent defuturi cognati, & fautores quocumque animum verteret: Atque, quod magis huic ſententiæ officiebat, ſi aliquis in Germania militarem delectum inſtitueret,

tueret, metuebatur præsens Cæsaris potentia, qui milite Principum omnes ditiones repleuerat, occursurum hunc nascenti seditioni, illamque oppressurum, antequam succresceret; satius, & securius esse, si externum quempiam gradu, & dignitate Germanię Principibus prę-stantem præficerent, æmulationem & odium cessatura, & fore vt nemo ipsi obedire dedignaretur; nec ab eo tyrannidem timendam, cum aduena non tot adhærentias, vt indigena habiturus esset: Collecturum hunc citra Cæsaris suspicionem in proprio regno milites, bellumq. illaturum, quo inexpectatius, eo infensius: neque indecorum hoc censendum, quod tametsi Germanici nominis famæ officeret in exteris regionibus ducem quærere, gloriosum tamen erat, Germanicę libertati externum Regem stipēdia merere; in hanc omnes sententiam eo facilius cessere, quod alter alteri ægre admodum concedebat, liberæque ciuitates, veteri quodam instituto, Germanorum Principum, cum potentiam, tum Dominium suspecta habebant: externum igitur Regem sibi ducem eligere conclusum, ferebanturque in medium Daniæ, & Sueciæ Reges, eiusdem religionis ambo, & hostes Cæsaris; at ille nuper reconciliatus sancte pactas indu-

cias, & pacem colere profitebatur; neque magni pendebant hominem, qui ſemper in bello aduerſam fortunam eſſet expertus: Erant in Suecum animi propenſiores, iuuenem Regem, enutritum bello, inuictum, qui puer adhuc patre orbatus contra Moſcum, Polonum, & Danum, potentiſſimos hoſtes, regnum non defendiſſet ſolum, ſed ampliaſſet, cuiq. cum Cęſare recẽtes ſimultates eſſent ob miſſas Polono hoſti ſuppetias: De hoc itaque exercitui præficiendo decretum, & internuncij miſsi ſunt, perſuadente præſertim Georgio Guilielmo Electore Brandemburgico vxoris
2 fratre. Regnum Suecię vltra quinquageſimum quintum Septentrionalis latitudinis gradum ad mille Italica milliaria, qua latiſſimum eſt, vſque ad ſeptuageſimum ſecundum gradum extenditur; longitudine mille quingenta non excedit. Ab Oriente Ruſſia, a Meridie mare Balthicum, & Germania, ab Occaſu Noruegia, a Septentrione Oceanus iacent. Quod citra ſexageſimum gradum eſt, aëre ſatis miti, & temperato fruitur, quod inde vſque ad ſexageſimum ſextum, ſcilicet ad Arcticum circulum excurrit, cœlum quidem inclementius habet, ſolum vero felicius, vt beneficium huius, vbi patitur ſitus, illius iniuriam compenſet: Quod reli-

reliquum vltra circulum Arcticum restat, & sterile est, & frigore horridum, feris tamen piscibusq. innumeris abundat, quos lacus, flumina, mare suppeditant ita, vt incolæ ex his vitam trahant. Regnum fuit olim incolarum multitudine adeo plenum, vt siluas etiam colerent, quod & ruinæ, quæ passim itinerantibus in Suecia occurrunt, & in reliquum pene totum terrarum orbem huius gentis inundationes testantur; nunc ob dissensiones, & bella fere continua non adeo populosum est: Incolæ natura feroces & truces dura, exercitaq. educatione contra omnes labores firmantur; Germanis mores similes habent, nisi quod ab ijs ciuilitate superantur, at industria certe præstant, vtpote quouis Sueco rustico omnes artes opificiaq. callente: Reges memorant antiquissimos, a Magogo Noachi, ex Iapheto filio, nepote, vsque ad præsentem Gostauum secundum, cẽtum quadraginta octo: Regiam dignitatem electiuam antea, hæreditariam fecerũt sub Gostauo primo, ipsius hæredibus regnũ, ab eo penitus ereptum Danis, subijcientes, quod decretũ sub Carolo anno MDCIV. renouarũnt: Christianam religionem S. Ansgarius monachus, sub Biorno centesimo Suecorũ Rege anno DCCCXVI. indigenas Ido-

Idolatras edocuit, quam postea vsque ad tempus Gostaui primi, ad annũ circiter MDXXV. Catholicam conseruarunt, quo tẽpore in Augustanæ cõfessionis deprauationem, instigantę Rege, desciuerunt: vires Rex habet satis firmas, cum mari, tum terra: mari præter triremes, vltra quinquaginta bellicas naues, tormentis copiose instructas, ad regni custodiam facili negotio semper alit; quem numerum occasione bellorum modernus Rex auxit; terra militem, habet exercitatissimũ, bellis cum Dano, Mosco, & Polono assuetum, & numerosum ita, vt Sueci iactent, suum Regem intra quindecim dierum spatium, quadraginta peditũ millia colligere, & quo velit, ducere posse: neque equite regio caret, gignit enim & Suecia, & Finlandia equos, qui etiamsi humiles sint, & parui, ad obeunda tamen militaria munia minime sunt inepti: supplet, qua deficit magnitudo corporis, virium robur, & laboris patientia, qua de re possem ego testimonium ferre, qui quadraginta continuis horis, dum apud Suecos detinerer, simili equulo centum viginti Italicorũ milliarium iter confecerim; Cæterum ob corporis humilitatem ad sustinendum grauioris equitatus impetum fere sunt inutiles, ideoq. ex Germania, quando

do opus eſt,equites conducunt Sueci. Regnabat hoc in regno Goſtauus Adulphus, Caroli illius filius,qui a nepote Sigiſmundo, Poloniæ & Sueciæ Rege,in curam Regni Sueciæ adſcitus,dum ipſe in Polonia abeſſet,a Senatu Suecico ſe regem eligi curauerat; vir miles, ſtrenuus, inuictus, prudens, cui nihil obijci fere aliud poſſet (ſi alieni regni occupationem more noſtrorum temporum excuſes) quam quod alioquin præclarum ingenium, in hoc incautum, deceptoris Lutheri nugis ſubdiderat. Militares artes, quas ſub patre didicerat, cõtra Poloniæ Regem hæreditarium hoſtem, & repetentem Regnum,potiſſimum exercuerat,eo rerum ſucceſſu,vt fere nunquam aduerſam fortunam eſſet expertus: Hinc non exigua fama Goſtauo accreuerat, & vulgus militum, non vt Regem, ſed quaſi numen venerabatur hominem forma inſignem, ſtatura procerum, & mole corporis ita cæteris anteſtantem, vt nemo in ijs regionibus eſſet vel maior, vel æqualis, neque equus reperiretur, qui grauiori lorica indutũ vehere poſſet: Pluribus hoc Polonicum bellum annis exarſit, & cruentum,& graue, in aperto ſemper præliantibus, addito inſuper odio quodam naturali inter Polonos,& Suecos;anno tandem a Chri-

ſto

ſto nato MDCXXIX. ad ſexennium induciæ pactæ ſunt. Exceperunt itaque inducias paciſcentem, ſed alias belli auidum Regem Germanorum Principum memoratæ legationes; proponebantur ipſi cognatorum iniuriæ, religionis impugnatio, Regni proprij periculum; quid enim expectandum amplius, aiebant, occupatis a Cæſarianis Germaniæ portubus, qui ad mare Balthicum ſpectant? armari iam naues, inſtrui claſſes, neque quietem in Megapoleos, aut Pomeraniæ oris nacturum Volleſtainum, bellicoſum hominem, ocij, pacis oſorem; nihil vicinitate potentis hoſtis periculoſius; ceſſiſſe iam Danum, vnum reſtare Cæſari, ſi non apertum, ſaltem ſuſpectum hoſtem hunc inuictiſſimum Regem, quem alloquebantur, expectaretq. breui Stocholmiæ in ſua regia bellum, niſi vltro ipſe parantibus hoſtibus inferret: & de inimicitia Cæſaris Regi minime dubitandum; debere iam eſſe expertum in Boruſſia ipſius hoſtilia arma, non fuiſſe hactenus reconciliatos animos, durare igitur hoſtilitatẽ adhuc: eſſe Cæſarem Italico bello irretitum, diſtractiſq. per Germaniam viribus debilitatum: Quid igitur cunctandum? Sumenda tam pijs de cauſis arma, adfuturos totis viribus quatenus ſpiritum traherent ſuos Princi-

Principes, & felix futurum bellum, quia iuſtum: Irrumpendum itaque, plus audaciæ, & conſtantiæ inferentes periculum habituros, quam propulſantes, & fore, vt hoſtis ne aſpectum quidem militum toleraret. Arridebat Regi bellum aggreſſu facile, ſpecie glorioſum, ſucceſſu non deſperandum; neque detrectabat militares labores, qui militiæ ſolum ſe quietem habere profitebatur: nec deerant odia peculiaria, quibus ad bellum incitaretur; At colligere militem, exigere vectigalia, extorquere ex proprio regno pecunias diſplicebat: addebant præterea Suecici Senatus primates nonnulli, qui aut bellum oderant, aut pacem cupiebant, aut ordinis proprij, patriæq. libertatem amantes, Regis ſuccreſcentem potentiam verebantur: Satis iam bello operam datam fuiſſe, domos viris, ærarium auro vacua; non adeſſe indigenam militem ad externa bella; Regnum alias pecuniæ penurioſum, tunc omnino carens, ad exteros milites colligendos tributa ferre non poſſe: egere Rempublicam pace; bello ſtabiles labare Reſpublicas, pace labantes ſtabiliri: vana vanorum hominum Legatos memorare, etiamſi deteriora eſſent, quam fingerentur. Sueciæ regnum a Germania periculoſiſſimo mari diſ-

ſitum,

ſitum, terra ob nemora, & montes perpetuis niuibus obſeſſos, inacceſſibile: neque Volleſtainum vlterius tentaturnm, quam Cæſar vellet; nec Cæſarem quamuis Catholicum (hoc hæretici dant crimini) alioquin pium Principem, plus auſurum, quam conſcientia dictarit: Quos ſedibus pepulerat, merito vt perduelles, & inquietos homines, pepuliſſe; nec crederet bellum patratu tam facile; ſtare adhuc res Cæſaris, imo tunc potiſſimum temporis vigere, adeſſe in Italia, & Germanijs inuictos, numeroſoſq. exercitus; cenſeretq. hos ipſos, qui ſe ad bellum inuitabant, cum inciperet, ſibi hoſtes futuros; leuiſſimum hominum genus Cæſarem odiſſe præſentem dominum, neſcire quid cupiat; velle interim alieno periculo propriæ curioſitati, an perfidiæ conſulere: reſeruaret iniurias ad opportunius tempus, ſi a Cæſare accepiſſet, reciperet interea vires, & cognati, aut affines quas ſibi procurauiſſent iniurias, proprio, non alieno diſcrimine vlciſcerentur: Quod de religione dicerent, futuram illam Deo curæ, nefas eſſe facere hanc præliorum, & cædium ducem; armis barbariem, impietatem, non religionem homines doceri; facile inſuper omne bellũ ſumi, ægerrime deſinere, neque in eiuſdem poteſtate

initium,

initium,& finem eius esse,licere cuiuis, etiam ignauo bellum incipere, deponi cum victores velint. Se vero non hæc ideo dicere,quod aut belli tædeat, aut tributorum pigeat; statutum sibi ad Regis libitum viuere, hæc quæ dixissent ipsum rerum statum menti suggerere, fidem ex ore exigere: eximeret se tandem discriminibus Rex, seruaretq. se patriæ, vxori, natæ: Quid de his futurum si fato in Germania bellum gerens concederet?auerteret Deus tale fatum, at si forte accidisset, patriam in eas ipsas manus relapsam,e quibus redemerat,depulsam vxorem viduam, orbatam patre natam, spoliatam regno, solio expulsam, ludibrium denique toti orbi factam euolueret. Mouere hæ rationes animum Regis; ideoque Legatis respondit: Sibi quamuis propensum ad ea, quæ petijssent haberet animum, deficere tamen vires; neque enim se habere militem proprium asserebat, ad suscipiendas extra suum regnũ expeditiones, neque pecuniam, qua externum conduceret:at Legati vltro parte suorum Principum arma, militem, pecuniam, necessaria omnia offerre; sic tandem Rex alieno periculo, & incommodo, proprio autem commodo & gloria bellum facturus in eorum sententiam iuit; habita prius eleganti

ad Senatum Suecicum oratione, vt obiectionibus factis satisfaceret. Agere se de beneuolentia, qua se prosequebantur, quas posset gratias, precari Deum occasionem rependendi daret, probare ipsorum consilia & fidem; at sibi offerri bellum, & pium & iustum, & gloriosum, & facile, ex quo si vinceret, vtilitatis multum, si succumberet nihil damni esset suo regno allaturus: Pium quod pro religione; iustum, quod pro vlciscendis suis, cognatorumque iniurijs; gloriosum, quod contra potentem hostem; facile, quod contra diuersis intentum esset certaturus. Si vinceret, Germania, Romanum Imperium erant præmia, si succumberet, aut ab armis mallet desistere, se regressu in suum Regnum minime priuatum iri, quod quantum ab Cæsarianorum inuasionibus esset securum, vel ipsi, qui obiecerant, prudenter disseruerant: De sibi subeundis periculis, quantum ad se spectaret, nihil curare, dedecere Reges hanc curam, vbi regni bonum quæritur: quantum ad regnum, non defuturos inter tot præclarissimos Senatores, qui illud regerent, & tam bene, & tam strenue, vt ipse rexerit, & vxorem natamq. illius tuerentur, qui pro religione, & patria, si fatum daret, cecidisset: addidit de iniurijs a

Cæsa-

Cæſare acceptis nonnulla, multa de vtilitate huius belli diſſeruit, & probauit eſſe hoc bellum, non tale ſolum quale narrauerat, ſed quadantenus neceſſarium, adeſſe enim adhuc ex Polonico bello numeroſum militem, quem ſi dimitteret (nam retinere ſine cauſa inutile, & ſumptuoſum erat) non erat dubium, quin ad Cæſarianos accederet, atque inde hoſti vires accreſcerent, ſic præſtare, non ipſum retinere ſolum, ſed augere, præſertim cum hæc facere poſſet alienis, & periculo, & expenſis, nullo regni incommodo, quod ſi bellum in Germania inciperet conſequi videbatur; accedebat Stralſundanos defendendi neceſſitas, quos ſub protectione receptos, ſi deſeruiſſet, infame erat. Concluſit tandem ſe decreuiſſe hoc bellum ſuſcipere, cum ob prædictas rationes, tum propter hoc præſertim, quod quoquo modo res ſe haberet nihil ex eo damni erat Reipublicæ emerſurum; ſequerentur ipſi iuſta Regis placita, cætera curaret Deus. Itaque cum Legatis pactum eſt, Germaniæ Principes, & cæteri pecuniam ſuppeditarent, milites ipſe colligeret: cum in Germaniam ingrederetur Principes aſſiſterēt: Ditiones quarum potiretur, ſi Catholicorum fuiſſent, pro ſe haberet, ſi reformatæ (vt appellant) religio-

nis protestantium, dominis restitueret. Ac-
cepta igitur magna pecuniæ vi, vnde potuit,
milites colligere, & necessaria parare Rex cœ-
pit, eoque facilius validas equitum, & pedi-
tum contraxit copias, quod Poloniæ Rex, &
Gedanensis Respublica nuper pactis cum ip-
so Rege inducijs, milites dimiserant, quos
omnes dato stipendio sub suis signis excepit,
quibus militi, quem habebat additis, nouoq.
insuper in Suecia delectu facto, iustum exerci-
3 tum instruxit. At quoniam aliena merere sti-
pendia indecorum regioq. nomine indignum
censebat, specioso prętextu hanc ignominiam
declinare est conatus, datis ad Imperij Electo-
res litteris tertio nonas Maij an. MDCXXIX.
a quo tẽpore bellum moliebatur, quibus cau-
sas parandi belli narrabat, & se ostẽtabat pro-
pensum ad pacem: responsum habuit omisso
regio titulo, & nihil ad quæsita attinens; ipse
interea dum bellum molitur pacem affectare
se fingens, cum vt Cæsarem deluderet, tum
vt mouere proprijs de causis arma videretur,
Hamburgi, Lubecæ, & Bremæ, Regi Daniæ,
Duci Saxoniæ, & Marchioni Brandemburgi-
co significari curauit fore, vt iustam pacem
non respueret, si tractandi commoditas dare-
tur, petijtq. ab ijs, vt se tractandæ paci inter-
pone-

ponerent: Quod vbi Cæsar ab his resciuit, Gedanum, electam partium cōsensu tractatui ciuitatem, Carolum Annibalem Baronem Donauium misit, data authoritate concludendæ æquis conditionibus pacis; misit & Rex cum eadem authoritate suum Cancellarium, nonnullosq. ex suo concilio, & Rex Daniæ Legatos, qui si qua verteret inter partes differentia, componerent: conuenere Gedani sub initium Aprilis, anni MDCXXX. ibique circa capita pacis faciendæ tres menses disceptatum est: Petebat Rex; Cæsar exercitum & præsidia a superiori, & inferiori Saxonia remoueret; arces ad mare Balthicum sitas demoliretur; Portus liberi essent, nauesq. bellicæ inde recederent; controuersiæ de Episcopatibus, & Ecclesiasticis bonis arbitrio Electorum terminarentur; restituerentur expulsi rebelles, postquam si criminis læsæ Cęsareæ maiestatis cōuinci possent, pecuniariam mulctam persoluissent. Megapolitanis Ducibus sine mora redderetur ditio, pro ijs Rex fideiuberet, si pecunia mulctarentur: Cæsar sumptus, & damna in obsidione passa Stralsundanis reficeret: Regi fraudi non daret, quod obsessæ vrbi opem tulisset; Regis hostibus suppetias non ferret: Rex præsidium Stralsunda deduceret; iniuriarum partes

tes ambæ obliuiſcerentur, & hac firma ſtabiliq. pace Galliæ, Angliæ, Daniæ Reges & Confœderatorum Belgij ordines comprehenderentur. Reſpuit Donauius pacem bello iniquiorem, & tandem irrumpentibus in Germaniam Suecis tractatus diſſolutus eſt. Dederat interea Rex. xiv. Calendas Maij ad Electores ſecundas litteras, quibus omiſſum regium titulum in reſponſo ſuis primis dato dolebat, petebatq. iterum reſponderent: At dum ſpe pacis Cæſarem ſuſpenſum detinet, bellum incepit, repudiato antiquitus tanquam indecoro, ſed noſtris temporibus recepto tanquam vtili, ſtratagemmate hoſtem circumueniens: Nam miſſis circa idus Martij Stralſundam, qua in ciuitate habebat præſidium, copijs aliquot, iuſſit Rugiam inſulam occupari, dilatandis militum hoſpitijs: Eſt Stralſunda ex Anſeatici fœderis liberis ciuitatibus vna, quam Cæſaris Imperium detrectantem, magna vi militum in ditionẽ ad ſtationes miſſa, Volleſtainus afflixerat: reſtitit vrbs militi, miles obſedit, Suecus vrbem inducto pręſidio obſidione liberauit: Rugia inſula, e regione vrbis ad milliare Germanicum poſita Cęſariani adhuc potiebantur; hanc igitur iuſsi inuadere Sueci, bombardis alijſq. bellicis machinis inſtructi

Stral-

Stralſunda Tubale ductore ſoluẽtes, adiacentes prius aliquot paruas inſulas, Hiddenſeam, Vittauiam, & Ieſſemundam occupant; caſtris deinceps ad maius Cæſarianorum in Rugia munimentum admotis, eo perterritis, morte nuntiata, defenſoribus potiuntur. obſeſſis ſubſidio venerat Tribunus Ghettius, collectis, quas poterat, copijs, qui fortunam iam bis aduerſam expertus, tertio tentans, amiſſa copiarum parte ſuperatus, conſcenſa Stetinenſi naue periculo ſe ſubduxit. Vnum adhuc in ea Inſula Cæſari munimentum reſtabat, hoc Alexander Leslæus præſidij Suecici, quod Stralſundæ erat pręfectus xv. Calendas Iulias tranſuectis, quos ex præſidio ſelegerat, militibus, cum tormentis nonnullis, eſt aggreſſus: aggredientem Cæſarei ſtrenue exceperunt, crebris bombardarum ictibus, quæ moliebatur interturbantes, extruxit tamen vallum, & tormentis munimentum quatere cœpit, nullo euentu, contra ſitum egregie munitum; poſtera die obſeſſis deditionem imperauit; reſpondere, quantum duraret vita ſe locum defenſuros: ſed caſus defenſorum conſtantiam eluſit, nam cum biduo poſt oneraria nauis Brandeshaga obſeſſis aquam, aliaq. victui neceſſaria afferret, Sueci myoparones illam terra

arcere

arcere crebris tormentorum ictibus cœpere, cumque ij, qui in munimento erant contrarijs illam ictibus tutarentur, factum eſt, vt fumi nubes in munimento denſiſſima fieret, viſumque defenſoribus adimeret, qua re Sueci cognita, non expectato ducum ſigno improuiſa irruptione facta munimentum in poteſtatem redegere. Memorant eo momento, excitata magicis Suecorum carminibus procella, magnam grādinis vim cœlo demiſſam, quam obuius ventus in obſeſſorum faciem impellebat: Cæſariani paſſim cæſi; ducenti fere ſeruati, & capti ſunt; Sueci ſex tormenta, biſcocti panis, eduliorum, & pulueris ſulphurei copiam non ſpernendam inde habuere, ſic Cæſariani tota Rugia expulſi: Quapropter Stralſundani gratias Deo agentes in lætitiæ ſignum exploſere ſuæ ciuitatis tormenta, militemque centum ceruiſiæ cadis donauere: atque ita qui proprij Principis copias alere negauerant ad conſeruandam pacem, externi exercitum maioribus impenſis, doniſque inſuper perfida curioſitate ad bellum incipiendum alliciunt: ſed eſt humani generis communis iam hæc curioſitas, omnibuſq. præſentis Principis, tanquam tyranni, faſtidium, alterius cuiuſpiam, tanquam optimi Principis deſiderium ineſt:

inutile

inutile ſane,atque exitioſum, nam quem produnt irritant, & cui ſe dedunt ſuſpecti inuiſique viuunt: Neque enim adſcititius Princeps, de illorum fide acquieſcet,qui naturalem prodiderũt, vnde neceſſario in Tyrannidem ruit; atque in ipſa mutatione paci ſumptus, pericula, ruinæ ſuccedunt: Non aliter Germaniæ liberæ ciuitates, graues quidem, ſed tolerabiles contributiones à Cæſare impoſitas exoſæ, ſpe melioris fortunæ, falſo libertatis vocabulum iis obtendentibus, qui priuatim degeneres, in publicum exitioſi, nihil ſpei, niſi per diſcordias habebant, in peiora interim præcipites ſe
4 dedere. Cæſar interea pacis cupidus, vt comitia haberentur procurabat, & tãdem circa Iunij finem ipſe cum filio, Eccleſiaſtici Electores,& Bauariæ Dux Ratisbonæ conuenere; Saxo,& Brandemburgicus per commiſſarios adfuere, excuſatione adhibita, ideo ſe non venire,quia ſibi pecunia non ſuppetebat ad ſumptus in itinere pro dignitate faciendos, cũ ditionum non prouentus tantum, ſed ſubſtantiam milites à Volleſtaino in ſtationes miſſi diſſipaſſent; & quidem ferunt in ſola Marca Brãdemburgica quattuordecim legiones ſtatiua per triennium habuiſſe; Saxonia pariter tota eadem ratione militi fuerat diſtributa,

D vnde

vnde nõ omnino falſa ipſorum excuſatio poterat videri, ni paulo poſt colligendo contra Cæſarem militi, theſauros fere erogaſſēt; Crediderim ego à molitorum conſcientia fuiſſe congreſſu prohibitos. At Ratisbonæ comitia haberi cœperunt, & poſt cõcluſam cum Rege Galliæ pacem, de Romanorum Regis Electione, cuius ſuſpicio ita Principũ animos mouerat, ne tractatũ quidem: Nuncius Pontificis ſolum Roccius (qui ad hoc ſpeciale mandatum a Beatiſſimo Patre in forma breuis habuerat) & Regis Hiſpaniarum Legatus, priuatim de hoc negotio cũ vnoquoque Electorũm, parte ſuorum Principum, verba habuerunt, ſed pro voto minime retulerũt reſponſum; allegãtibus Electoribus, de hoc in præſentibus comitijs, ſe nihil poſſe deliberare; oportuiſſe, ſecundum Imperij leges, ſe à Cęſare antea de hoc ſpecialiter fuiſſe admonitos; indixiſſe illũ comitia ad tractandam Germaniæ pacẽ, de hac tantum deliberãdum; remitteretur negotium iſtud ad alia comitia, quibus ipſi erga Auſtriacam familiam debitum ſtudium erant patefacturi: Sic vt diximus de Regis Electione in comitijs nequidem actum eſt, & prudenter non petijt Cæſar, quod conſequi ſe non poſſe cognouerat, tum ex ijs, quæ fortaſſe à prædictis Legatis reſciuerat,

rat, tum quod iam erga ſe Electorum male affectos animos didicerat. Quattuor conſumpti ſunt menſes in pace Germaniæ componenda, volebatq. Cæſar, vt ea, quæ Vratislauiæ concluſa fuerant, locum haberent, & præſertim vrgebat, vt bona Eccleſiaſtica redderentur, & Catholici eo reſtituerentur, vnde fuerant expulſi: ſero nimis remedio, contra inueteratum morbum, quando iam hæreticorum auaritia, quæ quaſi quercus radices agit, & quo diutius inhæret, difficilius auellitur, Catholicorum bona longo tempore quodammodo præſcripſerat. Sed Electorum quibuſdam, vt opportunius, & cautius deinceps fallerent, his aſſentiri placuit, petieruntque contra, vt poſtquam de pace eſſet concluſum, eius fructus apparere inciperent; dimitteret itaque Cæſar milites, & oppreſſas contributionibus Prouincias ſubleuaret: Calamitatibus inſontium populorum iam ſatis militum auaritiam eſſe expletam, deuaſtatæ tandem, deformatæq. Germaniæ miſereretur: conqueſti pręter omnia ſunt de Volleſtaino ſummo armorum Cæſaris præfecto, illum oblique perſtringentes, quod ſuperbus homo, ambitione elatus, ad militum beneuolentiam captandam, tantam exercitui conceſſiſſet licentiam, vt nihil tam facinoroſum eſ-

ſet, quod milites contra miſerrimos populos non auderent: ſæuire in homines, virginibus vim inferre, comburere domos, ciuitates deuaſtare, depopulari prouincias, pium cenſerent; militaribus præceptis contineri piaculum ducerent: eſſe has, non conſeruandi, ſed perdendi Imperij artes, non inſtruendi milites, ſed corrumpendi; irritari militum petulantia populos, inde rebelliones, & bella ciuilia oriri, militem contra per licentiam laſciuire; hunc labore, non mollitudine probari, & in eo modeſtiam, & continentiam non minus, quam virtutem, atque animi magnitudinem eſſe deſiderandam; Inſtabant igitur maxime, vt Volleſtainus a ſuprema præfectura remoueretur, atque exercitus dimitteretur; non odio ſolum in Volleſtainum, qui vt feroces, rebelleſque compeſceret Germanorum animos, militibus habenas laxauerat, ſed miro aſtu, vt illum qui Cæſari egregiam fidamque operam nauauerat, eidem ea iniuria inimicum redderent: & Cæſar facilius, quam fortaſſe par erat, ipſorum petitionibus cōſenſit, bellum Suecicum non tanti pendens, quanti erat neceſſe, putanſq. ſatis eſſe futurum exercitum, qui in Pomerania, & Megapoli erat, ad illud conficiendum, neque ſibi a Germaniæ Principibus

cipibus metuens, qui cum neminem vnquam data fide fefelliſſet, fore vt ab alijs falleretur nõ credebat. Io: itaque Comiti Tyllio Catholici fœderis Generali præfecto data reliqui exercitus cura, creatiſq. ſuper milites commiſſarijs, exercitum, qui in ſuperiori erat Germania dimitti iubet; & Albertum Volleſtainum, cui Megapolitanum Ducatum antea donauerat, exauctorauit, excuſauitque, propter Germaniæ quietem, ita fieri oportere, ne cui poſtea ſibi belli cauſas imputare liceret; & maluit Cæſar ſuam erga pacem propenſionem oſtendere, quam potentiam ſeruare; Pio ſed pernitioſo conſilio, cum iam experientia receptum ſit, hominum deprauata ingenia, ſi quam aliquando iniuriam ſint perpeſſa, non parcere, ſed tunc potiſſimum vltioni ſtudere, cum reconciliantur, ceſſatque illius potentia a quo paſſa ſunt, qua commodiſſima occaſione ad vlciſcendum fruuntur; ſic pie Cæſar reconciliatus arma depoſuit; Germaniæ Principes aſtute, ſi ſecundum noſtri ſæculi conſuetudinem loquamur, quas ſe accepiſſe dicebant iniurias vlciſcendi occaſionem nacti ſunt. Acceſſit (ijs fortaſſe inſtigantibus, qui Volleſtainum erant exoſi) commiſſariorum in milites intẽpeſtiua ſeueritas, qua in illos animaduertentes,

tentes, ita male affectos dimiſerunt, vt maior pars, imo fere omnes ad hoſtes tranſmigrauerint. Vſus militaris eſt in Germania hyemali, & eo, quo in ſtatiuis milites morantur, tempore, vt ſinguli, vel bini, aut terni vnam habeant incolarum domum, cuius dominus victum militi, & equo, ſi equum miles habet, dare tenetur; Pagus quoque, ſeu ciuitas, vbi ſtatiua ſunt, contributiones porrigit ſecundum mulctam, quæ deinceps in ſingulos milites pro rata parte diſtribuuntur; præter hæc vnuſquiſque aliquid ſemper ab hero domus extorquet, donatiui nomine, quod incolæ, etiam ſi inuiti, dant tamen, ne in ſuam familiam, facultatemque milites deſæuiant: de hoc commiſſarij inquirentes, coegerunt milites reddere, quicquid donatiui nomine accepiſſent; iuſtum quidem, ſed militi graue, qui eas pecunias luxuriei, propinationibuſque, vt mos genti eſt, inſumpſerat, eoque grauius, quod plurimi, pecunia, quam diſſipauerant, carentes, equos, arma, veſtes in ſolutum dare coacti ſunt; vnde irati, vt leue ad iracundiam militare genus eſt, ad Suecum partim, partim ad Saxonem, Brandemburgicum, alioſq. Proteſtantes Principes, qui eam occaſionem ſunt amplexi, ſe contulerunt: Tales fuerunt

Ratiſ-

Ratisbonensis conuentus fructus, in quo pax conclusa, suspicionesq; remotæ, at bello commoditas, dimisso exercitu, data; exemplumque posteris, præstare ab eo, quem offenderis, te etiam reconciliatum metui, quam depositis armis omnino reconciliationi confidere: neque aliud in ijs comitijs notandum veniret, si prætereundum censerem Caroli Auriç Hispanici Legati erga Catholicam fidem celebrandam pietatem: Est Ratisbonæ templum antiquissimum, quod media ex parte Catholici ex Diui Dominici instituto possidebāt, reliquum Lutherani vsurpabant, sibi a Ratisbonensi Senatu, nescio quo iure traditum, inter cætera miranda, quæ in hoc templo sunt, Pulpitum est, ex quo diuus quondam Albertus ciuitatis Episcopus ad populum conciones habebat: Asserunt (quod Ratisbonæ ex pluribus audiui) Lutheranos quotquot, ad concionandum supra illud ascenderunt, cum finita concione descenderent, medios fuisse disruptos, ideoq. prope id, quod adhuc extat, aliud fabricasse, vt & ipsi conciones haberent, Catholicisque, qui impune ascendebant, antiquum illud cessisse: Carolus vero iniquum ratus sacrosancta Catholicæ fidei mysteria, teterrimis Lutheri superstitionibus, & blasphemijs in tam deuoto tem-

to templo immisceri, apud Senatum egit, de illo redimendo, & quanquam Senatores fere omnes Lutheri impietatem colerent, maluerunt tamen aurũ, quod offerebat Auria, quam suo Luthero seruare fidem; concesserunt itaque Auriæ templum, si prius tamen quadraginta florenorum millia, quæ a Catholicis tributi nomine poscebant, numeraret: quo pacto gauisus Auria, insigni liberalitate, protinus pecuniam dedit, & templum omnino liberũ Catholicis donauit; solus inter tot Principes, qui Ratisbonam confluxerant, qui religionis zelo moueretur; essetque hoc facinus mirabilius, si solum esset in hac familia pietatis exemplum, & Andreas proauus liberata patria pietatem, charitatemq. suos hæredes non
5 docuisset. Dum hæc Ratisbonæ gerũtur, Torquatus Contius exercitus Cæsaris, qui in Pomerania post bellum Danicum remanserat, præfectus, ex amissa Rugia Suecorũ consilium detexit, quos prius, si bellum intentarent, aggressuros Pomeraniam, aut Megapolim nunquam putarat, cum nimis per eas regiones in Germaniam difficilis esset ingressus, ac ideo crediderat fore, vt potius ex Borussia, in Silesiã irrumperent, quod verosimilius erat, & facilius; sed ex hoc in cognitionem venit, in Pomerania,

merania, & Megapoli futurum bellum; Quare a Bogislao Pomeraniæ Duce petijt, vt Ghertium, & Griffenhagam loca ad flumen Viadrum sita sibi concederet, vt illis munitis, hostem eo transitu prohiberet; sibiq. ab vna ad alteram prouinciam pateret accessus. renuit primo Bogislaus, sed resistere se non posse cognoscens, postea concessit, vtili sibi reseruato dominio, cautoque, ne commercium cuiquam impediretur. Extruxit Contius, vt impiger, & prudens, Ghertij pontem ductaq. Griffenhagæ per flumen catena, nauigationem impedijt, & in his locis, atque alibi passim, vbi opus erat, munimenta excitauit, quibus hosti posset resistere, quousque Vollestainus, quem non adhuc esse exauctoratum intellexerat, cum exercitu reliquo adueniret: Inde misso in Megapolim Federico Duce Sabellio, eius Prouinciæ, ac citerioris Pomeraniæ curam dedit, qui itidem Demini, Grysbaldiæ, & alibi cœpit se munire: Sueci contra Stralsundá, quæque circa ipsam sunt loca summa celeritate muniebant. Gostauus vero quietis impatiens, nihilque se absente bene fieri ratus, habito Stocholmiæ ordinum regni solenni conuentu, iterum causas explicuit, quibus bellum, contra Cæsarem susciperet, easdemq.

libello complexus, typis excudi curauit, Latino ſermone, & Germanico; Tenor erat: Quod Rex dum opprimerentur amici, & clientes, aliaque Germaniæ vaſtatores (exercitum Cęſaris annuebat) facerent, quæ, non parum ſe irritare poterant, habuerat occaſionem quidem belli: neque opportunitas deerat rei bene gerendæ, inuitantibus, imo enixe poſtulantibus Germaniæ incolis, vt arma caperet, ſuadentibuſque exteris amicis, vt dum paries vicinus arderet, propriæ domus incendio conſuleret; voluerat tamen nunquam pacem rumpere, cuius erat amator, & cultor, & maluerat ſecuritatem propriam Dei, & innocẽtis conſcientiæ bonitati commendare, quam dare ſe in belli diſcrimina præcipitem, vnde periculum ſibi, amicis incommoda erant oriunda. Verum cum anno MDCXXVI. in Boruſſiam contra Polonos exercitum ducens, propius obſeruare incepiſſet Germaniæ graſſatorum motus, amicorum monita vana non fuiſſe, & quo propius Cæſarei ad mari Balthico adiacentes Prouincias, accederent, eo plura tentare, quæ bellum prouocarent, dignouerat: in primis enim eodem anno ſuas, quas ad Tranſiluaniæ Principem dederat, litteras, iure gentium violato, interceperant, coniecto in carcerem

cerem Tabellario, atque conficta verborum interpretatione, in sui inuidiam publicauerant; cumque postmodum inter Regem & Polonos pax tractaretur, nihil omiserant, vt tam sanctum opus turbarent, Polonis vltro subsidia offerentes, concedentesque, vt militem in Germania scriberent, & arma extraherent; Germanis ne Regiæ militiæ nomen darent, interdicto: quod tametsi Regi nihil obfuisset, cum præter optatum numerum ex Germania milites, & arma habuisset, illorum tamen male affectum animum detexerat; qui & apertior prodierat anno sequenti, quo Holsatiæ Ducem cum exercitu, sub ipsius Cæsaris signis, cōtra Regem, Polonis subsidio miserant: post hæc Sueci tota Germania prohibiti, naues ipsorum captæ, & confiscatæ; inde (quod & eorum consilium manifestius ostenderat) succedenti anno instructæ classis Generalem præfectum creauerant, muniuerantq. totius Pomeraniæ, & Megapoleos, tam maritima, quam mediterranea loca, quasi vlterius quippiam tentaturi: neque vero propter hæc Rex, tanti pendebat pacem, hostile aliquid erat molitus, imo anno MDCXXVIII. Stralsundanam ciuitatem a Danis, Cæsaris hostibus, eiusdem Cæsaris nomine, tanquam neutrius partis, re-

cuperans, ſuam erga Romanum Imperium propenſionem oſtenderat: Cumque Stralſundani negarent exercitum Cæſaris in ciuitatem recipere, vt qui hoſtiliter adiacentem regionem deuaſtauerat, intentaueratque vim vrbi, donec ſuper hoc à Cæſare expreſſius haberetur mandatum; Rex proprijs ſumptibus in ea ciuitate præſidium aluerat, ne a quopiam occuparetur, quod cum Cæſariani æqui boniq. conſulere, & Cæſaris decretum expectare debuiſſent, ſiniſtre interpretati, cum Stralſundano arcerentur, Viſmarienſem occupauerāt portum, accitiſq. Gedano hoſtium Regis nauibus, Balthicum mare ita cœperant infeſtare, vt ipſe ſi commercia ſalua voluiſſet, magno incommodo, & ſumptu claſſem contra inſtruere, ipſorumque conatus impedire fuiſſet coactus, quouſque annus ille elaberetur; inde ne daretur ſibi fraudi, quod Stralſundam teneret, cum principio anni MDCXXIX. Lubecæ pacem inter Cæſarem, & Daniæ Regem tractari intellexiſſet, ſuos eo Legatos mittendos cenſuerāt, qui tum vrbis Stralſundanæ cauſam accōmodarent, tum cæteras componerent ſimultates his annis enatas, atque ſi ad id quoque aliquid conferre poſſent, tractatum ipſum, interuentu ſuo, ad optatum exitum perdu-

perducerent; Putabat enim Rex, quod cum pax cum Dano concludi exclusa Stralsunda, atque hæc sine se includi non posset, ob pactas conuentiones, opus esse, vt sui quoque Legati conuentui interessent. Legatos Rex Daniæ comiter, vt par erat, exceperat; at Cæsariani summa iniuria, non Lubeca solum, sed tota Germania, morte comminata, facessere iusserant; quod iniquum facinus, datis ad Regẽ litteris, excusantes, se non habuisse potestatem dicebant, cum alio tractãdi, quam cum Daniæ Rege, certo tamen scire, si res adhuc vel ad Cæsarem, vel ad Vollestainum deferretur, fore, vt Rex pro votis haberet responsum. Verum indignum iam Regi videbatur tot modis læsam, tam ludibriosis amplius processibus offerri patientiam; sciebatq. difficile admodum futurum, vt Legati Cæsarem adirent, vijs omnibus interclusis, & Lubecensi conuentu ad finem vergente, addebaturq. cum Cæsare antea non habita communicatio: vicerat tamen pacis desiderium, Senatusq. impulsus, & dederat ipse Electorali Collegio (quod de iure Imperij exterorum Regum causas cognoscit) litteras, & a Senatu ad Cæsareum Generalem ablegari Stenonem Bielchen Baronem, & suum cubicularium passus erat, vt si animos partis ad-

uersæ

uersæ in pacem pronos reperiret, etiam pro Stralsundanis armistitium statueret, quousque ad integrum pacis negotium plures commissarij mitterentur: appulit Bielches Stralsundam, inuenitq. omnia in deterius lapsa; neque enim solum grassatores illi ciuitatem molestabant, sed armauerant insuper naues ad prædam, miserantq. iterum cõtra Regem, duce Arnemio Cæsaris Campi Marescia llo, vt vocant, in Borussiam exercitum: hæc Bielchis vlteriorem progressum mutatio stiterat, ne tamen frustra venisse videretur, scripserat ad Vollestainum, quibus de causis expeditus venisset; & de iniquitate transmissi exercitus protestatus, vt is, & reliquæ hostilitates suspenderentur, petierat, si sincera alias videri deberet Lubecensium delegatorũ responsio. Responderat Vollestainus; illusoria plane suorũ subdelegatorũ fuisse responsa; exercitum reuocari ideo non posse, quod tot copijs abundaret Cæsar, vt sibi hunc Arnemianum exercitum dimittere opus esset, atque ideo amico Poloniç Regi contra Sueciam haud immerito eum misisse; nec quidquam vlterius, quod ad rem faceret, repetitis Bielchis postulatis, nisi hoc ipsum iterum responsum dederat, iusseratque Arnemium cum exercitu in Borussiam iter

matu-

maturare, qui non parum res Suecicas per totam eam æſtatem afflixerat, magiſque afflixiſſet, ni ſors nefariæ intentionis conatus in propria capita penſaſſet. Narrabat prӕterea litteras ad Electores datas, & Legatum Gedanum miſſum in medium producebat, vt ſe pacem cupere perſuaderet;atque arguebat ex reſponſo ab Electoribus habito, quo nihil ad rem continebatur, neceſſitatem relictam, & quaſi inſinuatam, opportunis remedijs ſibi conſulendi; & ex Gedanenſis conuentus dilatione concludebat, ſe ab hoſtibus detineri, illos interim ad bellum neceſſaria parare, quod cum non poſſet ſine maximo regni; ſuoque detrimento pati,coactus bellum inferebat,vt auerteret, & proteſtabatur quicquid damni ex eo Chriſtianæ Reipublicæ, Germaniæq. populis emergeret, non ſibi, ſed ijs pacis oſoribus, qui tot, tantaſque dederant cauſas, eſſe imputandum: Hæc, quæ in eo, vt appellant, manifeſto continebantur prolixius, nos quo breuius potuimus complexi lubenter ſumus, vt huius belli cauſæ vel ex ipſius Regis ore audirentur, qui tametſi pleraque falſa, multa tamen vera
6 narrat, quæ ad rem non parum faciunt. Rex itaque libello hoc promulgato, cum exercitu quindecim mille militum nauem conſcendit,

feliciq.

feliçiq. nauigatione Rugiam quarto nonas Iulias appulit, quo die festum Diui Præcursoris veteri calculo hæretici celebrant; ibi quas adduxerat, cum ijs, quas ibidem inuenit, coniunxit copijs, totusque exercitus, vt asserunt, viginti millibus militum constabat. Vt primum solum Germanicũ attigit, in genua procumbens orauit, aut sua in superstitione pius, aut pietatem simulans; precatusque est Deum, pro felicitate belli, postquam de prospere dimenso itinere gratias egit: Applausere illacrymantes exercitus Duces, ipseque eos, occasionem persuadendi nactus, vt eloquens erat, & facundus, in hunc fere modum est allocutus. Si mihi, commilitones, cum tyronibus sermo esset, conarer verborum apparatu bellum, quod suscepimus, leue, & facile, demonstrare: atqui quando ego illorum ora cõspicio, qui ante tot annos in meum cõmilitium adscripti, in continuis bellis, ex varijs hostibus innumera trophæa retulere, iniuste me facturum putarem, si ficta facilitate pellicerem, quasi difficultate deterreremini, qui pericula in delicijs habetis; terrent ardua viles animos, strenuos, & fortes stimulant, & inuitant. Germaniam, in illa regnaturi, ni Dei fauor, vestraq. virtus deficiat, calcamus, vastissimam prouinciam, flumini-

bus,

bus, montibus, ſiluis circumſeptam; neque nobis bellum cum Moſco fugaci hoſte gerendum, ſed cum firmiſſimis aciebus ſtabili fixoque pede dimicandum; cum Germanis, vt vno verbo dicam, nobis res eſt: ſit victoriæ difficultas, & gloria, veſtræ virtutis ſtimulus, cœptis fauebit Deus, cui militamus: Quid enim nos ad bellũ hoc mouit, niſi religio? niſi miſeratio fratrũ, qui ideo a Catholicis affliguntur, quod Doctoris noſtri Lutheri religionem ſectētur? Solus hic religionis zelus victoriam largietur milites. Quod ſi mundanas annectere cauſas, & coniecturas futuræ victoriæ lubet; addite veſtræ virtuti, & numero, confœderatos nobis Principes, qui præſto mox aderunt; addite populos integros, qui nos opperiuntur, vt nobiſcum communia ſacra tueantur; addite ipſius hoſtis debilitatas, diſtractaſque vires, difficillimum alioquin bellum, facillimum, vt re vera eſt, cenſebitis; & vicemus, auguror: ſi geratis vos ita, vt ſtrenuos milites, & Lutheranos viros decet; atque pręter gloriam ingens vos præmium manent, opulentiſſimarum ciuitatum ditiſſimæ ſupellectiles, Catholicarum Eccleſiarum pretioſiſſimi apparatus, gemmæ, torques, aurea, argentea vaſa, quibus Catholici per luxum vtuntur; vltimumque cæleſtem

gloriam consequemini, qui ad liberandos purioris verbi Dei professores hanc expeditionem suscepistis. Hæc ille; & exercitus militari fremitu approbauit Regis dicta, longam illi vitam; vt mos est, precatus. Stralsundæ quoque propter aduentum Regis ludi habiti, & grates Deo de ipsius salute actæ, Legatiq. missi, qui ipsum in ciuitatem deducerent: At dũ Rex Stralsundæ populari applausũ fruitur, miles Hispanorum Hagam, & Vsedomiam, nõ procul a Volgasto, insulas occupauit; haud sine Cæsarianorum cæde, Croatarum præsertim, quorum fere ducenti cecidere: mox excitata ante Volgastum munimenta a Cæsarianis amissa, neque ea, quæ ad Viadrum erant, diutius seruata sunt, ipsumq. Volgastũm, postquam aliquot dies tormẽtorum vim sustinuerat, Regi cessit, sola arce seruata, qua non tam cito, ob defensorum virtutem Rex potiri potuit; Porro vt Cæsarianorum animos ad plura distraheret Rex, ex Rugia in continentem secundo vento mille equites, & quinque peditum legiones exscensionẽ facere iussit, aliasq. subinde traijci copias, vt munimenta excitarent, vnde sibi postmodum ad mediterranea loca facilior aditus pateret: Descendit deportatus miles inter Grysbaldiam, & Volgastum, & ne-

& neſcio maiori alacritate, an patientia, breui temporis ſpatio multum operis confecit, pane & aqua per plures dies vitam trahens, ingentiq. labore terram in corbibus, vehiculorum defectu, ad ſtruendum vallum vehens; vtque militum diligentiam excitarent operis præfecti, illi, qui vltra viginti plenos corbes, in die attuliſſet, Ceruiſiæ amplum poculum propinari iuſſerunt, vnde tolerabilior, propoſito præmio labor. Neque horum militum parum Suecis profuit modeſtia, ad alliciendos incolarũ animos, non enim ruſticos exactionibus grauabant, vel extorquebant edulia, ſed qui habebant pecuniam, ea ſibi cibum emebant, nummis carentes acquieſcebant ijs, quæ vltro ſibi ſuppeditabantur. Sic patientia, & labore militum Rex ſe muniuit, alacritate hoſtes deterruit, modeſtia incolas ſibi amicos
7 confirmauit. Torquatus interim Contius cum Regem plures occupaſſe portus vidiſſet, haud conſultum duxit, præter Viſmariam Roſtochium, & Colbergam, loca alia ad mare retinere, namque hoſtis iam appulſu minime poterat prohiberi, ac noſtræ vires diſtrahebantur, detinebanturq. in locis, quibus non adeo facile auxilia poterant adferri; ſatius itaque duxit in mediterraneis ciuitatibus munitiſq.

atque ad inuicem propinquis exercitum continere. Quapropter Brandeshagense munimentum in littore iuxta Rugiam situm, atque a Suecicis tormentis ita vndique quassatum, vt amplius fere defendi non posset, destruere decreuit, ideoq. asportatis Grysbaldiam bombardis, & munitionibus, quæ in ipso erant, illud diruto vallo hosti vacuum reliquit; vnde maritima, quæ circa Rugiam sunt loca omnia Sueco cessere; quare ipse Rugienses incolas publicato edicto ad suas sedes reuocauit, atque cõciliandis mediterraneorũ animis, Volgasti Stetinensibus mercatoribus maritimum portum aperuit, qua per Viadrum ingressus, & egressus pateret, monitis prius nautis, ita onerarent naues, vt in flumine nauigare possent: Post hæc Vollinum, cum arce Principis a Cæsarianis derelictum, occupauit, & restaurauit pontem ab ijsdem incensum, largitusq. panem, & lardum colonos ad suas partes attraxit: nempe Deus hominem vtili in milites seueritate, in incolas comitate, in omnes iustitia imbuerat, qui Catholicos aliquatenus peccantes castigaret, ipse sua felicitate opprimeretur, & pœnas hæreseos lueret; nam qui bene istius belli euentus obseruarit, videbit Regi ita arridentem fortunã, vt vix aliquid si-

nistrum

nistrũ habuerit; quod militari disciplinę etiam potest adscribi, quam ipsius miles, in aduersis constans, & patiens, in pugna impiger, & strenuus, cum colonis & hospitibus modestus, & affabilis semper coluit: noster contra (quamquam post aduentum Contij mutati sint mores) tolerando impatiens, pugnando piger, petulans, intolerabilis apud incolas, illos in Suecum ita propensos reddidit, vt tanquam liberatorem sui exciperent, & amplecterentur; Quod temporis progressu non exigui fuit momenti, atque Sueco faciliorem reddidit expeditionem; nam comitate Regis, Suecorumq. populi allecti, ita istorum partibus adhæsere, vt Cæsarianos vbicunque possent infestarent, Suecis vero pro viribus opitularentur: Vnde inter militaria axiomata non spernendum duxerim, reddere sibi amicos illius Prouinciæ incolas, in qua bellum gerendum. Atqui Contius veritus, obseruatis Suecorum progressibus, ne Stetinum occuparent, aucto exercitu ijs copijs, quæ in Megapoli erant, ad viginti millia militum, petijt a Bogislao Duce, & Stetinensibus, vt ex suis præsidium admitterent; eosque renuentes, quod se satis firmatos viribus assererent, monuit, vt quando nullum Cęsareum præsidium admittere, sed sese ipsi tueri vel-

ri vellent, in fide, & obsequio erga Cæsarem manerent, nec militem reciperent Suecum; ipse interea eorum perfidiæ non ignarus, specie liberandæ obsidione arcis Volgastensis, ad
8 Stetinum obsidendum tendebat. Consilium Rex odoratus, Contium biduo præuenit; nam ex Vsedomia cum milite, atque iusto apparatu bellico soluens, duarũ horarum spatio triginta milliaria conficiens, per Viadrum, & trans portum, Oderburgũ plenis velis præteruectus, ad milliare prope Stetinum exposuit militem: Aduetum Regis Bogislaus, & Stetinenses primo ægre se ferre simularunt, clausisque portis, quasi se defensuri, ad Regem Legatos misere, qui ipsum allocuti, retulerunt, cupere illum, vt Dux sui copiam faceret, quo coram, quid vellet esset expositurus; neque illum adire palam Dux abnuit, cum quo iam clanculũ transegerat; atque eadem die in castris inter eos fœdus ictum, cuius hæc præcipua fuerunt capita: Primum, amicitia inter Regem, & Ducem, & libera inter subditos commercia essent: secundum, teneret hoc fœdus ad defensionem tantum: tertium, nihil contra Cæsarem, aut Imperium tentaretur, sed hæc confœderatio solum fieret, pro Imperij statu in antiqua forma, libertate, & tranquillitate conseruando, reli-

religione, ac Republica tuenda, neque hac transactione quicquam ijs, quæ Bogislaus Romano Imperio debebat, detraheretur: quartum, restitueret Rex, quæ occupasset, aut occupaturus erat in Pomerania loca; Dux ea non alienaret, ijsque homines præficeret, qui Regijs commissarijs in ijs, quæ ad Prouinciæ defensionem pertinerent, præsto essent: quintum; priuilegia Stralsundæ, & fœdus per eam cum Rege initum salua manerent, ipsiusque grauamina sine mora, & secundum æquitatem tollerentur. Sextum, Caminensis Episcopatus, qui sub Pomeraniæ ordinibus comprehenditur, huic conuentioni includeretur, frueretur que ipsius commodis, hoc solum addito, quod si quid deinceps, Diœcesi aut Capitulo, contra ipsius priuilegia, statuta, aliasque leges fundamentales, propter electionem Episcopi, aut Coadiutoris, aut alia quacunque ratione, iniungeretur, hoc Rex iunctis cum Duce viribus vetaret, atque Episcopatus liberam electionem, dignitatem, & iura tueretur. Septimum, neuter altero inscio ab hac conuentione discederet: Dux cum nemine de mutua defensione pacisceretur; Rex si quid in Pomeraniæ vtilitatem innouare vellet, Ducem certiorem faceret. Octauum, locus Principibus, si

qui

qui hoc etiam fœdus inire vellent, relinqueretur. Nonum, huic transactioni alia, aut facta, aut facienda nihil obesset. Decimum, Sueci, & Pomerani, tanquam vnius Prouinciæ incolæ haberentur, & moneta tam Regia, quam Ducali promiscue vterentur. Vndecimum, si qua oriretur controuersia, non armis, sed ciuiliter decideretur. Duodecimum, si Bogislaum sine hæredibus virilis sexus decedere accideret, antequam Elector Brandemburgicus successor designatus hanc conuentionem ratam habuisset, aut ad liberandas eas Prouincias opem tulisset, aut eidem de successione lis moueretur, Rex eas Prouincias sequestro apud se haberet, donec omnis de successione controuersia dirimeretur, & sumptus belli a successore, absque vlla Pomeraniæ ordinum, atque incolarum contributione, aut onere, sibi rependerentur. Vltimum, singulo decennio hoc fœdus renouaretur. Hæc in castris conclusa, in veteri Stetino signata sunt eodem die xiij. Calendas Augusti; quo die Rex cum instructis copijs vrbem ingressus, vallum, portas, & forum militum præsidio firmauit, tormentaq. quæ ex nauibus sumpsit, opportunis locis disposuit, ac occupato sequēti die Oderburgo, xj. Calendas Augusti Stetinum redijt;

tum

rum conuocatos militum præfectos, quantum in vrbe præsidij esset interrogat; Quo cognito, Duci vrbem contra hostium vim, non satis esse munitam persuadet, se modum ostensurum, quo melius muniri posset, ipse de opere perficiendo cogitaret: At ciues lentos, & segnes, insuper militaribus laboribus insuetos, opus tarde atque ægre confecturos; milites contra impigros, & laboriosos, qui sæpe hæc munia obeant, cito, & facile absoluturos, si leui pecunia donarentur. Retulit Dux ad suos quid Rex peteret, atque illi, quibus facultas erat, pecuniam vltro contulerunt, cæteri operam, quibus quattuor dierum spatio, quod vix credibile, mira Suecorũ alacritate, ciuitas fossa, & lorica circundata, atque propugnaculis insuper ad iustam defensionem munita: Quod tempus ne desides ij milites, qui operi non incumbebant, tererent, Rex mille quingentos Stargardiam misit, quam nocte intempesta aggredientes, occuparunt: ex Cæsarianis nonnulli in turrim S. Ioannis, proximumque propugnaculum se receperunt, vnde strenue locum tutantes, non parum Suecos scloporum ictibus offendebant; sed cum istos cuniculos agere obseruassent, vitæ incolumitatem pacti, cum sarcinis, & ensibus egredientes, magnam

farinæ, pulueris ſulphurei, plumbiq. copiam,
9 cum aliquot tormentis reliquere. His a Rege peractis Bogislaus, de ijs, quæ acciderant per epiſtolam Cæſarem admonuit, qua ſuam defectionẽ excuſans, oblique perſtringebat eos, qui ſe tueri debebant, quique per triennium deuaſtata, ſtatiuorum occaſione, prouincia, irruenti poſtea Sueco minime reſtitiſſent, imo vix aggreſſo Rugiam, Vſedomiam, Volgaſtũ, Vollinum, cæteraq. loca, quæ Pomeraniæ propugnacula ſunt, ceſſiſſent; atque armis, quibus contra hoſtem vtendum erat, in miſeros, atque inermes colonos conuerſis, captoq. oppido Vcchermunda, quod ipſe munierat, Vollini arcem diripuiſſent; Qua opportunitate Sueciæ Rex vſus, Stetinum, improuiſo aduentu, ita obſederat, vt ſibi neceſſe fuerit cum ipſo tranſigere, ſi ſaluam ciuitatem voluiſſet: Excuſatum igitur propter dictas cauſas ſe Cæſar haberet, pacemque, qua miſerrimi populi ſubleuarentur, procuraret, a qua Regem non auerſum ſignificabat, cum non contra Cæſarem, aut Romanum Imperium ille veniſſet, ſed vt mercaturam per mare, & membra Imperij ſibi vicina, in ſuo ſtatu conſeruaret, ac contra iniquam vim, quam miles ſub Cæſaris nomine, præter ipſius voluntatem, &

reſcri-

rescripta,intentabat, tueretur; commendabat
vltimo se humiliter Cæsari , atque specioso
verborum fuco, se illi addictum dicebat, dum
deficeret; pulcro illudendi genere,cum opere
offenderet,verbis demulcens;At Cæsariani ob
perfidiam Stetinensibus irati , cum ijs , quot-
quot habere potuerunt,vltimo supplicio affli-
gentes , sæue egerunt , atque in perfidiæ pœ-
nam,totam regionem deuastarunt,omneque,
quod nancisci poterât, pecus abigentes, aper-
ta loca defensioni inepta incenderunt; segeti-
bus quoque & frumentis igne consumptis,de-
structisque molibus , inedia Suecos affligere
nitebantur , nullo tamen euentu aduersus be-
ne prouisos , contra omnes fortunæ casus, qui
secum necessaria ad plures menses nauium
10 commoditate aduexerant . Erat hic rerum in
Pomerania status,cum Tyllius,qui exauctora-
to Volkestaino , copijs, cum Cæsaris, tum Ca-
tholici fœderis præerat,in Magdeburgensi di-
tione hæreret , vt ciuitate illa potiretur , mul-
ctaretque, quod hostibus Cæsaris in bello Da-
nico adhæsisset;luebatq. ditio pœnas militi ad
libitum distributa ; sed ciuitas bene munita, a
se arcebat exercitum, donec Christianus Gui-
lielmus , ex Marchionibus Brandemburgicis ,
Archiepiscopatus illius vsurpator, promissum

ſubſidium adferret. dederat hic ſe in Regis Succiæ clientelam, atque ante aliquot menſes Hamburgi diuerſabatur, vt cum Rege tractaret commodius; verum cũ a Cæſarianis Magdeburgenſes in dies magis moleſtarentur, atque vix ciuitate egredi auderent, duos primates Hamburgum miſerant, vt cum Chriſtiano de ciuitatis negotijs agerent: his Chriſtianus auditis, concluſoque cum Rege iterum fœdere, cũ ſex comitibus, & Suecico legato, Hamburgo, per medios Cæſarianos, Magdeburgum profectus eſt: ingredientem menſe Auguſto ciues, maxima cum lætitia accurrentes, exceperunt, & per plures dies, propter ipſius aduentum, in ciuitate ſupplicationes habitæ: ipſe eadem, qua venerat die, congregato Senatu, in verba Sueci ciues adigit, promittitq. noua priuilegia, & ſe ſuis ſumptibus vrbem muniturum: Ad hæc publicato edicto totius Archiepiſcopatus ſubditos ad arma vocat, religionis, & libertatis defendendæ prætextu, vt Cæſarianos ſpoliarent, & occiderent præcipiens, vbi poſſent, ipſi deinceps ſibi Magdeburgi præſto eſſent armati. Pauci admodum erant in Magdeburgenſi Diœceſi, qui Catholice Chriſtum colerent, quapropter additis inſuper iniurijs a Cæſarianis acceptis, libenter

arma

arma ſumpſere, atque nihil tale opinantes milites aliquot, nonnullis in locis oppreſſere: Hinc Magdeburgum confluentes, Magiſtratus bello adminiſtrando inſtitutus, colligebat; creuitque intra paucos dies accolarum numerus adeo, vt non ad defendendam ciuitatem ſolum, ſed ad exeundum in aperta ſufficere ſit viſus; quare Chriſtianus cũ aliquot ſignis Halam profectus, Pernburgo ex itinere in fidem recepto, ſeſquialtera ante mediam noctẽ hora, ad portam Salanam ſe ſtitit: Halenſes antea de conſilio admoniti, accepto ſigno, eam portam, duaſque alias, expeditis contra Cæſarianos armis, occuparunt, quibus apertis Chriſtianum cum milite admiſerunt. Cæſarei in arcem refugientes, hoſtium impetum declinauere, cumque arcẽ dedere recuſarent, Chriſtianus eos obſidere conſtituit, vt ciuitatem quiete poſſideret, deſtructiſque circa arcem aliquot ædibus, tormenta admoueri, & illam quati iuſſit. De his certior factus Tyllius, vt mature ſeditioni occurreret, in Mansfeldico comitatu copias coire mandauit, quas in Magdeburgenſes duceret, reprimeretque ipſorum audaciam, atque maxime conabatur, vt excluſum Magdeburgo Marchionem Chriſtianum deleret; ſed Magdeburgenſes penetrato conſilio,

ſilio, Marchionem admonuere, qui ſe Tyllio imparem cognoſcens, ſoluta obſidione, Hala Magdeburgum reuerſus eſt, ſpe Halenſibus relicta, ſe cum maioribus copijs, & viribus reuerſurum; deſerta a Marchione ciuitate, obſeſſi iterum potiti, fuga ijs dilapſis, qui Marchioni fauebant; vtque ſi alias opus eſſet, melius tueri ſe poſſent, ciuibus nouo pro Cæſare iuramento obſtrictis, trecentum Croatas præſidij augumentum introduxere. Quamquam ciuium pars maior Magdeburgũ ad Marchionem ſeceſſiſſet; neque inquies Marchio copijs, cum Hala, tum ex alijs Archiepiſcopatus locis, auctus, continere ſe potuit, quin ſecundo erumperet, ſpoliaretque, ex improuiſo aggreſſus prope Calbam tercentos fere Croatas, qui ex arce Mauritij aliquantulam prædam deducebant; multi ex his captiui Magdeburgum ducti, reliqui adſcitis commilitonibus, incenſis ciuitati proximis pagis iniuriam vlti, oppidulũ Vanſlebium depopulati ſunt: Magdeburgenſes contra Manſfeldenſi, & Fridbergenſi arcibus aſtu interceptis, apud Otterslebium aggrediuntur aliquot Cęſarianorum turmas; cum vero ſubſidio iſtis magna vis equitatus adeſſet, illi in tutiora loca ſe recepiunt. Pluribus hinc inde deinceps velitationibus actũ,

modo

modo his, modo illis fauente fortuna. Tyllius vero, & Popennaimus Generalis locũ tenens, Marchionis petulantiam reprimendam rati, vrbem obsidione cingere, decreuerunt, ne tam facile erumpere valeret, & damnum inferre. Sedata igitur prius Halæ seditione quadam inter ciues, & milites forte oborta, vires omnes vertere, ad expugnanda circa Magdeburgum loca; atque paucorum dierum spatio Prosam, Scenebeccam, Calbam, Stasfurtium, Eglam, aliaque loca in potestatem redegere, ipsiq. Magdeburgenses suæ ciuitati consulere, & reliqua deserere satius rati, Platum, & Burchium pro derelictis habuere, milite in ciuitatem recepto: erant Magdeburgi duo sclopettariorum millia, ducentique fere equites; atque annonæ, bellicorumque apparatuum magnam copiam superioribus diebus importauerant ciues, quando primũ Tyllij consilium, de se obsidendis erant conspicati, videbaturq. ciuitas imminentem impetum, & obsidionem latura, si aliquis adhuc militum numerus adderetur: Quare Christianus per nuncium tribuno Bocchio, qui in comitatu Mansfeldico suo nomine milites colligebat, significauit, vt copias, quas penes se habebat, in ciuitatem duceret; Bocchius collectis clam bis mille mi-

litibus,

litibus, quorum fere octingenti equites erant, deductisq. Querfurto quinque machinis, Halam expedito itinere, quo celerius potuit contendit, cumque ad flumen Salam noctu venisset, Halensi iuuentute præmonita, quingentos milites fluuium transmittit, quibus, ciuium adminiculo, ciuitatē per mœnia clam ingressis, ipse cum reliquis apud Salanam portam inter vineas se occultat; mox illucescente die, dum illa porta aperiretur, ad datum signum arma expedita; quique portam tuebantur cæsi, atque ciues aggredientibus iuncti, Cæsareis nihil tale verentibus magnum damnum intulere: captis mille quingētis, centum quinquaginta fere ceciderunt. Bocchius liberatis, qui Halæ erant, captiuis, Senatum in vincula coniecit, qui a partibus Marchionis non ex fide stetisse accusabatur, paucíq. ex Senatoribus, & ciuibus, qui Cæsaris partes sectabantur, cum aliquot militibus, in arcem confugerunt; verum non diu felici euentu Bocchius lætatus est, nam dum arcem occupare tentat, atque defendentibus extrema minatur, Popennaimum, cum magna militum manu aduentare intelligit; Statiua Popennaimus Calbæ habebat, haud procul Hala, cumque ex profugis ea, quæ Halæ fiebant, cognouisset, absque mora colle-

collectum ex proximis statiuis militem in hostem duxit, quem ciuitate exeuntem, plaustris, alijsque impedimentis irretitum, ad internecionē fere deleuit, & vix Bocchius cum aliquot familiarium, trans Salam euasit; sic temeritate huius Ducis, quæ præter finē erant tentantis, subsidium amisere Magdeburgenses, quod non exigui momenti futurum erat, si illa obsidio durauisset; & Cæsariani opima præda potiti, eodem victoriæ ardore, Mansfeldensem, & Querfurtensem arces cepere, atque Magdeburgum, cura Volfgango Mansfeldio demandata, arctius obsedere. At ciues propugnaculis se munire, & ad omnes casus belli se accingere, cum Theodorus Falchembergius Sueci tribunus adfuit, vt bellum moderaretur, consilioque, & opere ciuitatem defenderet; inde per media Cæsarianorum castra aliquot militum turmæ Magdeburgum ingressæ, tantumq. Falchembergij aduentu obsessorum audacia creuit, vt erumpere sexcenti pedites, & ducenti equites, non dubitarint, qui tamen omnes a Cæsarianis capti; nam cum Hallenslebium occupassent, occisis quinquaginta captisq. centum circiter ex Cæsareis, dum asportando commeatū, & munitiones ibi inuentas detinentur, a Popennaimo intercepti, deditio-

nem fecerunt,omneſque ad vnum ad Cęſarianas partes tranſierũt: neque hanc ſolam Magdeburgenſes calamitatem paſſi, nam paucis ante diebus oborta immanis, atque horrenda tempeſtas vrbem deformauerat, deiectis tur-
11 rium culminibus,altioribuſq. ædificijs. Dum Magdeburgum præteritorũ pœnas, & futurorum præſagia patitur, allatæ Stetinum Electorum ad Regem litteræ,ipſius ſecundis reſpondebant;excuſabant omiſſum in primo reſponſo Regium titulum,conſuetudine, & vſu, quibus Imperij Electores neminem Regem appellant, atque ipſum dehortabantur a bello, ea diluentes, quæ ſe ad bellum mouere,ille aſſeruerat,ſuadenteſq: vt amice,& ciuiliter controuerſiæ, ſi quæ eſſent deciderentur; & Cæſar ſua etiam epiſtola queſtus eſt, quod tanto cũ exercitu imperium inuaſiſſet, & bello non indicto, turbas, ſeditioneſq. excitaſſet, imperabatq. tanquam Romano Imperio ſubiecto, vt ab armis deſiſteret; At Rex, qui non ideo ſcripſerat, vt pacem iniret, ſed vt bello prætextum quæreret, reſpondit quidem, ſed nihil de pace; Imo inſuper nouam querelam addidit,quod ſibi Cæſar tanquam Romano Imperio ſubiecto ſcripſiſſet, cum ſe ne latum quidem vnguem in Imperij limitibus poſſidere

profi-

profiteretur. Bellum igitur prosequẽs, ad Brandemburgicum Electorem scripsit postulans, vt secum fœdus iniret, addito, alios Germaniæ Principes, atque Ordines iam fœdere sibi iunctos esse; scilicet aperte id profiteri illum volebat, quod iam secretis pactionibus erat amplexus; ipse admonitus Cęsarianos Ghertij munimenta excitare, vt ea videret, mense Augusto, cum septuaginta equitibus Stetino egressus, magnum discrimen subijt. Militabat Regi Quintinus quidam Germanus, equitũ subcenturio, qui antea Cęsari stipendia meruerat, hic spe præmij adductus ad Contium deflexit, occasionemque Regis intercipiendi edocuit, neque neglexit consilium Contius, sed missis quingentis equitibus, Regem Stetino excludi iussit; Rex itaque Cæsarea castra scrutatus, Stetinum reuertens, proditum se sensit, & aut mori, aut se captiuum tradere illum oportuisset, nisi peropportuno subsidio tres Suecicorum equitum turmę, quas ipse sequi iusserat, adfuissent; gnauiter hinc inde res acta, dum illi Regem capere, isti seruare nituntur; Sueci tandem impetu facto, acceptoq. secum Rege Stetinum euasere, vbi equitum quidam Centurio proditionis conscius, eliso gutture pœnas luit: neque ego Regem hoc in casu temeritatis ex-

cusarem; qui ob leuem causam in discrimen certum se dedit: non enim tanti intererat, si ipse Cæsarianorum munimenta non vidisset, qui per alium poterat tutius, & fortasse melius eadem adnotare; sed inerat singulari Dei prouidentia cæteris bellicis virtutibus aliquando temeritatis vitium, quo caderet; nam in bellicis rebus nemini fidens, ipse omnia obire munia, cuncta visitare, nullibi non adesse Gostauus solebat: Appulere inter hæc Stralsundam duodecim naues, cum quattuor Batauorum militum legionibus, quæ pro Rege in orientali Frisia conscriptæ fuerãt, & Stetinum ex Borussia duæ Suecicæ legiones venere. Velitatum post hæc passim, dum Cæsarei Ghertio Stetinum versus, Sueci hinc Ghertium excurrerent. Rex vero maioribus intentus, Volgastum tendit, vt arcem expugnaret; sed antequam eo venisset, arcis deditionem accepit, quæ quinquaginta dierum obsidionem, atque octies mille bombardarum ictus tolerauerat. Quoniam vero ex superioribus velitationibus, & prælijs, multi hinc inde captiui abducti fuerant, his, atque ijs, qui in posterum caperentur, redimendis, transactio inter Cæsarianos, & Suecos, certis conditionibus pacta est, exclusis Pomeranis, & Croatis, quorum primos

Cæsa-

Cæſariani tanquam rebelles, ſecundos Sueci, tanquam regionum vaſtatores, tractatui includere noluerunt. Rex vero Stetinum ad pecuniam pro bello exigendam redijt, vbi Pomeraniæ ordines, tranſactioni a ſuo Duce cum Rege factæ, appoſito publico ſigillo, ſubſcripſere: vrbs quinquaginta thalerorũ millia intra aliquot dies ſe regi numeraturam ſpopondit, reliqua prouincia totidem, conceſſo inſuper Regi ſuper nauibus vectigali ternorum cum ſemiſſe pro centenis: His habitis ipſe, quamuis Bogislao, cæteriſque ordinibus contranitẽtibus, qui Griffenhagam prius, & Ghertium expugnari cupierant, vt liberi moleſtia Cæſarianorum viuerent, Stetino ſoluit, relicto cum ſufficienti præſidio Hornio caſtrorum præfecto, magnaque annonæ, & munitionum copia, nauigauitq. Megapolim verſus, vt in eam prouinciam bellum inferret. Confluxerãt Ghertium omnes Cęſarianorum vires, vt Suecum Stetini opprimerent, aut morarentur ſaltem, ne vlterius progrederetur; At Rex temere ſe facturum ratus, ſi ſummam rerum ſorti vnius prælij committeret, cum ſecurius, etſi cunctatius, vincere poſſet, decreuit, dum illi circa Stetinum tempus terent, qua ciuitate non facile erant potituri, in Megapolim vbi

rarus

rarus miles, tenuiaque præſidia, irruptionem facere; atque hoc ſemper moris habuit Rex, hoſtes ſuos in difficili aliquo opere implicare, ipſe interea, qua nemo reſiſtebat, excurrere.
12 Porro Cæſariani collationibus exigendis intenti, Pasbaldiam militum manum miſerant, qui illius ciuitatis primates abducerent obſides, quod illa ingentem pecuniæ vim, quam nomine decurſarum contributionum repoſcebant, ſe poſſe ob inopiam dare negauerat; neque ſolum milites captiuos primates abduxerunt, ſed etiam ciuitatem, ablatis quę ſecum ferre poterant, expilarunt: reliqui ciues in Cæſareos ob damna accepta male affecti, & ne vacua in poſterum ciuitas militum petulantiæ, arbitrioq. pateret, cum a Cæſarianis pro derelicta haberetur, Vcchermunda Suecos exciuerunt, quorum duo ſigna præſto habuere; coniunctoq. cum ipſis opere, vallum circa vrbem reſtaurarunt: fuit in ciuitate, qui Cæſarianos de ijs, quæ fierent, admoneret, miſſaque ſunt tria militum millia, qui ciuitate Suecos expellerēt, quod facili negotio actum, nam cum pauci eſſent Sueci pro ciuitate defendenda, neque poſſent mœnium circuitum cuſtodire, & neceſſarijs ad defenſionem carerent, poſt leuem pugnam ceſſere, nonnulliq.

Vcche-

Vcheram flumen, quod ciuitatem allabitur, tranantes, euaserũt, reliqui cæsi ad vnum sunt; sæuitum deinceps in ciues promiscua cæde, neque fœminis, aut impuberibus venia, sola redemptionis spes aliquot ex ditioribus in captiuitatem ductos seruauit. Nitebatur Contius post discessum Regis Stetinum in potestatem redigere, atque cum ciuibus aliquot transegerat, vt cum ipse ciuitatem appropinquaret, sibi portam, quæ Ghertium spectat, aperirent; & xvj. Calendas Octobris Ghertio cum toto exercitu Stetinum versus profectus est: At Sueci, cognito ipsius aduentu, portis sese effundunt, manus conserunt, atque summa contentione duas horas præliatum est; cũque proditione detecta ciues, qui cum Contio pacti erant, portam aperire vetarentur, Cęsariani receptui cecinere, atque iterum Ghertium re infecta rediere: Ferunt pridie eius diei, quo hoc prælium commissum est Stetini vasa sulphureo puluere plena, arciq. principis supposita, reperta fuisse, vnde proditionis orta suspicio Suecos cautiores reddidit, ciuesque facinus patrare prohibuit: Cecidere eo prælio hinc inde plus minus mille quingẽti, nonnullosq. captiuos Cæsariani abduxerunt. Rex interim felici nauigatione Stralsundam appulerat;

lerat; exceperantque aduenientem magna cum lætitia ciues, ac tota classis quinquaginta nauibus constans in portu consedit, quousque
13 ventus aduersus durauit. Gostauus vero non diu Stralsundæ moratus, ineunte Octobre cum exercitu, qui sex hominum millibus constabat, mouit, atque eo die Barthij castra metatus, postero Damgartum petijt, ibique turrim, & munimenta expugnauit: Sæue eo die in Cæsarianos animaduersum; nam quotquot Damgarti fuere, aut e fenestris eiecti, aut igne absumpti sunt, nemine reliquo, excusabantq. Sueci hanc sæuitiam, exemplo sibi a Cæsarianis Pasbaldiæ dato, vbi Suecus nemo in captiuitate seruatus fuerat. Post biduum circa mediam noctem Sueci Rebnitium circumsedere, illudq. corona circundatum expugnauerunt, eadem, ac Damgarti in defensores sæuitia, soliq. tribuni, & Centuriones, redemptionis potius spe, quam miseratione seruati. Patebat hinc in Megapolim aditus nullis arcibus impeditus, sed Dux Sabellius cum valida equitum, peditumque manu in aperto contra Regem castra posuerat; Quapropter Rex, qui prælij aleam subire detrectabat, alliciendis incolarum animis, edictum ad Megapolitanos, & ad Rostochienses præsertim promulgauit

suadens,

ſuadens, vt ad ſuorum dominorum Adolphi Friderici, & Io: Alberti partes redirent, quos vt in priſtinam ſedem reſtitueret ipſe ſe veniſſe dicebat, minitansq. ijs, qui ſecus feciſſent ſęuam perſecutionem, & fore vt ſuorum regnorum commercio prohiberet. Erat Roſtochij Cæſarianorum præſidium, ſed non adeo firmum, vt ſe poſſe viribus Regis, & perfidiæ ciuium reſiſtere confideret; quamobrem Dux Sabellius, pulcro aſtu recentem militem in vrbē introducere conatus eſt; res ex voto euenit hoc modo; quingentos equites ſub ductu Laurentij Hofchirchij protribuni vrbem adequitare iuſſit, ac petere, vt Viſmariam ire per vrbem ſibi cōcederetur, vt ciuitatem illam contra Suecos cuſtodirent; Roſtochienſes tranſitum minime negauere, hoc cauto, ne omnes ſimul, ſed manipulatim tranſirent: Ingreſſus hoc pacto manipulus primus, in foro, vbi præſidium præſto erat, ſe ſtitit, reliqui equites, catenis repaguliſq. fractis, in ciuitatem per vim irruperunt, inſtructaq. acie duobus diebus, ac noctibus in foro manſere, donec a ciuibus arma in curiam allata, iuratumq. ſe plura non habere, quam tuliſſent; inde Cæſareis nuper ingreſſis hoſpitia in vrbe diſtributa, & ciuitas munita; occurſumq. Sabellij prudentia Regis

conatibus, qui eam a ciuibus in deditionem habere sperauerat, quiq. cum se nihil proficere posse animaduerteret, inde, vt dicemus, di-
14 scessit. Colligebat hoc tempore circa Hamburgum, & Lubecam pro Rege Sueciæ milites Franciscus Carolus Lauuemburgicus, ex Saxoniæ Ducibus, quibus Cæsareos ad Albim distraheret, atque ideo opportuna aliquot loca, ad illũ fluuium sita, Butzemburgum, Vinscenium, Lauuemburgum, & Naihusium occupauerat, maioraque moliebatur, ni opportune a Popennaimo occursum esset, nam cum hic intellexisset, quæ Lauuemburgicus tentaret, iunctis cum Rainachero tribuno, qui in Frisia orientali pro Cæsare legionem conscripserat, viribus, Razemburgum oppidum, decem Lubeca milliaribus distans, contendit, quo Lauuemburgicus cum suo milite concesserat, neque iste prius Popennaimi aduentum intellexit, quã ille castra circa Razemburgum metaretur: Erat in arce Razemburgica Augustus, Francisci Caroli frater, qui fratris perfidiam auersatus, in fide erga Cæsarem perseuerabat, negatoque fratri in arcem ingressu, illam aduenienti Popennaimo dedit, vnde hic ad oppidum inuadendum se accingebat, cum Franciscus Carolus colloquium petijt, quod
ad

ad horæ quadrantem conceſſum; at ille colloquij ſpecie nauiculam conſcēdens, Lubecam aufugere nitebatur, ſed Cæſariani crebra eiaculatione fulminantes, nauicularij gubernatoris vno ictu capite adempto, nauiculam ſtiterunt: Porro Lauuemburgicus in terram reuerti coactus, Popennaimo certis pro ſalute conditionibus ſe dedit, extinctumque eſt ex ea parte bellum, dum apud Stetinum, & in Megapoli flagraret, nam Cæſariani Ghertio quotidie excurrentes Stetinum affligebant; & Sueci Colbergam obſederant; erant vtrinque varij conatus, dum illi Stetinum in poteſtatem redigere, & Colbergam tueri, iſti hanc occupare, illud defendere conarentur; atque inter alia Cæſarianorum Colbergam miſſum ſubſidium, cum a Suecis prohiberetur, Stetinum prope excurrit, vnde, quamuis hoſte ſtrenue repugnante, ingentem pecoris vim

15 abduxit. Intellectis interim Regis in Megapoli progreſſibus Contius, vt pluribus opportune prouideret, Sabellium Ducem cum Butlero, & Aydone tribunis, Hoſchirchio, ac Aloyſio Gonzagá protribunis, alijſque Officialibus, ac bis mille & quingentis delectis peditibus, atque mille ſexcentis equitibus miſit, qui Regis progreſſus ſiſteret. Sabellius Regem

apud Rebnitium assecutus, quamuis militum numero impar, contra ipsum castra posuit, ac viginti duos dies detinuit, quousque ille relicto Rebnitij, cum suarum copiarum parte, Bannero discessit; tum quoque Sabellius cum ab ea parte impetum auertisset, Deminum reuersus est. Hæc circa Octobris finem gesta, atque ineunte Nouembri, Ghertio tria peditum, & duo equitum millia Colbergam, sub ductu Coloredi, a Contio missa, vt obsidionem illius soluerent, Suecosque ex Borussia aduentantes, impedirent: ipse quoniam sine equitatu remanserat, Sabellium cum equitatu Demino acciuit, suisque addidit copijs: neque hostes fugit Cæsarianorum, de ferendo Colbergę subsidio, cõsilium, quapropter Hornius cum mille quingentis peditibus, & mille equitibus Stetino profectus, cum Baudisio tribuno, & cæteris, qui ex Borussia veniebant, se coniunxit; adortusque est Cæsareos inter Stargardiam, & Sciffelpenium: acriter vtrinque vsque ad noctem res acta, qua superueniente, Cęsariani ferre subsidium obsessę vrbi se haud posse conspicati, Trombergam in Marchia diuerterunt, Sueci vero Graiffembergam; vbi suum Regem habuerunt obuium, qui rebus Megapolitanis Bannero præposito, Stetinum reuer-

reuertebatur, vt subsidium Colbergæ impediret, ac cum ipso Stetinum in castra rediere; Cui ciuitati in inferiori suburbio ad Viadrum exortum custodum negligentia incendium, non parum attulit damni, cõbustis supra centum ædibus, atque habitatoribus consumptis.

16 Sed dum terrestribus armis agebatur, maritima non desistebant, Suecicis nauibus totam Balthici maris oram, quæ ad Pomeraniam, & Megapolim attinet, excurrentibus; Quamquam ex Vismariensi portu nonnullæ Cæsarianorum aliquando erumperent, proximaq. loca tuerentur: euenitq. vt earum prætoria, tempestatis vi a cæteris disiecta, in plures Suecicas incideret, a quibus post longum conflictum ad portum Trauemundanum impulsa, vadis allisit, vbi aliquandiu a Suecis obsessa, a Lubecensibus tandem auxilium habuit, omniaque quæ in ea erant Lubecam asportata. Mouit hoc Lubecensium facinus Regem, vt ad ipsos litteras mitteret, & doleret, quod suo hosti opem ferrent, dum ipse Germaniç libertatem quæreret, sibiq. milites in ciuitate colligere (quod Lubecenses antea vetarant) denegarent, patriæ libertati militaturos: horum non Lubecenses in communi arguebat, sed quosdam, qui male erga se affecti, Cæsaris partes.

tes adhuc ſectarentur, hiſque minabatur, cæteros beneuole admonebat, vt ſibi fauerent; diuiſeratque cauſam quærelæ, vt ciues inuicem male fidos redderet, atque in partes diſtraheret, vnde facilior ſibi ciuitatis occupatio eſſet; nihil enim ciuitates, aut Reſpublicas adeo debilitat, hoſtiue aditũ aperit, vt ciuium diſcordia, nam dum hi parum inter ſe conſentiunt, quæ Reipublicæ in commune bonum ratio haberi poteſt? Exeunte hoc anno, publico acceſſu Electoris Brandemburgici Sueco vires auctæ. Leuir hic Regis inter cæteros extimulatores potiſſimus fuerat, vt ille in Germaniam ingrederetur, & contra Cæſarem arma caperet, nouitatis cupiditate, quod a Cæſareo milite premeretur, aut perfidia; An fortaſſe fore rebatur, vt ſororis fortuna frueretur; Prætextus fuerat cum Collegis, vt diximus, religionis reformatæ ſuperſtitio, & ne Cæſaris filius Romanorum Rex eligeretur: ſed hactenus præſentem Cæſaris potentiam veritus, inter abdita ſenſibus condiderat, cui parti adhæſurus eſſet, Cęſarem inani ſpe, Regem promiſſis detinens; ac tandem habitis, quas memorauimus, a Rege litteris, iamque ipſius felicia adhuc arma proxima ſentiens, cum ambagibus vlterius locus non daretur, mentem ſuam
quadan-

quadantenus patefecit, datoq. ad ſubditos mā-
dato, cauit, ne a Cæſarianis prædam abduci,
contributioneſve exigi paterentur; milites ve-
ro Cæſaris, qui intra ſuos limites manerent,
minime moleſtarent: atque hæc quidem an-
cipiti mandato, quo duceretur, inclinaturo;
cæterum ſuam fidem Regi obſtrinxit, ſe ad ea
promptum fore, quæ ipſe mandaret, & com-
17 munem cauſam minime deſerturum. Hæc
primo anno Suecici belli geſta, quorum par-
tem cum Cæſar intellexiſſet, veritus, ne in-
peius ruerent, ſub quinto idus Nouembris Ra-
tisbonæ, vbi adhuc comitiorum cauſa hære-
bat, mandatum edidit, nouas de contributio-
nibus, & militibus, in Imperio obſeruandas
præſcribens leges; non enim ipſum fallebat,
qua fama in vulgus diſtraheretur, ob militum
petulantiam; nam in Germania increbuerat
rumor, non ſponte militum, ſed ſuperiorum
iuſſu ea in populos exerceri, quæ exerceban-
tur; Quo enim pacto fieri poſſe, aiebant, vt
Principum querelas, de militaribus iniurijs,
toties repetitas, Cæſar inultas reliquiſſet, ni
ipſe illos ita ſe gerere iuſſiſſet? vt igitur hanc
calumniam a ſe Cæſar arceret, de iuſtitia, ne-
ceſſitateq. belli aduerſus Suecum aliqua præ-
fatus, certa militibus ſtipendia, eo edicto con-
ſtituit,

ſtituit, ab ordinibus, ijſque, qui ſtatiua præbituri erant, eroganda; vltimiq. ſupplicij comminatione cauit, nequis vltra conſtitutum expoſceret; Ad hæc nouos vbique delectus inſtituit, & Tyllio, quem Catholici fœderis generalem armorum præfectum, ſuis quoque exercitibus præfecerat, mandata dedit, de nouo milite colligendo; atque quoniam cum Galliarum Rege pacem inierat, vt in Suecicum bellum omnes vires intenderet, reliquias ſui exercitus, ex Italia reuocauit. Poſt Mantuæ deſolationem, incendiaque, ac vaſtationes feracioris Italiæ partis, Germanicus exercitus, qui Rambaldo comite Collaltenſi duce in Italiam venerat, in Mediolanenſem Ducatum in ſtatiua ſeceſſerat, vbi peſtem vltimum diuinæ iræ flagellum, poſt clades & famem, omniaque aduerſa, ob patrata facinora, & ſacrilegia, experiebatur; atque Rambaldo dum ad triumphum Italicæ deuaſtationis in Germaniam pergit, in ignobili vico, immatura morte, extincto, Aldringhero Generalis locum tenēti parebat. Exigeret fortaſſe locus, vt miſerandam Mantuæ deſolationem deplorarem, ni alios hanc Prouinciam melius adminiſtraturos præſcirem, atque inſtitutum non eſſet, bello Suecico ſolum geſta percurrere;
hoc

hoc vnum mihi præter institutum dicere liceat; rationi congruum non videri, tantæ cladis authorem Cęsarem extitisse, qui innumera pietatis exempla posteris est relicturus; aderatque Mantuana coniux, quæ patriæ amans, virum in tam honesta causa dilectissimæ vxori obsequuturũ, adeo vltra limites sæuire passa non esset; & crediderim nonnullos exercitus illius proceres, Lutheri veneno infectos, mandatorum metas, odio illibatę in Italia Catholicæ religionis, Italicique nominis, prætergressos; aut auaritia, ad impia ea facinora impulit, quæ vidimus; aut fato, quo Germanorum inuasiones Italiæ exitiales sunt, hæc euenere: quomodocunque hoc fuerit, quasi suam Deus iniuriam vlciscebatur, & cladibus, inedijs, morbisque vix tertia exercitus pars reliqua, statiua in Mediolanensi Ducatu habebat, cum Cæsar in Germaniam contra Suecum reuocauit; datumq. Aldringhero reducendi negotium. Præter hæc Catholici fœderis Principes, Coloniensis, Treueriensis, Moguntinus, Bauarus, Lotharinghus, & reliqui Germaniæ Catholici, omnibus viribus assistendum Cæsari decreuerunt, verentesque ne Euangelicorum (ita Lutherani falso se appellant) cum quibus sibi erant continuæ ob religionem, aliasq.

causas, controuersiæ, vires augerētur nimium, principijs opportune obuiam ire statuerunt; & pœnituit aliquos, si qui fortasse primis, de Rege lacessendo, consilijs adhæserant, incepti, cum non Cæsarem opprimi, sed ipsius potentiam retundi, peculiari Principum desiderio, qui semper alios potentiores fieri ægre ferunt, cupiuissent; Atque ideo milites in sua quisque ditione conscribere cœpit, quos Cæsarianis adiungeret, communemque religionem tueretur: Nam Protestantes hoc pro religione, libertateque conscientiæ, bellum fieri iactabant: Hæc futuri belli fundamenta iaciebantur cum annus a Christo nato MDCXXX. elapsus est.

COM-

COMMENTARIORVM DE BELLO SVECICO LIBER SECVNDVS.

Breuiarium Libri.

1 *Suecorum militaris disciplina. Griffenhagam Gostauus, & Ghertium capit. Cæsariani Francofurtum ad Viadrum se recipiunt.*

2 *Tyllius Francofurtũ, & Lanspergã munit. Rex ex noua Marchia in Pomeraniam regreditur, pluribusq; locis potitur.*

3 *Tyllius Regem in Megapolim sequitur, qui Stetini comitijs ordinum Pomeraniæ interest,*

4 *Colberga deditur Suecis. Tyllius ad Magdeburgum iterum obsidendum mouet.*

5 *Gostauus Stetini parat naues & milites; Albi duos pontes imponit, Francofurtum, & Lanspergam expugnat, Protestantibus Lipsiæ congregatis scribit.*

6 *Protestantes Lipsiæ comitia habent, quibus bellum in Cæsarem decernitur.*

7 *Rex auxilium Magdeburgẽsibus praparat; Vetus Brandemburgum occupat; ab Electore Brandemburgico Spandauiam habet, a Saxonico nihil impetrat.*

8 *Obsidio, & expugnatio Magdeburgi; Eius ciuitatis origo, augumentum, & descriptio.*

9 *Cæsar milites vndique colligit, quod facit & Rex. Finitimorum Principum, dum hæc gererentur, consilia.*

10 *Gostauus Brandemburgico irascitur, Stetinum proficiscitur, Grysbaldiam in deditionem accipit.*

11 *Duces Megapolitani Megapolim inuadunt, omnemque occupant, præter tres solas ciuitates.*

12 *Rex in nouam Marchiam regreditur, Popennaimum frustra opprimere nititur, Verbena, Tanghermunda, & Hauelberga potitur.*

13 *Tyllius Regi occurrit: Cæsarei equitatus pars in statiuis cæditur: Rex prælium detrectat.*

14 Tyllius a Rege discedit. Comiti Fyrstembergio iungitur; Negantis auxilium Saxonis regionem inuadit.

15 Saxo cum Rege suas copias coniungit, & contra Tyllium ambo tendunt.

16 Tyllius capta Lipsia aduentare hostem intelligit; contra ipsum ducit; Lipsiensis clades.

17 Rex plures subigit ciuitates, & ditiones, in Franconiam tendit; ipsius vxor ex Suecia, & Hamiltonius ex Anglia cum classibus, & exercitibus aduenniunt.

18 Aldringherus sistere Regis progressus nequicquam nititur. Rex Herbipolim, aliaq. loca in potestatem redigit.

19 Saxo Boëmiam intrat, multas ciuitates, & inter alias Pragam in deditionem accepit.

20 Megapolitani Duces suam totam ditionem recuperant. Popennaimi conatus.

Gesta hæc anno M DC XXXI.

1 SEquentis anni sæua hyems bellum non distulit, Germaniæ frigora aspernantibus Suecis, qui frigidiori cælo assueti Germanici, quamuis intẽsissimam, intẽperiem minime sentiebant; iactabatque Rex, naturæ suorum gnarus, se plus hyeme, quam æstate præstiturum, atque ideo suas copias nunquam in hyberna deduxit, sed semper in castris detinuit. At cum pernoctare sub dio militibus aliquando opus esset, vt cõmodius hoc, & alia munia obirent, magnum pellicearum vestium numerum ex Lappo-

Lapponia ferri curauerat, quibus milites tegerentur, frigusque arcerent: Inde vt populorum animos ad suas partes attraheret, quod non parum ad summam rerum spectare credebat, seuero edicto cohibuit militum licentiam, ne quid comburerent cauens, aut plus extorquerent, quam constitutum esset, multaque addidit, ne populis milites essent graues; & hoc non solum ad alliciendos incolarum animos fecit, sed ad milites in officio, & militari disciplina continendos, si enim regionem militum arbitrio concessisset, expilatis domibus, herisq. spoliatis omnia secum asportassent, vnde impedimenta exercitui, militiq. ex disciplina ad voluptates, & luxus transitus: incolæque irritati, qui iam sibi aut adhęserant, aut cesserant, desciuissent; reliqui magis restitissent. Rex vtrumque inconueniens vno, eodemque edicto effugit, hocq. insuper consequutus est, vt miles in Germania, eadem cum seueritate militarit, qua in Borussia, alibique, vbi huic Regi stipendia meruerat. Miram Gostauus militiæ disciplinam seruabat, seueramq. & exemplarem, dum milites mollitie, otioq. marcescere minime pateretur, sed continuis, moderatis tamen, laboribus exerceret, ratus immodicā mollitiem nihilo magnis

facino-

facinoribus aptiorem esse, quam dementiam; & fieri non posse, vt is qui luxui, & mollitiei indulget, viro aliquid dignum vel consulat, vel agat. Exercebat igitur semper militem aut prælijs, aut militari alio munere, ne per desidiam mollesceret; quapropter indefessum laboribus, prælijs fortem, imperterritum periculis habuit; Atque hæc eadem fuit veterum in militares viros seueritas, cum arbitrarentur hominem, dum vitam commodam voluptuosamque duceret, illam magni pendere, ideoq. vitare pericula; dum exercitam & laboriosam, floccifacere, & pericula cupere, vel ipso vitæ fastidio: Additur naturalis ratio, nam dum quis cibo repletus, aut voluptatibus immersus est, crassescentibus humoribus, pigrescit, & decora torpenti ingenio non curat, id decorum existimans, quod sine periculo, aut labore voluptuosum est; Cum luxu vero caret, decora, tanquam quæ luxum parent, si alia ratione non moueatur, etiam cum maximo discrimine quærit: Sequebatur exercitam militum vitam, ordinum prudens dispositio, qua cum aciem instrueret Rex vtebatur; ita enim aciem muniebat, vt in arcis modum milites pro mœnibus starent; erant in acie propugnacula, cortinæ, vt vocant, cæteraque, quæ nostrorum

tempo-

temporum militaris Architectonice ad muniendas arces inuenit, quæque in plano posita figura patitur; Neque poterat aliquis partem vllam aciei aggredi, quin a fronte, & ab vtroque latere scloporum ictibus offenderetur; Equitatu insuper vndiq. sepiebat, qui ad congressum cogi non poterat, cum a pedite mira ordinum dispositione tegeretur, his tormentorum inauditus vsus accesserat, quę ita disponebantur, vt defenderent, & læderent, ipsa ab hostium impressionibus tuta essent; Quibus vtentem artibus mortuum quidẽ diuina prouidentia vidimus, at non acie fusum, aut victum. Addiderat militari continentiæ, & disciplinæ religionem (si ita licet hæreticorum impietatem appellare) animorum moderatricẽ, & inter consentientes amoris nexum, inter discordes odiorum matrem; Nam singulis legionibus aderat Lutherani dogmatis prædicans, qui animi passionibus, secundum eius gentis errorem, mederetur, & quotidianis cõcionibus vitia reprehenderet, curaretq. vt singulis diebus binæ saltem ad Deum preces haberentur, quas vnaquæque legio in aciem disposita per rhythmos, vernacula lingua, quasi hymnum concineret; tantumque ardoris ex his prædicantibus milites imbiberant, vt pro-

pter

pter Lutheri insanum dogma, vitam, omniaq. spernerent. Nempe Lutherus impia, captiosaque arte populos illos deluserat, eorumque animos sibi deuinxerat, dum pleraque concedit, quæ cupiuerant, cęlum promittens, si constanter fortiterq. in sua superstitione vixissent; quapropter, cum a prædicantibus Lutherus, eiusque præcepta semper ob oculos ponerentur, non ad prçlium solum milites, sed ad mortem ipsam imperterriti accessissent. Hæc ita disposita superiorum cura conseruabat, dum & ipsi eadem cum seueritate vitam trahentes, docerent exemplo, & super milites inuigilarent. Erat in exercitu superiorum maximus numerus, nam post Regem, & ipsius vices gerentem, binis, aut ternis legionibus Campimaresciallus, vt vocant, seu castrorum præfectus vnus præerat, vnusque generalis ordinum ductor; singulæ legiones suo Tribuno parebant, atque præter hunc, ipsius vicarium, & legionis ordinum ductorem habebant; Inde vnaquæque in cohortes partiebatur, quibus singulis suus aderat Centurio, Locumtenens, Vexillifer, ordinum Ductor, Decuriones, & quinis militibus præfectus exercitatior miles; cæteri a tot superioribus ordinatim exerciti, & edocti, etiam si ordines turbarentur, suum agno-

scebant,

ſcebant, & adibant locum, quamuis minime admonerentur. Tali cum exercitu Goſtauus ſuperiori anno, ea fecerat, quæ narrauimus, & potiſſimas Pomeraniæ ciuitates in poteſtatem redegerat; cumque in hybernis hyemale tempus minime terere decreuiſſet, vt Stetinum a Cæſarianorum moleſtijs liberaret, qui ipſum, dum Griffenhagam, & Ghertium haberent, quaſi obſidebant, duo hæc loca in primis expugnare conſtituit, præſertim cum id a Bogislao, & Pomeraniæ ordinibus enixe poſtularetur. Principio itaque menſis Ianuarij luſtrato Stetini exercitui ſtipendia dedit; inde Dammũ; quod trans Viadrum e regione Stetini ſitum eſt, duodecim peditum legiones, & octoginta quinque equitum turmas deduxit, iuſſitq. adferri ſeptuaginta maiora tormenta, cum minorum machinarum, ligonum, aliorumq. militarium apparatuum magna copia. Cum hoc apparatu Dammo Griffenhagam petijt, maioribus tormentis aduerſo flumine nauibus aduectis; atque ita poſtridie eius diei, quo Dammo diſceſſerat, extructis munimentis, diſpoſitiſque machinis, Griffenhagam omni vi quatere cœpit, breuiq. temporis ſpatio maxima in mœnibus ruina facta eſt; qua viſa Cæſariani, quorum fere bis mille & quingenti

in eo oppido erant, ab aduersa parte exeuntes Suecis vacuum oppidum reliquere: multi tamen cæsi sunt, & capti, atque inter alios Ferdinandus Capua eius oppidi præfectus, postquam strenue fortiterque se defenderat, in hostium potestatem venit, pedem & humeros plumbea glande traiectus, quibus deinceps vulneribus ad immaturā mortem Stetini actus est: Præter hunc nonnulli etiam alij proceres capti; reliqui Ghertium confugere. Exercitus, qui in Pomerania pro Cæsare erat, Torquato Contio vt diximus, parebat, verum cum hic aduersa valetudine, nempe altero crure apostemate debilitato, in Italiam reuocatus esset, eiusdē exercitus Annibali Comiti Sciamburgico a Tyllio demandata fuerat cura; isque tunc temporis Ghertij, vbi præcipua erant statiua, diuersabatur, cum instare Regem ab ijs, qui Griffenhaga aufugerant, allatum est. Munierat Contius non Ghertium solum, sed opere cornuto Viadrum transmiserat, ibique munimenta extruxerat, contra hostilem vim, si adfuisset, defensurus. Sciamburgicus vero illud tutari se posse diffidens, diducto Ghertium præsidio, incensoque ponte, quo munimentum oppido coniungebatur, vacuum illud hosti deseruit. Putabat Rex, qui post

captam

captam Griffenhagam, distributo in vtraque Viadri ripa exercitu, victoriam sequebatur, Cæsarianos adhuc munimento inesse, ideoq. Baudisium tribunum, exploratum misit; accessit cum decem equitibus Baudisius, compertoque nullum defensorem adesse, Regi id nunciauit, qui præsidio tormentisq. loco impositis, inde Ghertium quatere cœpit: Neque diu Sciamburgicus restitit, cum omnem exercitum accessisse obseruasset, locumq. non satis idoneum ad tantum impetum sustinẽdum cognosceret; quare consumptis igne commeatibus, effusisque vino ac ceruisia in cellarijs, tormenta, & quicquid erat bellici apparatus, ne hosti vsui essent, in flumen demersit; inde suppositis ignibus oppidum incendit, ipseque cum ijs, quas penes se habebat, copijs, Francofurtum ad Viadrum magnis itineribus se recepit; exercitus reliquus, qui in adiacentibus pagis statiua habebat, magnum discrimen subijt, dum retrocederet acriter insequentibus Suecis; vnde impedimẽtorum maior pars amissa, copiæ tamen integræ partim Francofurtum, partim Lanspergam concessere, ad ea vsque loca, quæ Ghertio supra centum decem milliaria distant, a Suecis acti. Atque hoc pacto tota Borussia, Pomerania, ac noua Marchia

ad Viadrum vſque & Bartham fluuios Suecis ceſſere, egregiam operam nauantibus incolis, qui cum ipſis arma coniunxerant, cum ob communem ſuperſtitionem, tum quod Cæſarianos oderant, qui ſe male præteritis temporibus exceperant; & Stetinenſes ea moleſtia liberati ſunt, qua a Cęſarianis Ghertio, & Griffenhaga afficiebãtur.
2 At Sciamburgicus poſtquam Francofurtum peruenit, recolligere vires, & luſtrare ſuas copias cœpit, cumq. comperijſſet ſe Francofurti, & Lanſpergæ ſupra duodecim millia militum non habere, carere commeatibus, munitionibus, & tormentis, atque a Crattio tribuno, quem Lanſpergæ prępfecerat, moneretur, oppidum illud ex vna parte ab hoſte iam obſideri, nec ſperandum, vt defendi poſſet, niſi ſubſidium cum tormentis, & munitionibus adeſſet, ad Tyllium, qui adhuc apud Magdeburgum hærebat, de rerum ſtatu ſcripſit, petens, vt aut ipſe cum exercitu veniret, aut ſubſidium mitteret ſufficiens, quo hoſti in aperto reſiſtere, atque Lanſpergam obſidione liberare poſſet; ſi enim hæc in hoſtium manus veniret, nullam eſſe defendendi Francofurti ſpem aſſerebat, excluſo omnibus vijs ſubſidio, & commeatu, exterritiſque ab aduerſis prælijs, & frigore debilitatis militibus.

bus. Hæc vbi Tyllius accepit, hostem ea parte prohibere constituit, ne a prospera fortuna famam, atque inde (nam quo se fortuna etiam fauor hominum inclinat) vires acquireret, ideoque cum tribus peditum, & vna equitum legionibus Magdeburgo Francofurtum castra mouit, inde Lanspergam, quæ hosti tunc magis erat obnoxia, lustratum petijt; eoque oppido satis pro tempore munito, Francofurtum in castra redijt, atque illud muniri, commeatibus, atque militari apparatu repleri iussit, vt hostium impetum remorari posset: multa insuper circa militum disciplinam, iam admodum corruptam, correxit; vtq. commeatuum, munitionum, & tormentorum maior adesset copia, eiusmodi apparatus vndique afferri iussit, cum ex propinquis locis, tum ex Silesia, Boëmia, & Morauia, præter modum eius ciuitatis seruandæ cupidus, quam non parum ad summam rerũ facere credebat, si cõtra Suecos defendi posset, tanquam, si ipsorum impetum retudisset, edoctura, Suecos non inuincibiles, cuiusmodi se esse iactabant, atque ipsis posse resisti; inde mutua accepta a Collybistis pecunia exercitui emerita stipendia nũmerauit, vt miles in officio contineretur. Rex interim suas copias in noua Marchia contraxerat, dilataue-

taueratq. ſtatiua militum trans Viadrum, qua Berlinum ſitum eſt, vt fere Vittebergam vſque excurrerent. Noſtri Lanſpergæ, Francofurti, Fyrſtembaldiæ, atque alijs in locis, quæ circumiacent, caſtra habebant: Ac dum Beerbaldæ in ſuis ſtatiuis Rex hiſce rebus intẽtus ageret, cum Hercule Charnacæo Regis Chriſtianiſſimi Legato, qui ad interponendam ſui Regis authoritatem in pace Suecopolonica venerat, conuentionem ad quinquennium nomine dicti Regis inijt, pro communibus amicis tuendis, ſecuritate commerciorum conſeruanda, & reſtituendis (vt aſſerebant) in priſtinam libertatẽ Imperij ordinibus; ad quæ præſtanda ipſe triginta peditum, & ſex equitum millia alere ſuis ſumptibus tenebatur; Galliarum vero Rex aliquot centena thalerorũ millia numerauit, hoc cauto ne Catholicis aliquid detrimenti fieret; atque hæc omnia ſine Catholicæ religionis præiudicio eſſent, quam intactam vbique locorum, in quibus inueniretur, conſeruari Gallus volebat. Addidit inſuper hic, vt cum Duce Bauariæ, & Catholicis fœderatis Germaniæ, ſi non amicitia, ad minimum neutralitas coleretur, ni ipſi pro Auſtriacis arma ſumpſiſſent, atque hoſtiliter ſe geſſiſſent. Sic Sueco in dies accreſcebant vires,

res,

res, iamque palam Galliarum, & Angliæ Reges, Confœderatorum in Belgio ordines, Dux Pomeraniæ, atque Elector Brandemburgicus partibus accesserant, crescebatq. incendium; quod facili negotio extingui potuerat, si opportune, debiteq. remedium adhibitum fuisset. Quid enim, si cum exercitus, exauctorato Vollestaino, dimissus est, illæ copiæ in Pomeraniam ductæ fuissent? Non Bogislaus defecisset, non Gostauus tantum in Germaniam penetrasset, & cæteri cunctatius, aut nunquam in partes secessissent: sed quæ vilipenduntur aliquando mirum in modum nocent, & neglecta parua scintilla magnum sæpe excitauit incendium; videmusque in nostro corpore, quod ad Rempublicam similitudinem quandam habet, cum in aliquam partem malus humor fluit, ni purgetur, eo natura cæteros malos quoque congeri, inde bonos corrumpi, atque totum infici corpus. Verum enimuero Sueci ante Tyllij aduentum aliquot loca occupauerant, per quæ aditus in Pomeraniam patebat, omnesque vires intenderant, vt Lansperga potirentur, ideoq. munimentum, quod prope eam ciuitatem supra montem Cæsariani excitauerant, summa alacritate oppugnabant, non minori virtute defendentibus Cæsareis, sed

cum

cum Sueci acriter insisterent, munimentum expugnatum est, vnde vsque Lanspergam excurrentibus Suecis aditus patebat; atque quotidie varijs successibus velitabatur, cum Tyllius, vt diximus, subsidio adfuit; cuius aduentum cum Gostauus sensit, se ea ex parte non vlterius posse progredi ratus, nisi prelium cum toto exercitu committeret, quod sibi temerarium videbatur, aliam inuadere partem solitis artibus decreuit; Imposito itaque nouæ Marchiæ tributo, relictoq. cum octo millibus militum, & magno incolarum numero, quibus arma dederat, fidebatque ob communem hæresim, Hornio, qui tributum exigeret, occupataq. loca defenderet, Ghertium muniri iussit, vt ex ea quoque parte Cæsariani ingressu in Pomeraniam prohiberentur. Ex incendio, quod antequam abiret Sciamburgicus Ghertij excitauerat, vix triginta supererāt domus illæsæ cum templo, reliquæ ex oppido non exiguo igne consumptæ fuerant, mœnia tamen intacta remanserant; sed cum comperijsset Rex a Cæsarianis cuniculos sub oppido fuisse excauatos, præsidium imponere distulerat, & quosdam solum collocauerat milites, qui excubias agerent; nunc vero cum exercitum ex Pomerania deducere in animo haberet,

ret, oppidum illud munire, præsidiumq. imponere operæprecium duxit, ne eo Cæsariani potirentur, atque Stetinenses iterum molestarent. His ita dispositis cum sedecim militum millibus ex noua Marchia in Pomeraniam, & Stetinum retrocessit. Non adhuc Stetinenses munitionem ad eum statum perduxerant, ad quem Rex voluisset, ideoque operis præfectum, & nonnullos alios in vincula duci iussit, exemplo aliorum; neque excusauit frigoris sæuitia, qua homines ab opere auellebantur, quodque multi dum glaciem frangerent obruti, aut submersi essent, & humus ipsa frigore indurata ligoni non cederet; asseuerante Rege frustra excusari, quæ necessario facienda sunt, & quo ea magis sunt ardua, eo plus intendere vires oportere, cum homo id solum non faciat, quod nolit; Inde aliquot dierum spatio visis omnibus, quæ erat necesse, ad nouum Brandemburgum castra promouit, quo facili negotio in deditionem accepto, eodem ardore Clempenauiam, Treptouium, & Loitium parua oppida occupauit, parum detinentibus Cæsareis, qui non bene munita loca ægre defendere poterant; post hæc Malchino sine pugna potitus, Deminum obsedit; ac post octo dierum obsidionem,

M quos

quos vastandæ regioni, & se muniendo impendit, octauo demum Calendas Martij expugnationem instituit. Tenebat Deminum Dux Sabellius cum mille quingentis militibus, muniueratq. se ab ea parte, qua locus erat debilior, quantum tempus, geluque concretum solum patiebantur; ac primum Suecorum conatus repulit, strenueque sese defendit, quamuis acerrime oppugnaretur, donec munita turris, quæ ab altera parte quadringentis ferme passibus oppido procul ab Holchianæ legionis Centurione, cum aliquot militibus & tormentis tenebatur, prodente eodem Centurione, Regi deditionem fecit, tum Rex relicta, quam oppugnabat, parte, prope turrim ductis tormentis, superataq. palude, quæ inter turrim & oppidum erat, ac tum congelata tormentorum pondus sustinebat, murum oppidi, nudum munimentis, ac simplicem, quatere cœpit. quamobrem Sabellius, qui seruare milites in mandatis habuerat, quarto ab incepta expugnatione die, decoris conditionibus cum Rege transegit, deductisque duobus tormentis, vexillis, armis, & impedimentis, sonantibus tympanis in Megapolim profectus est; & Gostauus eius ciuitatis possessionem magni pendens, validum præsidium imposuit iubens eam

eam mœnium partem refici, quam tormentis quaſſauerat, præfectoq. vrbi Bannero, & reliquo exercitu in præſidia diſtributo, Stetinum
3 reuerſus eſt. At hercule Tyllius poſtquam Regem in noua Marchia aſſequi non potuit, intellexitque in Megapolim diſceſſiſſe, relicto Francofurti, atque Lanſpergæ ſufficienti præſidio, poſt illum caſtra mouit: conſtabat Tyllij exercitus viginti militum millibus, trahebatq. ſecum viginti ſex tormenta, quo cum apparatu vetus Brandemburgum, & Rappinum petijt, inde expugnata Felſperga, cæſiſq. ad vnum defenſoribus, qui deditionem facere noluerant, nouum Brandemburgũ obſedit: Præerat ciuitati Cniphuſanus tribunus Suecus, inerátq. duo militum millia, præſidium ſatis firmum, ni Tyllius tam acriter oppugnaſſet, nam hic ſimulac ad ciuitatem acceſſit illam tormentis quati, & corona circundari iuſſit, atque breui temporis ſpatio aperta ictibus mœnia milites ſubiere, ac etiamſi bis terue a defenſoribus repellerẽtur, denique tamen per vim irruperũt. Cecidere gnauiter pugnantes defenſores fere omnes, & Cniphuſanus cum vxore, tribus filiabus, centurionibus qnibuſdam, ac ſexaginta fere gregarijs militibus in Cæſarianorum manus viuus peruenit. Ciuitas a Cæſareis prorſus

deuastata est, ex quibus ducenti circiter desiderati. Antequam Brandemburgum in Tyllij potestatem veniret, Gostauus post occupatum Deminum, inter hoc, & Treptouium posuerat castra, vt nostrorum conatibus resisteret, non ignarus fore, vt sua illi vestigia sequerentur, atque ipse interim cum Pomeraniæ ordinum comitia tunc temporis Stetini haberentur, peteretürq. a se, vt ex Pomerania præsidia deduceret, quo prouincia subleuaretur, Stetini ijs comitijs assistebat, metuens, ne eadem leuitate, qua populi illi ad se defecerant, ad Cæsarem, proximumq. ipsius exercitum redirent. Ordinibus igitur, Duceq. coram honorifica de se, suaq. expeditione præfatus, religionemq. & libertatem obtendens, quarum causa se venisse asserebat, de præsenti rerum statu disseruit; instare ferocem sæuumq. hostem, qui si indefensam Pomeraniam nancisceretur, nullum sæuitię genus esset omissurus, contra illam prouinciam, quæ primo arma in Cæsarem sumpserat, atque eo acriorem futuram vltionem, quod exemplum cæteris erat præstitura; neque hæc, quæ modo a me petitis (aiebat Rex) ab ijs proponuntur, qui quietem cupiunt, sed a publicę pacis osoribus, qui quietis specie cuncta miscere in animo habent.

Quid

Quid enim si ex hac ego prouincia exercitum deducam, hostisque quoquo modo succedat? Anne militum molestia liberabimini prima Romani Imperij contra me futuri propugnacula? Succedet Sueco Cæsareus miles, quorum si hic vobis carior, cur me ita lubentes aduocastis, recepistis? Quod si me recepisse pœniteat, pœnitentię satisfacturus causam peto; si noua cupitis, vestram leuitatem doleo, misereorque, quod noua veteribus in Republica peiora esse nescitis; nam dum aliquis à proprio ad extraneum Principem deficit, proprium iniuria inimicum sibi, alterum beneficio amicum reddit; si ab extraneo postea ad proprium redit, hunc veteris iniuriæ vltorem, illum recentis memorem, atque ambo inimicos habebit. Præstat leuitati constantia, atque in eo permanere statu, quem quis aliquando sibi elegerit, quam continuis mutationibus agitari. Sed quæ modo proponitis, mitius interpretari placet; scilicet meam potentiam, victoriasque, libertatis studiosi, veremini, quasi dum meis armis vobis adsum & faueo, libertati vestræ aliquid detraham; cur militem igitur non conscribitis, priusquam exercitum meum deduco, quo prouinciam hanc vestram ipsi defendere possitis, atq. ego in maioré no-

strę

ſtræ religionis,Germanicæq. libertatis vtilitatem ad vlteriora pergam? neque velim putaretis,auaritiam, aut in veſtris oris regnandi libidinē,me ex meo Regno euocaſſe, cui abundantes diuitiæ, latæq. prouinciæ patent; me religionis zelus, veſtræ libertatis deſiderium, veſtræ preces euocarunt: Hæc ideo dixi,vt ea, quæ armis aſſero, verbis quoque tuear, & ne mihi aliquando tacuiſſe imputetur; vos quibus ita placet, quæ petitis habeatis. His verbis minabundus orando finem fecit,quaſi militem ex Pomerania deducturus, & Cæſarianis ad libitum prouinciam relicturus; neque Bogislaus iratum, aut iram ſimulantem detinere precibus potuit, quin in caſtra eodem die reuerteretur. Memorant vere Regem iratum fuiſſe, atque de reditu in ſuum Regnum cogitaſſe, cum tam infidos, lentoſque in ijs, quæ promiſiſſent, Germanos vidiſſet. At Stetini in Comitijs ab ordinibus decretum, vt decem millia militum,prouinciæ ſumptibus,conſcriberentur, qui Regi, Duci, ac Prouinciæ ſacramentum præſtarent. Miſſi cum hoc nuncio legati Goſtauum ita mitigauere, vt ſua præſidia ex Pomerania deducturum,& vlterius progreſſurum ſe promitteret, poſtquam decretus miles extitiſſet; ac interim ad præſentem pro-
uinciæ

uinciæ tutelam, omnes accolas ad Ghertium munuiendum conuenire iussit, vt incepta munitio citius absolueretur, atque ipse ex Pomerania minime discedere decreuit. Inter hæc componēda de obsidione noui Brandemburgi certior redditur, & ne ciuitas, præsidiumq. illud amitteretur, Fridlandiam, viginti ab obsessa vrbe milliaribus, castra mouit, opem laturus, & prælium non detrectaturus, si ante expugnationē eo peruenisset, cum vero amissam ciuitatem, cæsosque milites sensit, dolore perculsus, Anclamum retrocessit, cum non amplius cum hoste congredi operæprecium haberet; ibiq. in Cæsarianos inuectus, quod milites suos fere omnes Brandemburgi obtruncassent, eos qui Colbergam dederant, atque tunc per nouã Marchiam Francofurtum
4 transmittebantur, detineri iussit. Venerat circa eos dies in manus Suecorum Colberga, a præsidiarijs post longam obsidionem decoris conditionibus dedita, nam cum eduliorum inopia Cæsariani laborarent, neque subsidij spes esset, mense Martio cum hoste pacti sunt; exiuere ex ea arce sex equitum turmæ, & nouem peditum signa, cum armis, sarcinis, ardentibus funiculis, sonantibus tympanis, ac duabus machinis, relictis tamen vexillis, quæ

a Sue-

a Succis impetrare transigendo nō potuerant. Fuit huius arcis deditio magni momenti, non amissa solum magna militarium apparatuum copia, & multis diuersarum magnitudinum tormentis, sed ipsa loci opportunitate, qua Cæsarei priuati sunt. Sedet Colberga ad mare Balthicum, tutissimo contra omnem ventorum impetum portu ornata, atque adeo forti situ munita, vt Rex oppugnationem tentare respuerit; Pomeraniæ Borussiæque inuadendis commodissima, neque poterat Rex quiete has prouincias possidere, dum hæc, atque Vismaria, celebris item eius maris portus, Cæsari obedirent; nauium enim commoditate, Vismaria Colbergam miles deuehi, atque inde eas prouincias infestare poterat; & Tyllius horum gnarus, defendi omnibus conatibus, conseruariq. eam arcem iusserat, subsidijq. curam Gabrieli Roiæ Vismariensi præfecto demandauerat; at hic dum militem nautasque colligit, intercepta, trucidataque a Succis nautarum, qui Vismariam tendebant, parte non exigua, detentus, eatenus subsidium distulit, vt ipsa hosti dederetur, & quattuor naues, quæ cum annona, recentiq. milite subsidium erant allaturæ, tertio a deditione die Colbergam peruenere; nec prius obsessorum deditionem cogno-

cognouerunt, quam duas Suecicas celoces in portu viderent, & aduersis tormentorum ictibus ex oppido peterentur; cum igitur subsidium inferre, & locum recuperare non possent, Vismariam vela vertere; quod si ante triduum aduenissent, Colberga per eam saltem æstatem esset seruata, ac impediuisset, ne vlterius progrederetur, Regem, qui maiorem in Germaniam impressionem non erat facturus, nisi terga firmasset, omnemque suspicionem amouisset, ne reditu in suum Regnum priuaretur. At detenti Colbergenses dedititij post aliquot dies placato Rege Lanspergam incolumes ad suos transmissi sunt, & Tyllius capto direptoq. nouo Brandemburgo, postquam se in Pomeraniam irrumpere minime posse cognouit, occupato, munitoque a Rege omni transitu, Magdeburgum redire constituit, cum vt eam ciuitatem obsideret, tum vt Regem, ciuitati non defuturum, in æquiora traheret loca, patrijs auxilijs procul, vbi manus conferendi copia daretur. Accessit quod cum incunte vere glacies, niuesque liquescerent, auxilia ex Lotharingia, alijsque locis, in quibus pro Cæsare miles conscriptus fuerat, Magdeburgum aduentabant, quibus iungi magni momenti erat: relicto igitur nouo Brandem-

burgo, Rappinum redijt, præmiſſo Coloredo tribuno Bincenum verſus, ad tentandum Viadri tranſitum, quem ſi tranſmittere potuiſſet, cũ Rege acie decertare conſtituerat. Sed iam propugnacula, quæ ante pontes fluminis Sueci excitauerant, ad iuſtam defenſionem erant perducta, neque expugnari poterant, ſine magno temporis diſpendio, militumque clade, quapropter Coloredus deuaſtata regione ad Tyllium redijt, qui vetus Brandemburgum progreſſus, miſſaque Hauelbergam equitatus parte, in ditione Magdeburgica reliquum exercitum diſtribuit; & ciuitatem illam arcta obſidione cingens, primaria caſtra Mecheræ
5 metatus eſt. Inter hęc Goſtauus magnam vim nauiũ Stetini cogebat, ex quibus ponte fabricari iuſſit lõgitudinis CLXXX. pedũ, latumq. ita, vt quinque equites ſuper illum obequitare poſſent; atque huic ſimilem alium, ſed minorem conſtruxit, vt trans Viadrum pluribus in locis tranſitum haberet, neque ſibi opus eſſet ſemper Stetinum tendere, quando trans flumen ire oporteret. His pontibus, magnaq. tormentorum, ac militarium rerum copia aduerſo fluuio aduectis, nouam Anghermũdam ſe contulit, ibiq. collecto exercitu, maiorem pontem prope Suedam, minorẽ ad Ferathum collo-

collocauit, eosque validis propugnaculis muniuit, ne a Cæsarianis occupari possent, ipse cum exercitu inter vtrumque, prope fluuium, castra posuit, in quæ omnem annonam, quæ in proximis locis custodiebatur, afferri voluit. Hæc peragenti defertur Tyllium ex Megapoli discedere, quapropter postquam Coleredus, scrutatis pontibus, discesserat, sexcentos equites dimisit, qui progressus Tyllij obseruarent, & postremos exercitus interciperent; atque vbi illum, relicto Francofurti, & Lanspergæ præsidio, reliqua deserere, & Magdeburgum tendere intellexit, relictis, qui pontes tuerentur, Francofurtum versus castra mouit; ipseq. cis fluuium cum decem millibus peditum, & centum equitum turmis, ab altera parte Hornius castrorum præfectus, cum viginti turmis equitum, & bis mille peditibus, incedebat; maiora tormenta per flumen, cum apparatibus, minora per ripas trahebantur: hoc ordine pergens, ex itinere Libembaldiam, & Fyrstembaldiam occupauit, & quinque Croatarum turmas, quæ Zidenicæ statiua habebant, obtruncatis ad centum quinquaginta, impedimẽtis spoliauit; octauis denique castris Francofurtum peruenit. Ciuitatis illius cura penes Sciamburgicum adhuc erat, cui Tyllius duo

 millia

millia militum sufficiens præsidium reliquerat, quod ipse, quando Regem ad se venire cognouit, adscitis septingentis alijs, auxit; inde vt hostem diutius moraretur, daretq. tempus Tyllio, quo Magdeburgum expugnaret, atque postmodum Regem in Francofurti obsidione implicatum deprehenderet, extra ciuitatem munitiones quasdam extruxit, incensisque suburbijs, & concisis vineis, fossas duxit, quas militum præsidio firmauit; verum cum a Tiffembacchio tribuno, quem exploratum miserat, tales esse Regis vires intellexisset, vt sustineri ab extructis munitionibus minime possent, ne militem, quem imposuerat, amitteret, eas deseruit, & ciuitatem clausit, ipsi defendendæ omnino intentus. Est Francofurtum ad Viadrum ciuitas satis celebris, florentissima olim academia insignis, & mercimonio diues; habet ab vno latere fluuium, cæteris in partibus antiquo more muris septa. Quinto idus Aprilis primum Rex ciuitatem subijt, totusque exercitus ad sclopi ictum accessit; Mox Gostauus perlustratis omnibus locis, opportuna ad fossas ducendas, & tormenta collocanda designauit; inde Sueci ductis fossis, se in combustis suburbijs muniuerunt, quamuis ab obsessis crebris tormentorum,

rum,

rum, ſcloporumq. ictibus, eruptionibuſq. ab opere deturbarentur. Sequenti die vrbs corona circumdata eſt, ſtrenue ſe defendentibus Cæſareis; Rex vero poſtquam in aperto campo prædicantis ſui concionem audiuit (quem morem antequam ad prælium accederet ſemper ſeruabat) ad milites perrexit, ipſoſq. ad opus hortatus, Cæſareos aliquot, qui foſſam tuebantur, impetu facto, in ciuitatem pepulit; poſt hæc cõtra Gubinienſem portã, duodecim maiora tormenta, quæ iam diſpoſita erant ad ruinam faciendam, aperiendamq. aggreſſuris viam, explodi mãdauit; cumque excitati pręter hoc duo cuniculi incenderentur, ea porta diſiecta corruit, non ſine defenſorum ſtrage; & Sueci ruinam ſubeuntes in ciuitatem irruerunt, cæſis obuijs Cæſarianorum; cæteri cum iam hoſtem in ciuitate eſſe ſenſerunt, in fugam cum ſarcinis ſe ex altera porta dedere; at cum ciuitas tota impedimentis repleta eſſet, militumq. auaritia nimium onus ſecum ferret, dum fugientes pôtis anguſtia detinentur, Sueci perſequuntur, illorum fere centum in fluuium præcipites dati ſunt; in reliquos promiſcua cædes edita, adeo vt ex toto præſidiariorum numero vix mille ſuperfuerint; inde in ciues, ædificiaque ſæuitum, cum Sueci

nemini parcerent,sed omnia depopularentur, & deprędarentur.Eius ciuitatis damnum multis auri myriadibus æstimatur, fuereq. ipsius participes vicinæ ciuitates, quæ nundinarum occasione Francofurti merces habebant;auxit calamitatem excitatum incendium, quo multæ ædes conflagrarunt; trucidati sunt ex Cæsareis supra mille quingentos, inter quos Tribunus quidam; nonnulliq. alij fortes viri occubuere; capti fere quingenti,atque præcipue Sparius, & Vallius tribuni,cum multis Centurionibus, alijsq. Officialibus; Sciamburgicus Tiffembacchius,& Comes Mōtiscuculi, cum sexcentis circiter gregarijs militibus, Glogouium maius in Silesiā euasere; ex Suecis quadringenti cecidere,nemine ex proceribus cōprehenso;magna insuper tormētorum, & militaris apparatus copia Gostauus potitus est;sic ea ciuitas corruit,non sine Regis nota,qui poterat incolumem seruare; nam cum defensores disiectam cuniculis portam viderant, Suecosque ad irrumpendum paratos,pulsato tympano bis petierant,vt certis cōditionibus transigerent, & in deditionem acciperentur; quo pacto illæsa ciuitas in manus Regis peruenisset;Gostauus vero iratum se fingens ob cladem a suis ad nouum Brandemburgum acceptam,

exer-

exercitui eam prædam concedere voluit, vt promptiorem ad reliqua haberet; At sequenti die, postquam milites præda onusti, sed non satiati, ad signa rediere, opportunitatem ciuitatis considerans, illam munire decreuit; atque ita sex legionibus impositis, vallum restaurari præcepit, cumque maxima annonæ esset penuria, & ciues non solum non haberent, quæ militibus darent, sed nec etiam, quæ comederent, apertis horreis, quibus Cæsariani copiosas fruges incluserant, ciuibus, atque militibus frumentum, aliaque necessaria largitus est. Posthæc exercitu reliquo in circuitu distributo, quoniam passionis Hebdomadam stylo veteri celebrabat, in ciuitate sacris suæ sectæ intentus, consedit; vbi vero Paschatis festa veneratus est, Lanspergam exercitum duxit, occupataq. in itinere Crossa, cum copioso apparatu, & annona, circa Lanspergam exercitum distribuit, & vallo se muniuit; inde admotis tormentis, quæ per insusitatos calles à rusticis indicatos, ad ea loca perduxerat, ad quæ nunquam posse illum peruenire obsessi putauerant, mœnia quatere cœpit, occupatisque munimentis, quæ extra ciuitatem erant, propius fossis valloque accessit, quod cum obsessi vidissent, exemplo Francofurti exterriti,

territi, facta deditione, pridie Calendas Maij, cum sarcinis, vigintiquinque peditum signis, duodecim equitum turmis, & quattuor campestribus machinis exiuerunt, atque Glogouium maius in Silesiam incolumes deducti sunt. Gostauus præsidio ciuitati imposito, Fràcofurtum cum exercitu redijt, vnde occasione partę victoriæ ad Protestantes, qui Lipsiam ad Comitia conuenerant, litteras dedit; Scribebat gratulari se, quod tãdem Catholicorum iugum excutere fortiter decreuissent, extollebat suas victorias, vltimumq. suadebat, vt totis viribus sibi assisterent, qui nunquam com-
6 muni sectæ, & causæ esset defuturus. Habebãtur Lipsiæ a Protestantibus comitia ob negotium obsidionis Magdeburgicæ: erat enim illa ciuitas cum Protestantibus, liberisque ciuitatibus fœdere iuncta, quamobrẽ in pręsenti calamitate auxilium a confœderatis implorauerat, & Christianus Guilielmus, qui ciuitatem illam tenebat, cognatus fere omnibus Protestantibus, aut affinis, vrgebat, vt sibi succurreretur: quapropter Elector Saxoniæ Protestantium supremus ea comitia indixerat, & congregauerat. Agebatur itaque Lipsiæ de modo, quo Magdeburgo auxilium daretur, erantq. varię opiniones, vt varij erant affectus;
At

At Magdeburgicus Legatus, qui Cæsareos vigiles,rustico amictu fallẽs,euaserat, comitijsq. pro sua ciuitate intererat, miserabili oratione recusantis, desperātisq. specie ad auxilium ferẽdum animos flexit. hic prolixa incomptaq. barba, intonso crine, facie, habitu, cunctis ad miserationẽ compositis,in Principum conuentu occasionem nactus, ita locutus esse fertur. Non me huc, Principes viri, mei ciues misere, vt auxilium vestrum pro miserrima patria implorarẽ, cui omne subsidium serum futurum est, quæque ab imminenti excidio minime defendi iam potest; neque ego tantum meæ animæ, gloriæq. inuidissem, vt specie procurandi non profuturi auxilij effugissem,ne inter patriæ ruinas tumularer; sine patria vitam detestor, atque vna cum ipsa cadere malo, qui felices eos,beatosq. existimo,quibus ante patrum, suorumq. ora pugnando sub patriæ mœnibus fortiter mortem oppetere continget: me beneuolentia erga vos meorum ciuium misit, me profutura, si dictis meis credideritis, imminentium cura,vt postquam vestri vos periculi admonuero, in gremium patriæ apud domesticos lares ab immani hoste trucidandus reuertar. Nostræ ciuitatis obsidio,imo vestræ, Euangelici proceres, eousq.

O perdu-

perducta est, vt neque solui possit, neque nos id cupiamus; nam qui possemus in ea patria viuere, quam cum florentem, vigentemq. viderimus, in posterum deformem deuastatis agris, mutilam incensis suburbijs, horridam direpta maiori ipsius parte, reliqua concussa, dilacerataq. essemus aspecturi? cesset iniquum hoc desiderium, si cui inest; Præstat nos desolatæ patriæ gnauiter pugnantes victimas cadere, & nostro sanguine ruinas tantæ vrbis aspergere, quam sine patria, sine lare toti terrarum orbi ludibrio esse; vos solũ quibuscum communibus sacris, sanctoque fœdere quondam coniuncti fuimus, oramus, obtestamurq. si quid meriti fuerimus, cum pro religione, pro vobis ceciderimus, vt incolumes esse velitis, atque contra illum hostem, qui nostro casu omnium vestrum ruinã aggreditur, vnitas vires intendatis, ne ab ipso pariter opprimamini. Quid enim Cæsarem moliturum putatis, postquam Magdeburgum, quia Lutherum, quia vestram amicitiam colit, diripuerit? Scilicet ad vestram ruinam hæc tendunt; atque vtinam Magdeburgum cadens id persuadeat, quod cum staret, non potuit; namq. hæc spes sola nos in summo hoc discrimine solatur, quod nostra calamitate docebimini,

quo

quo iſta Cæſaris pietas tendat, ac in futurum (faxit Deus) cautiores aduerſus ipſius inſidias eritis; Vltimum ſupplicamus, proceres, vt poſtquam Magdeburgo opportunam opem minime tuliſtis, vbi hoſtiles conatus iam imminentes, a veſtris capitibus auerteritis, cognati veſtri Chriſtiani, noſtrumque, qui vobis vltimum vale iam dicimus, cadauera inſepulta iacere non ſinatis, cum pro religione, pro patria, pro vobis ceciderimus. Perorante Magdeburgico Legato vix concepta ira Principum lacrymas cohibuit, incenditq. ciuitatis calamitas mirum in modum animos, at non deerant in eo conuentu, qui etiam ſi Catholicos, Cæſaremq. odiſſent, & Magdeburgi misererentur, præferebant tamen ſecuritatem propriam alienæ commoditati, ideoq. Cæſaris potentiam metuentes, ægre deducebantur, vt palam bellum ſumerent; verum enimuero allatæ Goſtaui litteræ nutantes confirmauerunt, nam auditis ipſius progreſſibus, atque Cæſarianorum conſternatione, nihil ab ipſis ſibi amplius timendum rati, in eorum ſententiam iuere, qui bellũ palam ſumendum, tuendumque Magdeburgum ſuadebant. omnibus itaque ſuffragijs decretum eſt, vt arma non pro hac cauſa ſolum ſumerentur, ſed vt liber-

tas Germaniæ,& religionis (vt aiebant) in pristinum statum restitueretur; quoniam vero tunc temporis nemo ad subsidium obsessis ferendum paratior erat quam Suecus, cuius opportune allatæ litteræ ipsius in Lutheranos pronum animum testabantur, constituere cum ipso transigere, omniaq. ipsi suppeditare, quę ad Magdeburgum obsidione liberandum necessaria essent; missis itaque ad transigendum Commissarijs, Magdeburgensem Legatum læto animo esse iusserunt, neque despondere animum ciues debere, non enim eo iam res deuenisse, quemadmodum ipse dixerat, vt de salute ciuitatis desperandum esset; stare ciuitatem adhuc, & affuturum breui cum toto exercitu Regem subsidio, ac obsidionē soluturum; se quoque si opus esset, cum militibus suppetias venturos; quæ corruissent, aut deuastata essent, in posterum paucis annis vel mensibus resarcitum iri, atque ita spe, promissisq. onustum in suam ciuitatem dimiserunt.

7 Dum hæc Lipsiæ decernuntur Rex cognita obsidione Magdeburgi propria sponte præsto esse decreuerat, cum vt eos ciues, suasque partes tueretur, tum ne Christianum, qui sub sua protectione viuebat, deserere videretur; missis itaq. clanculum nuntijs, se affuturum breui pol-

ui pollicitus est, interea forti animo essent, & strenuè se defenderent; ipse quoniam vetus Brandemburgum a Cæsarianis adhuc tenebatur, ne post se hostem relinqueret, ad illud expugnandum animum applicuit; misso igitur antequam castra moueret, tubicine cũ mandatis, Vittenhorstium Cæsareum tribunum, qui ciuitatem præsidio tenebat, & diligenter muniebat, admonuit, vt intra viginti quattuor horarum spatium decerneret, & mẽtem suam aperiret, vtrum deditionem facere, an repugnare mallet; Quod si locum tutari eligeret, nullam sibi postmodum veniæ spem reseruaret. Vittenhorstius, pernicibus equis misso nuntio, Tyllium super hoc consuluit, a quo mandatum accepit, vt strenue se gereret, & ciuitatem vsque ad extremum defenderet, verum cum postea Tyllius locũ illum satis non esse munitum, imperfectis adhuc, quæ inceperant, propugnaculis, intelligeret, mutato consilio Vittenhorstium in castra circa Magdeburgum se recipere iussit; Quod ille asportatis secum sarcinis fecit, & Rex ciuitatem immisso præsidio occupauit. Atque inter hæc Protestantium litteras Lipsia accepit, quibus ad liberandum Magdeburgum, oblatis auxilijs, inuitabatur. Oblata Gostauus minime respuit,

ſpuit, ſed reſpondit gratulari ſe, quod Principes tam ſanctè, vtiliterq. decreuiſſent; fauturũm ſe illorum petitionibus, & obſeſſæ ciuitati ſubſidium laturum, ijs quæ offerebant prò occaſione vſurum, parati ipſi eſſent ad ea facienda, quæ ipſe opportune petijſſet; vt igitur præter ſuam propenſionem, Principum pronos animos ad hanc expeditionem vidit, ad ſubſidium ferendum ſe accinxit; & tranſmiſſo cum toto exercitu Viadro, Chepenicum ſe contulit; inde quoniam per Electoris Brandemburgici ditionem ſibi tranſeundum erat, Berlinum ad eum miſit Comitem Ortemburgicum petitum, vt Cuſtrinum & Spandauiam cum annona, & menſtruo ſtipendio ſibi traderet, quo tutius Magdeburgum petere poſſet; redditurum ſe ea loca ſimulac ciuitatem illam obſidione liberaſſet; neque ſe hæc ideo petere, quod de ipſius fide dubitaret, ſed quod eius præfectos, & Commiſſarios ſuſpectos haberet, qui ſibi cum Cæſareos apud Ghertium fudiſſet, ac perſequeretur, Cuſtrini portas clauſerant, quod non parum damni ſibi attulerat, cum hoſtem omnino delere propter illud ſolum impedimentũ nequiuiſſet. Ægre deducebatur Elector ad ea loca tradenda, quæ ſitu, & munitione ſuæ ditionis potiſſima erant propu-

propugnacula; qua de causa Ortemburgico, & Hornio, qui post illum cum iisdem petitionibus venerat, se ea loca daturum negauit; Cæterum Regis mandatis obsequuturum, atque ijs locis Commissarios præfecturum, qui in omnibus illi præsto essent; His Gostauus non contentus cum quinque equitum turmis, mille sclopetarijs peditibus, ac quattuor paruis machinis, Electorem allocuturus Berlinum perrexit; Elector ad milliare prope ciuitatem obuius occurrit, & post amicam salutationem, & priuatum in siluula colloquium, quod integram fere horam durauit, in ciuitatem redijt, suos consiliarios super petitione Regis consulturus; Rex cum Electoris Palatini vidua, quæ ipsi quoque cũ Brandemburgico obuiam venerat, in campo responsum opperiebatur. Postquam vero regressus Elector responsum secundum Regis voluntatem non tulit, indignabundus in castra volebat redire, sed affinis mulieris precibus detentus, Berlinum cum mille sclopetarijs intrauit, atque altera die rursus cum Electore egit, vt sibi loca, quæ petierat traderet, secus se obsessis Magdeburgensibus opem minime laturum; accesserat interea prope Berlinum Suecicus exercitus, vnde Elector, vel rationibus a Rege adductis persuasus,

vel

vel armis ipſius territus, tandem deſcendit, vt Spandauiam daret, de Cuſtrino nunquam perſuaderi potuit. Rex itaque accepta Spandauia, impoſitoq. præſidio, Electore, & Illuſtribus fœminis ſalutatis, in caſtra Chepenicum reuerſus eſt; Inde pridie nonas Maij Poſdamum mouit, Electoremque Saxoniæ poſtulauit, vt ſuos milites ſecum coniungeret, quo facilius ciuitatis obſidionem ſolueret, vel ſaltem ſibi tranſitum per Saxoniæ fines, nempe per pontem Deſſauienſem concederet, quo compendioſiori via Magdeburgũ veniret. Vtrumque Saxo aperte recuſauit; primum, quod non adhuc ſufficientem militem ſe collegiſſe dicebat, alterum ne ſedes belli in ſua ditione ſtatueretur; tantumq. abſuit vt aliquid concederet, vt etiam Regem, qui colloquium petebat, alloqui reſpuerit, ſua negotia, occupationeſq. cauſatus, quod tunc temporis præſertim in militibus recenſendis eſſet occupatus. Me difficultates iſtæ, quas paſſim Germaniæ Principes Regi mouebant in eam ſententiam trahunt, vt exiſtimem illos Regis arma ſuſpecta habuiſſe, quaſi ille ipſorum deſiderium victorijs ſuperaſſet; An fortaſſe, vt mos eſt ijs, qui nefaria facinora audent, paueſcebant enormitatem ſceleris, & quamuis animo contra

Cæſa-

Cæsarem proprium Dominum arma sumere decreuissent, instituti executionem abominabantur; hoc de Saxone dicere licet, illum non prius arma in Cæsarem vertisse, quam Tyllius suæ ditionis partem deuastasset; At hercule hę moræ eatenus Regem detinuere, vt Magdeburgum excidium passum sit; nam dum Gostauus cum Saxone, & Brandemburgico altercatur, Tyllius obsessam ciuitatem expugnauit.
8 Respirauerat post profectum in Megapolim Tyllium Magdeburgum, soluta vndiquaque obsidione, cum ille maiorem militum numerum secum abduxisset; ideoq. ciues, & præsidiarij milites excurrebant sæpe ad triginta vsque milliaria, opprimebantq. Cæsareos statiua minus vigilanter custodientes, & prædam, commeatumq. in ciuitatem adducebãt; verum cum ab externo hoste securi quodammodo viuerent, internis discordijs agitari cœpere, dum ciues in ciuitatẽ, & suas domos recipere militem Suecum, quem Marchio Christianus conduxerat, abnuerent; sed hæc lis cito, intercedente Senatu, sedata est, omniq. dissidio sublato Christianus, ciues, & milites fidem sibi mutuo obstrinxerunt, se vna aut victuros aut morituros, donec ciuitatem ab hostium conatibus liberam præstarent;

ideoque alias insuper munitiones extra ciuitatem excitare, vallum reparare, & se ad quemcunque casum accingere. Præerat Cæsareis, quos circa Magdeburgum Tyllius reliquerat, Popennaimus, qui nihil relinquebat intentatum, vt pro viribus quas habebat, ciuitatem molestaret, atque interim dum Tyllius abesset, Volfenbutulæ in suis statiuis scalas, & alia instrumenta bellica fieri, parariquе curabat, quibus vrbs adueniente Tyllio sine mora expugnaretur; neque dum militaria moliretur, mitiora consilia intermisit, hortatus Christianum litteris, vt ad Cæsaris obedientiam rediret, vitaretq. imminentem ruinam; sed parum admodum potuere pia verba apud proteruum illius animum, qui religionis prætextu suam Tyrannidem obtegens aures non præbebat suadentibus, vt Cæsaris clementiæ se remitteret, veritus, ne ditione ab illo spoliaretur; Popennaimus vero vbi hæc remedia minus valere animaduertit, animum appli-cuit, vt quoquo modo vrbe potiretur; Falchēbergio itaq. Regis Sueciæ tribuno, qui Suecis Christiano militantibus præerat, per tubicinem significauit, quam procul Regis subsidia abessent, & quam ipse ad ciuitatem expugnandam esset paratus; Cederet igitur dum tute posset,

posset, & Cæsari gratificaretur, beneficium non neglecturo, sed condignũ præmium porrecturo, si ipsius opera rebelli ciuitate potiretur: hæc vero alium pepererunt effectum, quam Popennaimus putarat, nam non solum Falchẽbergius allatis rationibus persuasus fuit, sed irritatus vltro, tanquam sibi hæc quasi proditori proponerentur, tubicini respondit, se pro hac vice illum excusare, quod fortasse eorum, quæ afferret inscius venisset, in posterum nemini parsurum, sed in furcam acturum, qui eiusmodi sibi nunciaret, ac se mirari, quomodo Popennaimus, alioquin egregius, honestusque miles, scripsisset hæc sibi, qui proditionis nunquam suspicionem dedisset; atque hęc quidem tubicini, Christiano vero, & Magdeburgico Senatui acceptam epistolam ostẽdit, vt ipsorum animos, hac de causa irritatos, erga suum Regem magis affectos redderet, & suam fidem ostẽtaret; inde vt strenue patriam defenderent cohortatus, cum suo milite egressus, ad Albim quinque a ciuitate milliaribus procul, Scionebeccam versus, paruum munimentum excitauit eo consilio, vt liberum in Saxoniam transitũ sibi seruaret, vnde commeatum pro militibus quæreret, quibus nolebant ciues ex suo impartiri; mox munitioni

milite impoſito, qui tutari poſſet, Magdeburgum reuerſus eſt; atque hoc munimentum Magdeburgenſibus per integrum fere menſem vtile admodum fuit, nam non per ſiluam crucis ſolum, ad quam id ſitum erat, Gommera copioſam annonam habebant, ſed etiam ex eo erumpentes milites Cæſarianis eripiebant, quæ illi ſibi quæſiuerant, illoſque non parum moleſtabant; & Popennaimus, qui ad illud expugnandum acceſſerat, prohibere non potuit, quin ad finem perduceretur, cum non ſufficientem militem haberet, vt illud iam ad iuſtam defenſionem perductum expugnaret; ſic iuuit hoc Magdeburgenſes non parum, quouſque Tyllius ex Megapoli redux circa idus Aprilis illud expugnauit. Diſtribuerat vt diximus in Magdeburgenſi ditione Tyllius exercitum, atque vbi aliquot dies curandis corporibus inſumpſit, ciuitatem propius accedere, atque adiacentia munimenta expugnare deliberauit; Mechera igitur, & Pechauio mouens cum exercitu inter Præſterenſe, & Craizhorſtenſe Magdeburgenſium munimenta in ſilua conſedit, excitatoque ibidem vallo ſe muniuit; miſſis inde militibus, qui viam ad ciuitatem inſiderent, ne hoſtes in illam aufugerent, munimentum vltimum ad Albim aggreſſus

greſſus

greſſus eſt, tormentiſque ab vtraque fluminis ripa directis, quati iuſſit, atque eadé die a præſidiarijs deditum in poteſtatem redegit; pari felicitate intra paucos dies Præſterenſe, Craizhorſtenſe, Præſteram, Cracauiam, & Buccauenſe munimenta expugnauit; quo pacto extra vrbem omnium maximum munimentum Magdeburgenſibus ſolum reſtabat, quod vectigal appellabatur; amiſere in ijs munimentis ciues militum pugnaciſſimos, & ea, quæ maximi pendebant, vix vſui fuere. Porro Tyllius conſpicatus, nullum aliud amplius extra vrbem munimentum extare, quam vectigal, illud quoque aggredi operæprecium ratus eſt, vt poſtmodum alia omni cura liber ciuitatem acrius oppugnaret; diſpoſitis itaque machinis ruinam excitare cœpit, factumq. eſt, vt cum vallum ex arenoſa, minimeque tenaci terra conflatum eſſet, breui temporis ſpatio ipſius integrũ latus corruerit; quo viſo Falchembergius milites in ciuitatem iam munimentis nudatam reuocauit, combuſto prius ponte, qui vectigal ciuitati coniungebat. Tyllius vt hoſtem vectigal deſeruiſſe cognouit, metuens inſidias, neue ſuppoſitis ignibus, cum militem impoſuiſſet, diſijceretur, vſque ad noctem præſidium imponere diſtulit, qua aduentante

demum

demum aliquot peditum ſigna immiſit,qui illud contra ciuitatẽ munirent. Licet hic Magdeburgenſium exemplo infelicem mortalium induſtriam deplorare, qui aliquando quidpiam moliuntur, & faciunt, ſibi vſui, & commoditati futurum credentes, quod deinceps in ipſorum perniciem, & ruinam vertitur; extruxerant Magdeburgenſes immenſis laboribus, & ſumptibus extra ſuam ciuitatẽ tot munimenta, vt hoſtem impedirent, & diſtinerent, ipſi interea temporis beneficio fruerentur, & obſidionem in longum traducerent; at hæc ipſa faciliorem expugnationem reddiderunt, fuereq. in cauſa, vt ciues citius ſuæ patriæ excidium viderent, nam amiſſo extra ciuitatem magno militum numero, iam adeo pauci in ciuitate ſupererant, vt tenere totam non poſſent, atque ea ipſa, quæ in ſui defenſionem fabricauerant, munimenta, in ſe præparabantur; verum Chriſtianus, & Falchembergius vbi præter ſpem amiſſa propugnacula tam cito videre, de rerũ ſtatu Regem, & Proteſtantes,qui Lipſiæ diuerſabãtur, miſſis clandeſtinis nuncijs admonuerunt: ipſi cum militum numerum nimis anguſtum eſſe cognoſcerent ad totam ciuitatem tuendam, ſuburbia deſerere decreuerũt, præſertim cum Su-
dem-

demburgum Cęsariani iam oppugnare cœpissent; excitato itaque Sudemburgi, & in noua vrbe incendio, ædes combusserunt, atque ex igne superstites, adhibitis machinis, cuniculisque, solo æquauere, ne hostis ijs contra se vteretur, aut in ijs hospitia collocaret; Cæsariani igitur Sudemburgũ circa Calendas Maij occuparunt, & Popennaimus quarto nonas eiusdem mensis nouam vrbem cũm quinque legionibus ingressus est: mox Cæsarei fossas ducere, graui obsidione ciuitatem cingere, omnesq. vias intercipere, quibus Magdeburgum aditus pateret. Inter hæc Gostaui ad obsessos litteræ interceptæ sunt, quibus partam ad Francofurtum victoriam narrabat, & se subsidium breui cum toto exercitu allaturum, per suum honorem iuratus, promittebat, essent interea bono animo, & se strenue defenderent; has ad se allatas Tyllius, qui Mecheræ diuersabatur, quamuis Francofurtensi clade perculsus, ad Popennaimum misit, vt obsidionem vrgeret, nam aduentare Regem, & Protestantes vbique delectus instituisse, vt obsessæ vrbi præsto essent, qui si venirent, erat omnino obsidio soluenda; Sed harum lator a Magdeburgensibus, qui tunc forte ex ciuitate eruperant, captus est, & ciues Regis litteris in spem

erecti

erecti sunt, acriusque defensionem suscepere, & quanquam multorum animi conciderant, vbi cognouerant rem serio agi, & Tyllium omnino constituisse ciuitatẽ expugnare (quod antea nunquam putarant futurum, quare neque militem, neque apparatum sufficientem prouiderant, ad tam vastam, & irregularem munitionem defendendam) fecere tamen ea, quæ vires & tempus permisere. Supererat omnino in ciuitate duo peditum millia, & tercenti fere equites ex exercitu, quem Christianus conflauerat, cæteri aut per acies ceciderant, aut fame consumpti erant, multos etiam ægritudines absumpserant, quas ex male cocta Ceruisia contraxerant: Hos reliquos milites Falchembergius per mœnium apertiora loca distribuit; inde quoniam illorum numerus minime suffecerat, editioribus, & munitioribus locis ciues imponit, fœminas atque impuberes afferendis apparatibus, alijsque necessarijs adhibet, ipse nullibi non adesse, omnia lustrare, mœnia, stationes percurrere, hortari, facere, milites ciuesque verbis atque exemplo monere. Neque Christianus deses tempus terebat, nam dum Falchembergius ore, præsentia, opere defensores incitat, ipse in Senatu consulebat, quid in supremo rerum discrimi-

ne

ne agendum; omnibusque consulto prouidebat; atque hæc quidem in ciuitate; Tyllius vero postquam cinctam vndique ciuitatem vidit, facile putans, vt ciues exterriti deditionem facerent, ad eos litteras dedit, atque eodem fere tenore ad Christianum & Falchembergium scripsit, vt postquam iam excidium vrbi immineret, neque vlla spes auxilij esset, se æquis conditionibus dederent, & vltima expectare non vellent; se hęc ideo scribere, quia, vt Christianum virum decet, a tanta sanguinis effusione, quanta erat futura, si ciuitas vi expugnaretur, abhorreret; misereri se tot imbellium mulierum, & puerorum, qui erant perituri, eaque de causa eos monere, ne sibi postea crimini, sæuitiæque daretur, si vltimam ruinam paterentur. Non respuere omnino Magdeburgenses deditionem facere; sed quia negotium hoc magni momēti esse dicebant, quod non ad se tantum, sed ad omnes Protestantes pertineret, nec Principem, aut Senatum, aut ciues de eo aliquid, inconsultis alijs, statuere posse, sed rem omnē ad vicinos Electores, & confœderatas maritimas ciuitates referendam; rescripserunt itaque quod si suos Legatos incolumes, liberosq. ire permitteret, se citatis equis ad Electores Saxonem, & Bran-

demburgicum, atque Lubecam missuros, qui super hoc negotio consulerent, & constitui commissarios ad transactionem procurarent: sisterentur interim arma, vt facilius, & commodius hæc peragerentur; Tyllius vt Legatos mitterent concessit, tubicinesque dedit, qui saluos ducerent, de armistitio non consensit, nam cum ciuitatem in manibus iam haberet, tempus traducere nolebat, quo obsessis vel Rex, vel Protestantes præsto essent. At decreta, concessaque legatio irrita fuit, neque Legati eo iuere, quo missi fuerant, ob mox secutum vrbis excidium. Dum de mittendis Legatis ageretur obsessi vna, eademque die ter eruperant, cæsisque Cæsarianorum fere ducentis in ciuitatem redierant; Cæsariani vero nihilosecius operibus suis promouendis instabãt, breuiq. temporis spatio iuxta Haydeccum, & nouam vrbem, in multis locis, ad labrum vsque fossæ peruaserant, vnde ignitos globos in ciuitatem iacientes, incendium excitare nitebantur; sed obsessi diligenter extinguendo cadentes globos, periculum auertebant; quoniam vero ex ea parte magno damno afficiebantur, Falchembergius erupit, vt inde Cæsareos expelleret, post longum tamen certamen in ciuitatem repulsus est. Porro Tyllius cum

Regem

Regem in dies magis accedere intelligeret, acrius oppugnationem vrgens, dispositis vbique tormentis mœnia quatiebat. Sextodecimo Calendas Iunij sedecim muralibus machinis nouam vrbem iuxta longa ruina est edita, omniaque ad eam aggrediendam, inuadendamq. parata erant, & milites solum ducis signum expectabant, sed cum ab vna parte turris supra portam staret, in qua obsessi tormenta disposuerãt, quibus non parum damni Cęsarianis afferebãt, & ab alia prope Albim propugnaculum esset, quod & ruinam aggressuros molestabat, Tyllius militem cohibuit, donec turris illa, & propugnaculũ euerterentur, faciliorque ad diruta mœnia accessus pateret; Dum enim turris, & propugnaculum stabant, si milites accessissent; ab vtroque latere infestis sclopорum, machinarumq. ictibus petebantur. Iussit itaque Tyllius turrim, & propugnaculum quati, interim viginti fere ex Cęsareis per cellas, & fossas ad vallum vrbis penetrauerant, iamque illud foderę, atque in eo se munire inceperant, cum erumpentes ciues illos expulerunt. Erat in ciuitate dum hæc agerentur maximus tumultus, omnesq. in armis stabant censentes, Cæsarianos ea die impetum facturos, neque tamen ideo exterriti

deditionem facere, aut colloquium petere in illorum animum incidit, sed perfracte in sua obstinatione perseuerauere, donec turris, quæ supra portam erat sequenti die xj. Calendas Iunij tercentis ferme tormentorũ ictibus corruit; tunc tametsi non ex Cæsarianorum voto ea ruina successerat, qui in fossam cadere illam cupiuerant, vt ruinis fossa impleretur, tamen exterriti, cum iam facilius, & securius ruina adiri posset, emisso tympanista quattuor dierũ inducias petierunt, quibus Electores Saxonem, & Brandemburgicum, & maritimas ciuitates de suo statu admonerent. Tyllius lacerata epistola, quam miserant obsessi, respondit, non amplius consulendi esse tempus, sed transigendi, quibus conditionibus possent, se nolle diutius iam partam victoriam differre, ipsi sibi consulerent dum tempus esset, & res adhuc starent; hortari se ne vltimum excidium, quod iam imminebat, expectarent; dimisso cum hoc responso tympanista, tubicinem ipse sub meridiem misit, cum tribus epistolis, ad Christianum, Falchembergium, & ciues scribens, ne inutiliter mori, diripiq. ciuitatẽ mallent, quam se decoris conditionibus dedere. Acceptis his litteris Magdeburgenses, quosdam ad Tyllium mittere

decre-

decreuere, qui conditiones quas proponeret, audirēt, & referrent, vt ſuper ijs deliberaretur. Verum dum iſti conditionibus diſcutiendis intenti ſunt, Cæſarei milites opus non intermittebant: Popennaimus enim quietis impatiens, ex noua vrbe prope Albim, vbi foſſa aquis carebat, impetum fecit, vt milites aliquot ſub vallo occultaret, ſed ab obſeſſis repulſus, cuniculis rem agere inſtituit, vt partem valli diſijceret, quod itidem irritum fuit; nam perſentiſcentibus id obſeſſis, vanum contrarijs cuniculis conatum reddidere. Popennaimus demum viua vi in foſſam irrumpens cum ab obſeſſis parum impediretur, qui ſulphureo puluere iam fere deſtituti, eminus infeſtare parum poterant, in ea ſe muniuit, ſequentique die pluteis vallum aggreſſus, ligonibus illud effodere cœpit, quamuis obſeſſi id impedire ſumma vi niterentur, machiniſq. ex propugnaculo, quod foſſam ſpectabat, effoſſores turbarent; verum cum viderent hæc parum proficere, cœptis inſiſtēte Popennaimo, ſequenti die Tyllij tubicinem cum reſponſo remittere, & deditionem facere conſtituerūt; interim cum obſeruaſſent Cæſarianos cateruatim huc illuc itare, coniecere eos expugnationem moliri; quamobrem totam noctem in

ſomnes

ſomnes ſuper vallum perſtitere, factoq. impetu Popennaimũ ex foſſa pellere nequicquam conati ſunt. At Tyllius vbi ad ruinam patere faciliorem acceſſum vidit, omnia parari iuſſit, vt die illuceſcente vrbs expugnaretur, locaq. diſtribuit, quæ quiſque aggrederetur; ſic xiij. Calendas Iunij, qua die obſeſſi ſeſe dedere conſtituerant, Cæſariani quiete in ſuis ſtatiuis ſe continebant, vt obſeſſos fallerent, qui cum inſomnes noctem traxiſſent, inſidebant dormiturientes vallo, atque vbi vſque ad tertiam diei horam nihil tentaſſe hoſtes videre, dimidia ciuium, & militum pars, permittentibus præfectis, domum ad requieſcendum ſe contulit, ipſiq. præfecti, qui tunc ab excubijs immunes erant, quieti ſe dederunt; Atque Falchembergius curiam petijt, vt cum Chriſtiano, & Senatu de dimittendo Tyllij tubicine ageret; At cum Popennaimus, cui primus aggrediendi locus obuenerat, omnia in ciuitate quieta animaduertit, diſpoſitis in acie militibus, Quouſque, inquit, rebellis hæc ciuitas veſtram virtutem commilitones eludet? Anne huic obſidendæ noſtram omnem ætatem impendemus? Impunes nobiſcum Magdeburgenſes tranſigent? Seruabunt patriam, domos, aurum, qui tantum nobis negotij faceſſerunt,

nos

nos qui tot tantosq. labores in hac obsidione exantlauimus sine præmio abibimus? sic erit milites; ecce iam tubicinem nostrum dimittunt, Tyllio æquis conditionibus se dedunt, nos merita, partaq. præda defraudamur, & laceras vestes, vulneratum corpus, defessam animam reportabimus. Quin potius priusquam hæc concludantur, duobus istis agglomeratæ argillæ cubitis superatis, in inermem illam plebeculam ferro irrumpimus? ascendere vallum labor erit solum; cætera cædes inertium, vastationes domorum, solatium; supellectiles diuitiæ, quibus Magdeburgenses abundant; præmium erunt; Agite milites, me ducem sequamini, perfidiam sine pœna, iniurias sine vltione, nostros labores sine præmio esse non patiamur. Hinc haud secus, quam alijs persuaserat, faciens, districto gladio fossam ingreditur, superatisq. suis munimentis contra vallum tendit; & milites pari alacritate ducem sequuti, inferiorem valli partem occupant, mox superiorem aggressi, ex ea quoque Magdeburgenses deturbant. Falchembergius autẽ cum suos classicum canere sensisset, egressus curia, quos potuit milites collegit, & contra Popennaimum ciuitatem iam ingredientem duxit; hic renouato prælio acriter dimicatum est, iamq.

iamq. Cæſarei ab ingruente ciuium turba repellebantur, ni interfecto plumbea glande Falchembergio ciues exterriti ceſſiſſent; mox omni ex parte Cæſarei irrumpere, necare reſiſtentes, incendere ad terrorem domos, excurrere, deprædari, quique minus diſcriminis ſubierant, meliorem partem prædæ referre. Inde, quod vltimum ciuitatis exitium fuit, apertis portis equitatus, & Croatæ introducti ſunt, qui per ciuitatem diſcurrentes miſerandam ſtragem edidere; Sæuitum in viros, fœminaſque promiſcue, neque imbellis ætas impuberes ſeruauit; ſolum incendium, quod afflante vento tota iam ciuitate vagabatur, ſtragi finem impoſuit, ſuperſtites ferro, alio ſæuiori mortis genere, afflicturum; nam cum flammæ vbique debaccarentur Cæſarei, exceptis aliquot legionibus, quæ ſuper vallum ſigna firmauerant, ipſumq. cuſtodiebant, in caſtra reuerſi, quod ex miſera ciuitate ſupererat, igni conſumendum reliquere. Chriſtianus plumbea glande ſiniſtrum crus traiectus, cæſimq. caput vulneratus, viuus in Popennaimi poteſtatem venit, ac deinceps Viennam ad Cæſarem captiuus tranſmiſſus eſt. Superuixere & alij ciuitatis Senatores, & Primates, ſpe redemptionis a Cæſareis ſeruati; Cæterum

ſoli

ſoli milites aliquot, qui defendebant ciuitatis quandam partem, quæ Marſchia dicebatur, vitę incolumitatem pacti, militari more ſe dedere. Pauci item milites, & ciues in templum maius, quod ab igne intactum fuit, miſericordiam victoris experturi, confugere; reliqua plebs militeſq. partim ferro cecidere, partim igne miſere conſumpti ſunt. Mirum eſt dictu quam breui temporis ſpatio flammę ciuitatem illam abſorpſerint, nam non pluribus, quam viginti quattuor, horis tota cõflagrauit. Cathedrale templum, Beatæ Virginis Cœnobium, & centum quinquaginta fere piſcatorum domus, prope Albim ſitæ, quæque ab alijs ſeparatæ erant, tantum ſeruata; Inter alia, ſex egregia templa in cinerem redacta, quorum aliqua ſectilibus laminis, aliqua plumbo, & Diuo Ioanni dicatum cupro, tecta erant; Cæſorum numerum referre vix quiſquam poſſet; certum tamen eſt, plures flamma, quam ferro perijſſe, nam apertis cellis, & fornicibus, in plerisque tres, quinque & plures fœminas, ac pueros fumo, flammaq. enectos reperire erat; neque ex ſepultura numerũ ſupputare licuit, cum cadauera Tyllius in flumen iuſſerit proijci, vt milites ſepeliendi labore liberaret. Sunt qui ad ſeptẽ millia ciuium in eo excidio mor-

tem occubuisse dicant; Superstitum quoque numerus incertus est, cum captiui in varia castra distributi fuerint, & profugi in diuersa loca se contulerint, supra tamen quadringentos fuere, quorum aliqui cum vxoribus, & filijs diu a Cæsareis detenti, aut precio persoluto se redemere, aut fuga euasere. Militum promptissimi pugnando ceciderunt, cæteri, qui segnius rem gessere, proiectis turpiter armis in deditionem accepti sunt, ex Cæsareis pauci admodum desiderati, cum tantum primo ingressu Falchembergium resistentem inuenerint, postmodum pugnauerint nusquam. Sic Magdeburgum cecidit, libera Germaniæ ciuitas ad Albim sita, antiquissima, nobilissimaq. cuius excidium ducentis ferme abhinc annis indigena vates elegiaco carmine elegãter defleuerat. Memorant ciuitatem hanc a Druso, filioue ipsius Germanico, Augusti Cæsaris tempore, mœnibus cinctam, cum antea pagus piscatorum esset, extructoque Veneri Partheniæ templo, Parthenopolim appellatam, cuius significationis nomen, mutato secundum proprium idioma vocabulo, vsque ad finem retinuit; nam Magdeburgum Germanice, idem fere est, ac latine puellarum oppidum, cui significationi alludit Græcum, Partheno-

thenopolis. Hanc ciuitatem Magnus Carolus Cæsar bello Saxonico in potestatem redactam, pulsis Ethnicis sacrificulis, Christianam religionem edoci curauit, Episcopumq. præposuit; Otho magnus a Vandalis, Hungaris, & Boëmis destructam restaurauit; inde in Archiepiscopatum erexit, & innumeris priuilegijs decorauit. Lutherus anno a Christo nato MDXXII. a Catholica veritate seduxit; vnde deinceps infinitas calamitates, & clades varijs temporibus passa est, quousque in sua perfidia corruerit; Vrbs erat satis ampla, & potens, multis Parochialibus templis, & Cœnobijs insignita, eiq. aliquot alij Germaniæ Episcopi suberant, Misnensis videlicet ad Albim, Zaitzensis ad Salam, Brandemburgensis, & Hauelbergensis. Sita erat in lata planitie; ipsius mœnia propugnaculis, turribus, & fossis probe muniebantur; ædificia elegantia, amœna fora, opera publica insignia habebat, ornataque; fluit ab vno latere Albis fluuius insignis, inter maiores Germaniæ non minimus, cuius ripas perpulcher sublicius pons coniungebat; iure vtebatur Romano, in Saxonicã linguam descripto, omniumque adiacentium populorum causæ huc remittebantur; Atque præter præclara tot ornamenta preciosissimum om-

nium habebat Diui Norberti sanctum corpus, quod ab Abbate Cœnobij, in quo iacebat, pia fraude impijs ciuibus ante nonnullos annos surreptum, Pragam in Strahoffense Præmonstratensium Cœnobium allatum vidimus, numero, & qualitate miraculorũ clarum, quodque eam ciuitatem ab exitio seruasse, dum in ea fuit, vel ab ipsis hæreticis creditur. At milites postquam deficiente esca flammæ suppressæ sunt, in ciuitatem reuersi, ruinas perquirere, cellasq. rimari cœperunt, vbi copiosam prædam sunt nacti, cum ciues ignitorum globorum, qui a Cæsarianis iaciebantur, metu, vestes, preciosaq. alia in ijs abdidissent; tantumq. commeatus, & annonæ ibidem repertum est, vt valde miraretur Tyllius, qui obsessos milites vel pane carere resciuerat: Sed hoc ex auaritia ciuium emanauerat, qui nunquam militibus victum voluerant impertiri, cumque paucis ante expugnationem diebus, panem, & lardum tradere cogerentur, seditionem fere excitauerant; ipse Tyllius xj. Calendas Iunij in ciuitatem venit, repertisq. in templo mulieribus, pueris, ciuibusque nonnullis vitam, libertatemq. condonauit; milites, quorum etiam aliquot ibi erant, quod non strenue se defendissent, increpuit, vitam tamen

concess-

concessit, & omnibus, quoniam per triduum sine cibo vixerant, panem dari iussit: Lutheranos prædicantes vinciri, & in captiuitatem duci voluit; nempe Catholicus, piusq. vir, hos populorum seductores odio prosequebatur; mox purgando Cathedrali templo ciues applicuit, in quo tandem post centesimum decimum fere annum, Romano, hoc est Catholico, ritu sacrosanctum Missæ sacrificium celebratũ est, ac omnia ciuitatis, castrorumq. tormenta in lætitiæ signum explosa. Posthæc dispositis excubijs, mandatum, vt prædæ finis fieret, eaq. quæ supererant, vt superstites ciues sibi quærerent, vsuiq. suo applicarent, concessum.
9 Tales erant vtrinque conatus, hocque modo res inter Cæsareos Suecosque se habebant, dum Cæsar milites vndique colligeret: pulsabantur vbique conscribendis militibus tympana, clangoribusq. tubarum omnia perstrepebant, atque ad belli sumptus in Boëmia, Morauia, Silesia, Austria, Stiria, Carinthia, alijsque hæreditarijs Cæsaris prouincijs, nouæ contributiones, vectigaliaq. imponebantur: neque fœderati Catholici Principes causæ deerant, auxilia quæ poterant subministrantes. Ex parte quoque Regis magni fiebant apparatus, nam Hornius in Marchionatu prope Silesiam

ſiam duas peditum, & vnam equitum legiones conſcribebat, & in Anglia pro Goſtauo milites paſſim colligebantur, habebanturque in Suecia, & Boruſſia delectus; Electores item Saxo, & Brandemburgicus, Landgrauius Haſſiæ, cæteriq: Proteſtantes exercitum parabant, tametſi non aperte contra Cæſarem id facere profiterentur. Confœderatorum etiam in Belgio ordines, quibus iſti Germaniæ ſuperioris motus vtiles erant, partes fouebant, & quoniam milites dare nequibant, quinquaginta florenorum millia ſingulis menſibus ſe Regi numeraturos polliciti ſunt. Ex finitimis vero Principibus Rex Poloniæ, qui ob pactas cum Rege Sueciæ inducias, Cæſari præſto eſſe non poterat, nihil mouere voluit; Cæſari tamen conceſſit, vt in ſuo Regno quot vellet milites conſcriberet. Rex Daniæ quoque, quoniam ſeruare pacem cum Cæſare ambiebat, neutrarum partium eſſe ſibi elegit, & quamuis a Sueco ad communia ſacra proferenda inuitaretur, in conſilio perſtitit, & inſtructa viginti nauium claſſe ſuas oras tuebatur, Sueco fortaſſe minime fidens; nam inter Suecos, Danoſque immortales ſemper viguere æmulationes, cũ vtrique Septentrionalium regionũ Imperium ſibi arrogent, Sueciq. aliquando a Danis moleſtati,

leſtati, & ſubacti fuerint. Verum Danus cum inſtructam a ſe claſſem ſuſpicionem Goſtauo dediſſe reſciret, datis ad eum litteris, otioſo animo, quod ad ſe attineret, eſſe iuſſit; cupere ſe pacem, neque velle nouis bellorum tumultibus immiſceri; paraſſe ea naues, quoniam cum occaſione bellorum piratæ quandoque excurrant, ſuum Regnum ab eorum incurſionibus ſecurum eſſe volebat; cæterum ſe ea omnia pro Rege facturum, quæ ſalua cum Cęſare pace, facere poſſet. Anſeatici fœderis ciuitates nulli parti adhærebant, cumque in earum ditionibus milites pro Rege conſcriberentur, publicato edicto id prohibuerunt. Lubecenſes præſertim, atque Hamburgenſes in Cæſarem proniores erant; verum nil audebāt palam, ne bellum in ſe conuerterent. At Go-
10 ſtauum expugnatio Magdeburgi mirū in modum perculit, videbaturq. ſibi datam ciuibus illis fidem fefelliſſe, atque ideo non parum Saxoni, & Brandemburgico ſuccenſebat, qui ſe, dum obſeſſis ſuppetias iret, remorati erant; & quoniam Germanorum Principum adeo labilem fidem obſeruauerat, de reditu in Megapolim, & Pomeraniam cogitabat, in quibus bellum defenſiuum gereret; ſed cum inglorium putaret cedere, vbi neceſſitas non vrge-

ret,

ret, cœpta pro virili persequi constituit; Quod si Principes illi, qui se inuitauerant, promissis stare detrectarent, adhibere vim decreuit, vt de ipsis cautior redderetur. Repetebat post dirutum Magdeburgum Elector Brandemburgicus Spandauiam, quam concesserat Regi, donec obsessæ ciuitati auxilium ferret, & Rex postquam retinendi prætextus euanuerat, datam fidem seruare voluit, diductoq. præsidio, repetēti Electori restituit: At vero dum Spandauia recederent Sueci, totus eorum exercitus circa Berlinum consedit, missusq. a Gostauo tubicen nunciauit, velle Regem vt portæ suis copijs paterent, alioquin adhibiturum vim, & de cædibus ac direptione excusatum fore; atque vt ostenderet minas haud vanas esse, dispositis tormentis, Electoris palatium quati mandauit; ferunt tantam fuisse Regis iram, vt vix post quartum diem ab affinibus fœminis, quæ extra ciuitatem oratum venerant, placaretur, ne ciuitatem illam diriperet. Electorem tamen oportuit Spandauiam denuo absque vlla conditione dare, tricena thalerorum millia singulis mensibus data cautione polliceri, & liberum transitum per totam suam ditionem Suecis concedere. Scilicet docuerat Bogislaus modum, quo quasi coacti Principes

Germa-

Germaniæ deficerent; cæterum ego putarem neque adeo iratum Regem, neque adeo placatu difficilem fuisse, sed ficta omnia, vt perfidia deficientium necessitate prætexeretur. Rebus hoc modo cōpositis Gostauus nauem ascendit, secundoq. Viadro Stetinum nauigauit, vt maiores copias cogeret, quibus cum Tyllio congredi posset; Atque dum Stetini moraretur, Moscouiticos Legatos audiuit, qui a suo Duce auxilia ad præsens bellum offerebant: Inde his cum gratiarum actione dimissis, donatisque, ad Grysbaldiam expugnādam mouit, vt nihil in Pomerania Cæsari relinqueret; est Grysbaldia totius Pomeraniæ munitissima ciuitas, cum natura, tum arte, quam Sabellius immisso numeroso præsidio, præfectoq. Perusio exercitatissimo milite muniuerat; eam Sueci obsederant post occupatum Deminum; durauitq. ea obsidio vsque ad finem Iunij, ac in longius tempus protracta esset, nisi Perusius, dum erumperet, dimicās occubuisset; nam præfecto demortuo præsidiarij cum auxilij nullam spem haberent, ęquis conditionibus deditionem fecere, atque Rostochium secesserunt. Amissa Grysbaldia in Pomerania pro Cæsare nullus amplius locus tenebatur, quapropter Rex, qui ad eam expu-

gnandam tendens, ipsius deditionem accepe-
rat, cum ex ea parte sibi non amplius timen-
dum censeret, omnes copias in nouam Mar-
chiam iter facere iussit, vt Cæsarianis resiste-
rent, qui regionem excursionibus infestabant;
nam quamuis post captũ Magdeburgum Tyl-
lius in Hassiam maiorem militum partem du-
xisset, Ghettius tamen Cæsarianus tribunus,
qui cum multis alijs circa Magdeburgum re-
manserat, Cobusium occupauerat, vbi Boc-
chius pro Rege legionem conscribebat, om-
11 nesque collectos milites obtruncauerat. In-
ter felices Suecorum progressus Megapolitani
Duces, qui ditione a Cæsare ob perfidiam pri-
uati hactenus Lubecæ vixerant, collectis sex
fere militum millibus, Megapolim inuadere,
& sibi recuperare decreuerunt; Gandebusij
itaque coactis militibus, circa finẽ Iunij Sue-
rinum aggressi, expugnatoq. eodem die loco,
arcem obsederunt, quæ non diu ipsos remora-
ta est, cum munitionibus defensores carerent:
Suerino in potestatem redacto, Suecorum,
quos a Rege habuerant, adminiculo, intra
paucos dies Megapolim fere totam subegere,
cum rara in ea prouincia Cęsarianorum essent
præsidia, atque indigenæ lubentes ob sectæ
congruentiam priores Dominos exciperent:
Sola

Sola Roſtochium, Viſmaria & Damitium, in quibus potēs erat præſidium, ſeruata ſunt; Poſt hæc Duces ſolenniter, aſſiſtente Rege, qui ad ſolennitatem accurrerat, Goſtrouium ingreſſi, a ſubditis Domini ſalutati fuere, quos Rex ſacramento liberos pronunciauit, quod Volleſtaino tanquam Domino dixerant. Huius ſolennitatis peractis feſtiuis ludis, Duces per totam ſuam ditionem Commiſſarios ablegarunt, qui exules ſuis bonis reſtituerent, omniaque in priſtinum ſtatum vindicarent; Inde copiæ miſſæ, quæ Viſmariam, & Roſtochium obſiderent, nam his captis Damitium
12 nullius erat momenti; Rex vero poſtquam hæc ita diſpoſuit, Brandemburgum & in nouam Marchiam ad exercitum profectus eſt, vt propius Tyllium accederet. Prima ipſius molimina contra Popennaimum fuere, qui circa Burchum, cum aliquot equitum, & peditum millibus caſtra habebat; nitebatur Rex ipſum a reliquo exercitu excludere, circumiacentia oppidula ſtatiuorum ſpecie occupans; Popennaimus vero cognito Regis aſtu, cum ſuis copijs Magdeburgū ſe recepit, & Rex Tanghermundam, & Verbenam oppida ad Albim ſita occupauit, vtque ad libitum Albim tranſmitteret, coactis vndique nauibus, pontem apud

Verbenam instruxit, militesque inter eam &
Tanghermũdam in vtraque fluminis parte in
statiuis locauit, inde obseruaturus quid Tyl-
lius moliretur. Nam erat hic situs ad ea obser-
uanda commodissimus, quæ in Megapoli, di-
tione Magdeburgica, & veteri Marchia gere-
rentur; vnum restabat incommodum, quod
cum Cæsariani superioribus ad Albim regio-
nibus adhuc potirentur, ex ijs commeatus ha
beri nequibat, vnde aduerso flumine, vel cur-
ribus ex veteri Marchia, & Megapoli magna
cum difficultate erat quærẽdus; Quod incom-
modum vt tolleret Gostauus, misso Bannero
Hauelbergam non sine defensorum clade fur-
tiuo aggressu expugnauit; Vnde beneficio Ha-
ueli fluminis secunda nauigatione ex veteri
Marchia sufficientem commeatum prouide-
13 bat. Tyllius interim contra Guilielmum Has-
siæ Landgrauium exercitum duxerat, vt ipsius
conatus reprimeret, atque ab ea parte suspi-
cionem sibi tolleret, quo Regem intensius
postmodum persequeretur. Nolebat Land-
grauius copias dimittere, quas conflauerat; &
contributiones porrigere, atque hospitia Cæ-
sareis concedere abnuebat; decretoq. Lipsiæ
a Protestantibus facto inhærens, arma contra
Cæsarem sumpserat, & loca aliquot inuaserat,
iamque

iamque imminebat ipsi Tyllius, cum eorum, quę a Rege gerebantur fama ipsum reuocauit: maioris enim momenti rebatur Tyllius Regi occurrere, ipsiusque retundere audaciam, ne felici eius fortuna reliqui Principes, qui in fide adhuc perseuerabant, attraherentur, quam perduellem Landgrauium punire, neque defuturum tempus, quo ab isto pœnas exigeret; Volmerstadium itaque versus castra mouit, vt apud Verbenam Regem adoriretur; sed Rex vbi per exploratores consilium Tyllij odoratus est, Cæsareos itinere, æstuq. fatigatos furtiue aggredi constituit: Verbena itaque cum toto equitatu, & aliquot peditum signis, quibus equos tribuit (Dracones appellantur) Tanghermundam progressus, hostem viginti a se passuum millibus distare cognouit; atq. cœptis insistens noctu Cæsarei equitatus prima statiua aggressus est; fecerat ea die Tyllius congrediendi cum hoste cupidus, triginta milliarium iter, hæserantq. tribus in pagis tres equitum legiones, quibus exercitus frontem tenere obuenerat, & milites fessi, dispositis excubijs, quieti se dederant, cum Suecus altera ante lucem hora maximo impetu eos adortus est: neque defendere se poterant somnolenti, inermesque, cum præsertim equos ascendere, seq.

impe-

impedimẽtis explicare tam cito non possent, quin prius a Suecis deprehensi trucidarentur. Atrox vbique rerũ facies, ac larga strages edita, tresque illæ legiones omnino deletæ sunt; Inde exoriente iam sole, reliqua quoque Cæsarianorũ statiua inuadere Gostauus parabat, sed iam cognito ipsius aduentu exercitus circa Generalis Ducis hospitium conuenerat, quo explorato Sueci, cæsarum legionum impedimenta deprædati, opimaq. præda onusti, Tanghermundam pedem retulere; & cum viribus præstare Tyllium Rex sciret, vnius prælij aleæ totam rem committere respuit, atque ideo deserta Tanghermunda, omnem exercitum in castris circa Verbenam disposuit, ibiq. in suis munitionibus Cæsareos opperiebatur. Porro Tyllius vt acceptam cladem vlcisceretur, Verbenam versus castra mouit, vtq. cum hoste, si sui copiam faceret, acie confligeret, si respueret, ipsius castra impetu aggrederetur. Nonis Augusti circa castra Suecica Cæsareus exercitus consedit, eademq. die acriter velitatum est; tres sequentes velitationibus itidem insumptæ, quarta demum cum castrorum expugnationem nimis difficilem Tyllius cognouisset, cum instructa acie propius accessit, vt hostem lacesseret; sed Rex suis munitionibus

se con-

ſe continuit, crebriſque tormentorum ictibus non ſine damno Cæſarianorum aciem infe-
14 ſtabat. Tyllius itaque cum operęprecium non cenſeret caſtra adoriri, quæ bene admodum munita erant, neque in eo loco manere, ob annonæ, & pabuli penuriam poſſet, diſcedere conſtituit, aliaq. tentare, quibus Regem in aperta deduceret; conclamatis itaque vaſis eadem die Tanghermundam reuertit, hinc poſt aliquot dies prope Islebium caſtrametatus eſt; ac vt ſuas copias augeret (namque Proteſtantes multos milites contra ſe iam collegiſſe cognouerat) atque aliquid momenti tentaret, Comitem Fyrſtembergium, qui in Abbatis Fuldenſis ditione, cum militibus recens a Catholicis fœderatis conſcriptis, ſtatiua habebat, iamque Haſſiam inuadere conſtituerat, ad ſe vocauit; & cum ipſo xiij. Calendas Septembris ſe coniunxit. Erant in Fyrſtembergij exercitu quadraginta peditum ſigna, & triginta equitum turmæ, conſtabatq. iam totus Cæſarianorum exercitus quadraginta fere militum millibus; eapropter Tyllius non amplius diſſimulandum ratus, Ioannis Georgij Electoris Saxonici animum explorare decreuit; miſſis ea de cauſa Legatis ab eo poſtulauit, vt ſi Cæſaris eſſet amicus, copias, quas col-

legerat,

legerat,ad Suecum repellẽdum sibi traderet, & hospitium,commeatumque in suis ditionibus Cæsarianis concederet; verum Saxo suam perfidiam vlterius nõ dissimulans, varijs adhibitis excusationibus,omnia rotunde negauit, quamobrem Tyllius lustratum prope Halam exercitum in Electoris ditionem duxit. Putabat Tyllius si Saxoniam ingrederetur fore, vt Electorem non solum affligeret,sed & Regem ex suis munitionibus, quibus prope Verbenam immotus insidebat, eliceret, cogeretq. (quod & euenit) ad prælium; sic expugnatis Merspurgo, Frayberga, Michelna, Vaissenfelda,alijsq. Misniæ ciuitatibus nonnullis,quæ apud Salam sunt, Lipsiam castra mouit, petijtq. contributiones a ciuibus, & commeatum, quæ cum ciues se daturos inconsulto Saxone negarent, postridie Iduum Septembris ciuitatem obsedit, cuius suburbia, quæ ad Boream vergũt ciues,ne sibi damno essent, quasi ad extremum vsque se defensuri,iniectis ignibus destruxerant; Cum vero minaretur Tyllius, se cum ipsis pariter, ac cum Magdeburgensibus acturum, minis exterriti, atque ciuitate non probe munita, secundo ab obsidione die certis conditionibus deditionem fecere,& Saxonici pręsidiarij cum sarcinis,tympanis

panis ſonantibus, armis, & accenſis funiculis
15 egreſſi ſunt. Dum hæc in Saxonis ditione fierent, Elector vigintiquattuor militum millia prope Torgauium collegerat, vt Tyllio reſiſteret; ſed cum ſe ad hoc imparem cognoſceret, Arnemium ſuorum caſtrorum præfectum ad Regem ablegauit, qui ipſius auxilium imploraret; Se Rex iratũ contra Saxonem fingebat, quod ille excidij Magdeburgici potiſſima fuiſſet cauſa, cum nec tranſitum quidem exercitui per ſuam ditionem concedere voluiſſet; Negabatq. ſe ſuum exercitũ diſcrimini obiecturum, eique ſubſidium allaturum, niſi Elector palam ſuam fidem obligaret, ſe fortunas, & vitam pro religione libertateque tuendis impenſurum, atque ſibi Vittebergam, ſiliumque primogenitum pignori daret, numeraretq. exercitui trimeſtre ſtipendium. Videbantur Electori conditiones admodum duræ, petitumq. ſtipendium omnino tradere nequibat; at vrgebat neceſſitas maximum telum, cuique parere tunc temporis omnino oportebat; conceſſit itaque omnia, quæ Rex petierat; vnum ſtipẽdium trimeſtre excuſauit, quod ſe nullo modo poſſe dare aſſerebat, daturum ſe ad manum menſtruum ſtipendium, pro reliquo ſatiſdaturum; ſic Rex accepto Electoris

filio & Vitteberga, cum menstruo stipendio, se ideo hęc fecisse dixit, vt experiretur, an Elector serio ageret, ac sibi prorsus fideret, quod hactenus cognoscere non potuerat, in posterum se ipsi totis viribus affuturum, quãdo iam de ipsius animo certior esset; ita postquam omnia, quæ petierat accepit, hominem illudebat; & quoniam ipsius quoque intererat, vt Tyllius profligaretur, relicto in castris apud Verbenam sufficienti præsidio, cum sedecim peditum, & tribus equitum millibus, Vittebergam venit, ductoq. duorum dierum spatio per pontem cis Albim exercitu, Tubenam ipse xvij. Calendas Octobris concessit, vbi Electores Saxo, & Brandemburgicus quoque cõuenerant, vt super rerum statu consuleretur. Ibi iterum inter Regem & Electores fœdus ictum, disceptatumque est de modo belli gerendi, nam censebat Rex vnius prælij aleam non esse subeundam, sed traducendũ tempus, & paulatim vires hosti frangendas, cum ille in hostili solo moraretur, nullaq. amplius ipsi auxilia superessent; sic, addita pabuli, & annonæ penuria, per se consumptum iri, sine partium discrimine; se contra in amica regione esse, & breui maiora aduentura auxilia, quibus minimo periculo hostem opprimerent; Saxo contra,

tra,

tra, cuius ditio desolabatur, instabat, vt totis viribus confligeretur, quandoquidem hostis alia ratione ex suis finibus expelli non posset, nec prouincia ad duos exercitus alendos sufficeret, maiori parte ab hoste iam occupata. Sibi satis virium esse ad Tyllium profligandum, cum numero, & virtute militum præstarent; auxilia, si tempus traheretur, vtrinque æqualiter affutura, nam & pro Cæsare in Germania militem colligi, & aduentare ex Italia Aldringerũ cum veterano exercitu, qui si Tyllio coniungeretur, partes valde erat afflicturus; neque expectandum a fortuna auxilium, vt hostis defectu annonæ, & pabuli consumeretur, vbi industria, & virtus locum haberent; se vicisse simulac aggrederentur: His rationibus Elector Regem in suam sententiam traxit; coniunctis itaque exercitibus xvj. Calendas
16 Octobris Lipsiam versus mouere. Præsidium imponebat ciuitati Tyllius, cùm ab exploratoribus venire cum exercitu Saxonem accepit; namque exploratores solum Saxonem esse dixerunt, qui non bene hostem erãt scrutati; atque hoc commune est incommodum ijs, qui in hostili solo bellum gerunt; nam cum indigenis exploratoribus adhibere fidem nequeant, suosque non bene regionem callen-

tes habeant, hoſtium conſilia, vt plurimum, penetrare non poſſunt,cum ſua contra paſſim prodantur, ſequiturque hoc incommodum tot commoda,quæ ex gerendo bello in aliena ditione reſultant; ita Tyllius, vt dicebamus, ſolum Electorem eſſe putans,qui Lipſenſibus auxilium ferret, relicto Lipſiæ mille peditum præſidio, xv. Calendas Octobris exercitum in hoſtem duxit,progreſſuſque quinque ab vrbe paſſuum millia, prope Podelbitium pagũ,hoſtium prima agmina in conſpectu habuit; Extenditur circa Lipſiam, & per totam fere Miſniam lata planicies, neque cũ ſudum eſt cœlũ in toto Horizonte mõtem, collemue conſpiceres;diſtinguitur crebris nemoribus tantum, atque alicubi humus leniter incuruatur. Erigitur prope Podelbitium ſitus, in circumiacentes campos paululum deſpiciens, videbaturq. hic poſſidenti non exiguum in conflictu commodum allaturus, quamobrem Tyllius miſſo equitatu illũ occupare deſtinauit; idem decreuerat & Rex, eodemq. equitatum ſuum miſerat, ſed iam locus a Cæſareis tenebatur, neque eos expellere Sueci potuerunt, quamuis facto impetu ſumma vi inſtitiſſent; nam accurrente toto Cæſarianorum exercitu repulſi ſunt. Hinc Tyllius tormenta opportunis

locis

locis distribuit, aciemq. in tumulo instruxit, in vestigio hostem expectaturus; nam cum a leuioris armaturæ equitibus, qui prope hostis aciem excurrerant, vexilla Regis adesse intellexit; Regẽ quoque venisse coniecit, quod & captiui affirmabant; satius igitur duxit situs beneficio vti, atque in tumulo hostẽ opperiri, cum insuper ventum, qui ea die vehemens flabat, secundum, solemq. non auersum haberet. Gostauus vbi Tyllium tumulo insedisse videt, periculum cognoscens, cui se, suumq. exercitum obijciebat, si recta contra hostem, aduersumq. ventum, tenderet, ad dexteram ita processit, vt ventum milites ex latere exciperent, puluisq. ab eo actus oculos non infestaret; atque ita dextram ipse partem tenens, Saxo sinistram, Cæsareos propius accedebant. Clangore tubarum, & tympanorum reboatu obstrepebant adiacentes siluæ; militumq. fremitus, dissono linguarum concentu, aures offendebat; eratq. non iniucundum spectaculum, cernere tot hominum millia, diuersorum patria, natalibus, religione, per cuneos, per rhombos miro ordine disposita, atque in mutuam necem armata, librato, harmonicoq. gressu quasi vnum corpus moueri. Mox vbi ad tormenti ictum peruentum est, fixo militum gradu, re-

du, reparare acierum ordines omnia discurrēs Rex cœpit. Medium fere cœli occupabat iam sol, cum Tyllius proximum iam hostem videns, ante frontem sui exercitus ætate, rebusq. gestis venerabilis senex, se stitit; Et, exoptata tandem, inquit, commilitones dies aduenit; hostem in conspectu habemus, non detrectantem amplius pugnam, aut per fallaces assultus nobis illudentem, conatusue nostros deinceps fuga declinantem. Iam audet, sibiq. temere confisus aggreditur, loci iniquitatem spernit, vestram virtutem negligit, delirat, furit, vt nobis facilior sit victoria. Neque ego aliud aut optassem, aut optare iure merito potuissem, quam vt hostem fiducia sui, nostri contemptus incesseret; vtque verum fatear ab huius belli initio, nihil tam excupiui, quam vt mihi acie cum hoste dimicādi copia daretur; ideo ego huc illuc vobiscum peruagatus sum, ideo in Saxonis ditionem vos duxi, vt Regem istum, qui nisi castris obtegatur, pugnare nescit, extra suas speluncas, vbi insidijs tantum valet, in apertum aërem elicerem; nam hoc solum mihi laboris reseruaui, cætera vestræ virtuti credidi. Fauit meo desiderio Deus, imo plus dedit, quam expetiuimus, non enim solum nobis hostem in aperta deduxit, vbi fru-

stra

ſtra ſuas molietur inſidias, ſed temerarium, incautum, amentem fecit; en quomodo ſpreta militari diſciplina nobis ſitu munitiſſimo in acie diſpoſitis aſsultat! Atqui nos diuino fauore vtamur, patiamur efferri, intumeſcere, & feſſum inordinatumq. accedere permittamus, vt maiori cum impetu in illũ irruamus, & vincamus ſine noſtro ſanguine. Et quantulus erit labor imbelles ruſticos ligoni, aratroq. aſſuetos, non ora, non manus ſolum, ſed voces ipſas militum trepidantes, fundere, trucidare? Adeſt magnus ille Rex quidem, ille fortis, ille inuictus, qui nihil niſi per inſidias audet; aſt hic ſtratagemmata erunt irrita, neque Magicæ ſuperſtitiones illum ſeruabunt. Habet ſecum ex ſuis militibus, fateor, ſed quot, quantoſque? Non ſupra tres, vel quattuor equitum legiones adduxit, ad tumultuariam expeditionẽ, quos ne militum quidem nomine dignor, cùm non militum, ſed graſſatorum more noctu, ex improuiſo, per inſidias, contra inermes, bellum gerere profiteantur. Credite milites, Rex ad augendam noſtram gloriam venit; poſt victoriam, atque vbi ipſum ceperimus, Regem adfuiſſe dicemus, nunc quaſi nõ adeſſet exiſtimandum eſt, cum exercitum ſecum non habeat, ſuis artibus vti non poſſit;

caſtriſq.

castrisq. Verbenensibus non defendatur. Pugnamus pares, vel superiores forte numero, milites, cum perduellibus Saxoniæ rusticis, quos vel sola sua perfidia vincet, nos victoriam, prædam, & gloriam reportabimus; & quoniam hodie nobiscum militat pro sua causa, contra perditos hosce hæreticos, Deus, hæc dies bello huic Suecico, laboribusq. nostris, capto, occisoue Rege proculdubio finem faciet; nisi vos, qui fortissimas nationes debellare mecum soliti estis, vestræ virtutis obliti, a Saxoniæ rusticis vinci patiamini, Deumq. & vestrum Principem debita opera defraudetis. Interim dum Tyllius hæc edisserit, Popennaimus per aciem discurrens, ordinesq. lustrans, milites item ad strenue se gerendum hortabatur, alijs emerita stipendia, alijs decus familiæ, alijs præmia, & prædam ob oculos ponens; adesse laborum finem; restare solatia, præmia, & prædam, si vincant; si succumbant spem salutis non habendam, positis inter medios hostes procul patria, amicisq. regionibus, neque qua erumpere possent, patere: recordarentur sui, patriæ, Catholicæ religionis, omnia ex hoc vno prælio pendere; reputarent animo qualis, si superarētur, superstitibus futura esset infamia; præstare ingenuum militem in acie

cade-

cadere, quam victum superuiuere. Neque vero Gostauus silens suam aciem disposuit; sed postquam ordinum generalibus ductoribus mandata dedit, ad primos se transferens, habitu, ore inter cæteros insignis, ita locutus esse fertur. Ecquisnam, cõmilitones, putasset fore, vt postquã profugi isti Ghertio, Francofurto, Lansperga, Demino, alijsque locis, quæ strenue expugnauimus, precariam vitam periculo exemere, nunc iterum post inflictas nobis, amicisq. nostris nouas iniurias, vltrices vestras dexteras vellent experiri? Scilicet quæ contra Deum peccata admisere eos ad iustas, meritasque pœnas luendas trahunt. Multum audet senex iste Tyllius, audaciam laudo; sed ille virtutis vestræ non adhuc periculum fecit, milites; valere pluris se putat, quam cæteros, quos superauimus, duces; arrogantia est hæc, non audacia; præstaret illi credidisse, quam expertum esse, ni solita vos virtus deficiat; iamque timens præceps consilium desereret, & retrogrederetur, si posset: nam videtis quo pacto cunctabundus illi tumulo inhæret, nihil mouet, nihil tentat, nihil audet; vester illum, milites, aspectus exterruit, quos nemo hostium vidit; quem vidisse non pœnituerit. Insidet editiori loco, situ se muniuit, qui de suis viri-

 bus,

bus,& fortitudine desperat,quasi nos eo ascendere,& in pauentes irrumpere non valeamus. De hoc ego summopere lætor, quod collectum hic hostem habeamus, quem vna die delere possumus, neque opus erit diuersa in loca diffugientem, ac latitantem quærere, & manipulatim profligare. Nos superiores numero sumus, virtutę quoque, milites, præcellitis Cæsareos, ni toties facta experientia falsum edocuit; quid necessario ex his debemus conijcere? nonne nostra est victoria? nonne hoc vno prælio totum bellum vincemus? nonne tota deinceps Germania nullo negotio potiemur? sic erit milites, auguror, præsens solus restat labor; iterum vincendi sunt victi isti; cæterum confectum est bellum, nostra est Germania, amicos nostros, nostram religionem in pristinam libertatē asseruimus, & attigimus scopum, propter quem ex cara patria egressi sumus,tantumq.ab honesto,gloriosoq. in Sueciam reditu prohibemur, quantum ab hisce profugis detinemur. Si igitur, milites,vobis honos, patria, religio curæ sunt, solitam mihi operam præstetis. Hæc Rex; & Saxo cum prędicantibus manipulos suos concionibus ad prælium accendebat;promittebat strenuis terrena, & cœlestia præmia, ignauis

pœnas

pœnas in vtraque vita minabatur; commendabat vxores, patriam, Lutheranam ſectam, & in hoc certamine omnia ſtare aſſerebat. Mox iubente Rege acies moueri cœpta lento greſſu propius tumulum venit. Hic exploſis vtrinque bombardis miſerorum magna ſtrages eſt edita, & Cæſarianorum machinæ, quæ paulo editiore loco erant ſitæ, vndique affligebant hoſtes, Saxones præſertim, qui ictibus magis erant obnoxij. Sueci item ſuis machinis, quas opportune Rex diſpoſuerat, Cæſarianos dilacerabant; vixque credibile eſt, quot in hoc prælio machinarum ictibus diſcerpti ſint. Inde vbi parum ſupra tumulum Sueci aſcendere, Cæſareus peditatus loco ſe mouit, declinatiſq. ad ſuam dexteram hoſtilibus tormentis, impetu facto in Saxones irrupit. Equitatus, cum Ducis Holſatiæ peditum legione, ad ſiniſtram facto magno circuitu, vt item tormenta effugeret, Suecos inuaſit; hinc vbi cominus conſerendi manus copia facta eſt, omnia miſceri, turbari ordines, ſigna euerti, homines, equos, integros manipulos corruere, occiſorem ſæpius ſupra occiſum vario mortis genere cadere vidiſſes; hic omnes artes, quas, in hoc deteſtanda, mortalium induſtria ad ſui generis exitium inuenit, exercebantur, quod-

que durius videbatur, dum occiso hoste victor miles exultat, fortuito vel sclopi, vel bombardæ ictu, ab eo, quem in conspectu non habuit, occumbit; sic pluris fortasse virtute in modernis prælijs sors valet; quid enim fortitudo iuuat, aut astus, vbi a plumbearum glandium portentosa pluuia fortes pariter, atque ignaui opprimuntur? Victoria per duas horas anceps pependit; hinc primi Saxones, quos Tyllius cum peditatu adortus fuerat, sua ignauia, & hostium virtute superati, cedebant: Iamq. in apertam fugam se dederant, cum Rex, qui equitatum Cæsareum post leuem pugnam in turpem fugam coniecerat subsidio vacillantibus astitit; tunc reparatis ordinibus, fixoq. pede, victores iam Cęsareos cohibuit, præliumq. renouauit. Acriter vtrinque dimicatum donec vergente ad vesperam die, Cęsariani paulatim retrocedere cœperũt; nam cum pedites ab equitibus fœde destituti, hinc a Suecis, inde a Saxonibus premerẽtur resistere amplius non poterant; quapropter Lipsiam versus integris ordinibus se recipientes, victoriam hosti relinquere. Sequebantur gnauiter Sueci victoriam, & ad internecionem Cęsareos deleuissent, ni a superuenientibus tenebris detenti essent; nam Rex cum obcœcari cœlum vidit, receptui tubas

bas canere iussit, ne sui milites forte in hostium insidias inciderent: vnde se recipiendi Tyllius tempus habuit, resumptisque ea nocte Lipsię viribus, vbi tria millia militum reliquit, qui hostem remorarētur, sequenti die, secunda ante lucem hora, magnis itineribus, per Turingiam in Franconiam, ad restaurandum exercitum, profectus est: Sueci fugato hoste ad locum pugnæ, vt spolia colligerent, rediere: Durauit hic conflictus quinque integras horas, cecideruntq. in loco pugnæ ad duodecim millia vtrinque; at in fuga ex Cæsareis a persequentibus Suecis, assultantibusque rusticis, plusquam tres mille periere; atque inter alios illustres viros, Adolphus Holsatiæ Dux, quem contra Regem sinistrum agmen duxisse narrauimus, dum equitatus in fugam verteretur, vt ordines restitueret, suosq. ad prælium remitteret, acriter dimicans occubuit: Insignem quoque hanc cladem fecere nonnulli tribuni, Centuriones, nobilesque milites, qui in vestigio mori, quam viuere fugiendo maluerunt; neque Suecis sine sanguine victoria cessit, cæsis promptissimis militum, multisq. Tribunorum, & Centurionum trucidatis; Ac nisi equitatus Cæsareus tam cito in fugam se dedisset, victoriam proculdubio Tyllius fuisset

set

set consecutus, nam cum Saxones fudisset, quorum iam ordines labefactauerat, atque in fugam verterat, facile etiam Regem oppressisset, qui non potuisset toti exercitui solus resistere. Amissa sunt supra centum vexilla, omnia tormenta, omnes impedimentorum currus: & talis quidem fuit Lipsensis clades, quam
17 mox tot incommoda secuta sunt. At Rex vbi postera dies illuxit, sequens hostium vestigia, Lipsiam petijt, cumque iam abiuisse Tyllium intellexit, ad expugnandam ciuitatem se vertit, sed quoniam aliquot dierum erat negotium, ne victoriæ fructus marcescere permitteret, relicto ad obsidionem cum suo exercitu Saxone, qui intra paucos dies ciuitatem in deditionem accepit, Merspurgum castra mouit, vbi profugos centenos aliquot Cæsareos deleuit; inde Halam profectus, eam ciuitatem a Cęsarianis desertam in potestatem redegit, arcemque quam Cæsarei adhuc tenebant, vi cepit. Mox occupata Erfordia in Franconiam contendit, vt hostium reliquias deleret. Antequam Lipsense prælium cõmitteretur, Maria Eleonora Sueciæ Regina, cum octo recentium militum millibus Stetinum appulerat, vbi a Bogislao superbe excepta, mediam militum partem ad exercitum misit, reliquos in

Mega-

Megapolim, vt ijs Ducibus in recuperatione Rostochij, & Visnariæ opitularentur, ire iussit. Magnam quoque biscocti panis, commeatusque atque apparatuum copiam secum attulerat, ne milites inopia eduliorum laborarent. Sed erant iam hæc superflua, occupante Suecico exercitu fertiliores Germaniæ regiones, incolisque necessaria liberaliter suppeditantibus; & quoniam fortuna suis donis Regem hoc anno cumulare instituerat, ex Anglia quoque Marchio Hamiltonius; & Lesleus Suecus tribunus, cum quadraginta nauibus, & octo pariter Anglorum militum millibus, Sūdanum portum intrauere. Ferunt Gostauum hoc Anglorum subsidium non libenter vidisse, præsertim cum naues illæ Anglicæ mare Balthicum nauigassent, quas ipse Visurgim petere iusserat. Tantus est Dominij zelus, vt amicos, eosq. a quibus auxilium petimus, habemusque, suspectos habeamus: accedebat Hamiltonij ambitio, qui seorsū ducere exercitum, atque per se bellum quasi aliud gerere flagitabat: quod Rex nullo admittebat pacto, ne gerendo bello æmulum videretur habere, vel consortem, qui solus bellare gloriabatur; sed hæc cito composita sunt, cedente iussu sui Regis Hamiltonio, qui se imperata a Gostauo factu-

factum ſpopondit, atque cum Suecis ſe con-
iunxit. Rex occupata Erfordia in Franconiam
tendens, Hennebergenſem Principatum in-
uaſit, eoq. ſubacto, Chinigshouiam Herbipo-
lenſis Epiſcopi munitiſſimam arcem expu-
18 gnauit. Ad ſiſtendos hos Regis conatus, Al-
dringherus, qui ante Lipſenſem pugnam Er-
fordiam vſque progreſſus, vt Tyllio ſe iunge-
ret, & poſt intellectam cladem Herbipolim
ſe receperat, cum Fucchero Catholicorum
fœderatorum Duce copias vndique acciuerat:
verum nihil omnino proficere potuit, detre-
ctantibus pugnam militibus, qui Lipſenſi cla-
de exterriti, manus cum Suecis conſerere non
audebant. Hac hoſtium conſternatione Rex
vſus, Suainfurtum, atque inde Herbipolim
recedẽtibus Aldringero cum Cæſareis, & Epi-
ſcopo, occupauit; & Herbipolenſem arcem
auſam reſiſtere, cæſis ad vnum defenſoribus
expugnauit, vbi non ſpernenda præda potitus
eſt. Hinc Bambergenſis Epiſcopus cũm ſuæ
ditioni imminere periculum videret, eſſentq.
Cæſarianorum auxilia procul, cũ Rege quam-
uis inuitus, tranſegit, & magno auri pondere
incolumitatem mercatus eſt; Pari facilitate
Goſtauus admittentibus, imo vltro inuitãtibus
incolis, qui Lutheranã factionem ſectabantur,
Hano-

Hanouia, Francofurto, Hœchsta,alijsq. oppidis,& ciuitatibus,ad Mœnum,& Rhenum sitis potitus est;magnâ alacritate,& lætitia excipiebatur Rex ab incolis Lutheranis, qua superstitione magna pars eius tractus erat infecta, neque poterant Catholici hostem arcere, pauci numero,& inermes,improuiso insuper deprehensi; multique ex illis mutationem domini flocci faciebant, Cæsareos milites ob petulantiam exosi, cumque religionis vsus a Rege libere cōcederetur. Liberæ item ciuitates nonnullæ, Spira, Argentoratum, Norimberga, aliæq. deficientes suppressum diu venenum euomuerunt; Francofurti Landgrauius Hassiæ suas copias, quæ ad decem millia militum ascendebant, regijs addidit; accingebatq. se Rex ad ferēdum Norimbergensibus auxilium, quos Tyllius infestabat, & præmisso cum suo exercitu Landgrauio, ipse post illum pergere statuerat, cum nuncium accepit, ex Norimbergensi tractu Cæsareos discessisse. Norimbergā Tyllius,collectis sui exercitus reliquijs, iunctusq. Aldringhero circumsederat, quod pedem ex Lipsensi conflictu referenti sibi hospitia negauisset. At cum venire Regem subsidio audiuit, viresq. pares minime haberet, receptui cecinit, & in Bauariam se recepit.

Rex vbi Tyllium Norimberga diſceſſiſſe in-
tellexit, expugnandæ Móguntiæ animum ap-
plicuit, occupatis itaque Chernshemio, La-
demburgo, Benshemio, aliiſque tractus ſtra-
tæ montanæ oppidis, Rhenum traiecit, expu-
gnatoq. Oppenhemio, Moguntiam obſedit.
Erant Moguntiæ tria Hiſpanorum militum
millia, quos Archiepiſcopus, Coloniam ſe re-
cipiens, ciuitati præſidio reliquerat; ij cum ali-
quot dies ſe ſe ſtrenue defendiſſent, multis dif-
ficultatibus tandem preſſi, decoris cōditioni-
bus, ſaluis armis, vexillis, omnibus impedi-
mentis, atque duabus machinis, deditionem
fecere; Capta Moguntia facile ipſius ditio in
Regis manus peruenit, neque remorati ſunt
incolæ victricia Suecorum arma, ne illorum
19 ſæuitiam experirentur. Atque hæc quidem
cum ſuo exercitu Rex; Elector vero Saxoniæ,
poſt receptam Lipſiam, recuperatamq. ſuam
omnem ditionem, cum non adhuc tempus
diſtribuendorum in hyberna militum eſſet,
Boëmiam præſidijs vacuam inuadere conſti-
tuit; facto igitur per Miſniam itinere Regnum
illud adortus eſt. Excepere venientem læto
animo Boëmici ruſtici, qui præterquam quod
Cæſareos oderant, ſcintillas Lutheranæ ſuper-
ſtitionis adhuc in pectore alebant, ſumptis
itaque

itaque armis, iunctique Electori, Cæsarianos vbique opprimere cœpere. Rara erant, & tenuia in Boëmia Cæsaris præsidia, quamobrem facili negotio Elector Laitmeritium, Pissecchium, Valnicchium, Coslinum, aliaque loca occupauit, & rustici Postelbergium, Ferithum, Brustbaldiam, & Auguditium diripuerunt. Castris deinceps Pragam, regni caput, admotis, Elector mense Nouembri illa a Balthassare Maradio, qui cum paucos haberet milites tam vastam ciuitatem defendere non poterat, desertam, in deditionem accepit. Est Praga in vmbilico Boëmiæ ad fluuium Moldauam sita, amœnissima latissimaque: in tres ciuitates distinguitur, veterem, nouam & paruam, quarum vltima trans fluuium posita, cæteris pulcherrimo, longissimoq. lapideo ponte annectitur; leues vndiquaque supereminent colles, vnde est, quod minus muniri possit. Vrbem ingressus Saxo perduellium capita, quæ turri apud pontem affixa tempore Boëmici belli fuerant, auferri, terræq. mandari iussit; inde omnia comiter agere, blandiri ciuibus, priuilegia concedere, relinquere libertatem religionis, omniaque facere, quibus non Pragenses solum, sed cæteros etiam facilitatis specie pelliceret. Sola quattuor templa Augu-

stanæ confessioni applicuit, solosq. ex Ecclesiasticis Gesuitas, (quos & Rex ex Catholicorum ciuitatibus eijciebat) exulare iussit, data ipsorum Ecclesia ijs monachis, qui regulam Diui Francisci de Paula venerantur; cæterũ ciues a militibus male excipi minime passus est, sed pro vniuscuiusque facultate, Pragensi Senatu dictante, statiua distribuit, contributionesque taxauit. Senatores item, & nobiles a statiuorum onere immunes præstitit, neque domum aliquam diripi, aut incendi permisit; mox vlterioribus intentus Egram, eius regni præcipuam ciuitatem occupauit, & Comitem Turrium cum valida manu misit, qui Budouitium egregiam munitissimamq. arcem expugnaret. Verum Balthasar Maradius, qui Praga eo cum suo milite se receperat, egregieq. se muniuerat, Turrij conatus repulit, atque obsidentem, post tentatam in cassum expugnationem, laudabili constantia frustratus est. In Megapoli interim, atque inferiori Saxonia, Megapolitani Duces Rostochium obsederãt, gnauiter repugnãtibus Cæsareis, qui auxilium a Tyllio expectabant; neque Duces tam cito ea vrbe potiti essent, nisi intellecta Lipsensi clade obsessi subsidium desperantes deditionẽ fecissent. Fuere dedititij ad ter mille, equites,

tes,peditesque pari numero,atque in Silesiam cum suis impedimentis deducti sunt; quo facto Duces suas copias Visinariam duxere, vt eam quoque ciuitatem expugnarent,quod intra paucos dies consequuti sunt, cedentibus ob numeri angustiam Cæsareis, qui itidem in Silesiam abducti.inde Damitium aggressi Duces, facile in potestatem receperunt. Iamque ex tota Megapoli Cæsarianos eiecerant, quapropter Suecos milites, donatos congiario, in subsidium Bremensis Episcopi misere, cuius ditionem Popennaimus vastabat,suamq. prouinciam militũ onere subleuauere. Secesserat Popennaimus ita Tyllio mandante, in Brunsuicensem Ducatum,vt ibi exercitum cogeret, quo inferioris Saxoniæ ordines, atque Anseaticas ciuitates, quæ iam deficere inceperant, in officio contineret, atque si posset Rostochio, Visinariæq. auxilium ferret; conscripseratq. iam iustum exercitum, quo Bremensis Episcopi (seruant hæretici Ecclesiasticarum dignitatum nomina) ditionem infestabat, vt ea in Megapolim negatum sibi aditum aperiret. Neque Bremensis defendere se poterat, ni exercitus partem Popennaimus ad succurrendum præsidiarijs Magdeburgensibus deduxisset; nam Magdeburgicis ruinis præsidium

impo-

imposuerat, vt eum Albis transitum sibi seruaret; verum postquam Bannerum obsidionem soluere coegit, cũ maximi negotij esset illum tueri, incensis, quæ superfuerant, vltimam manum illius ciuitatis excidio adhibuit, vt sola vestigia magnæ quondam ciuitatis inter cineres appareant; inde in Brunsuicensem Ducatum redijt, vt Bremensi, & alijs rebellibus immineret; atque inter tales tumultus hic annus expirauit.

COM-

COMMENTARIORVM DE BELLO SVECICO

LIBER TERTIVS.

Breuiarium Libri.

1 *Apparatus ad bellum post Lipsensem conflictum.*

2 *Cæsar Vollestainum Generalem suum Ducem eligit, oratores ad amicos Principes mittit, & Viennam munit.*

3 *Catholici fœderis Principes Cæsari assistere constituunt, Tyllius exercitum reficit.*

4 *Sueci Norimbergam muniunt, in Alsatiam irrumpunt. Sueciæ Regina Francofurtum venit, item & Comes Palatinus Rheni. Princeps Daniæ ad Electorem Saxoniæ pergit.*

5 *Popennaimus in inferiori Saxonia Protestantes affligit, Hispani Spiram nequicquam tentant, Rex Francofurtum, occupato Crucenaco, regreditur.*

6 *Rerum in Boëmia status, in quam Gallasius Vollestaini iussu cum parte Cæsarei exercitus ingreditur.*

7 *Hornius Bamberga potitur, vbi a Tyllio funditur.*

8 *Rex ad vlciscendam Hornij cladem mouet, cum Tyllio apud Lyciam confligit; Cæsarei exercitus clades; Tyllij mors, & elogium.*

9 *Protestantes Torgauij coeunt, & continuare bellum decernunt.*

10 *Vollestainus Boëmiam ingreditur, Pragam expugnat, & Saxones ex Boëmia expellit.*

11 *Popennaimus inferiorem Saxoniam deuastat. Galliarum Rex Lotharingiæ Ducem impedit, quo minus Cæsari opem ferat, & Treuirensem Archiepiscopum in suam tutelam recipit.*

12 *Gostauus fuso Tyllio, Sueuia fere tota potitur, inde Bauariam depopulatur.*

13 *Ratisbonensis Senatus suam ciuitatem Regi prodere frustra molitur, quam Dux Bauariæ in potestatem redigit. Gostauus Italiæ inhiat.*

14 *Vollestainus ex Boëmia ad obsidendam Norimbergam venit,*

venit, ad quam defendendam Gostauus prior properauerat. Norimbergensis ciuitatis, & tractus descriptio.

15 *Popennaimus Brunsuicensem Ducatum expilat, & Bannerum opprimere frustra nititur, in Belgium discedit, & Bannerus Norimbergam.*

16 *Bauariæ Dux suam ditionem recuperat, ad Vollestainum Norimbergam pergit; exercituum ad Norimbergam status.*

17 *Arnemius cum Saxonis exercitu Silesiam intrat. Holca cum Cæsareis copijs Misniam deuastat; Austriæ rustici rebellionem cœptant, ac opprimuntur.*

18 *Vollestainus nouas copias ad Holcam mittit; institutus pacis tractatus dirimitur. Gostauus Vollestainum ad prælium lacessit, qui suis munitionibus continetur.*

19 *Gostauus nostra castra noctu aggreditur, a quibus magna cum clade repellitur; ac inde in Franconiam recedit.*

20 *Vollestainus Gostauum sequitur, quem cum secedere in Virtembergam intelligit, deserit, atque in Misniam exercitum ducit. Norimbergenses Suauochium recuperant. Rex ad restaurandum exercitum in Virtembergam diuertit; & Bannerum ad infestandam Bauariam mittit.*

21 *Bauarus ad tutandam suam ditionem a Vollestaimo discedit, qui in Misniam vlterius progreditur, & nonnullas ciuitates occupat.*

22 *Saxo Regem in Misniam vocat, qui confestim adest, Vollestainus Popennaimo se iungit, & contra Regem tendit.*

23 *Varij vtriusque Ducis apud Vaissenfeldam conatus, tandem Vollestainus detrectante pugnam Rege, Popennaimum cum magna exercitus parte Coloniam Agrippinam in subsidium mittit. ipse in hyberna exercitum ducit.*

24 *Gostauus Vollestainum apud Lutzen aggreditur, cui subsidio adest Popennaimus cum sui exercitus parte, committitur atrox prælium, in quo Popennaimus, & Gostauus occumbunt. Cæsarei amissis tormentis Lipsiam se recipiunt.*

25 *Quid vsque ad finem anni gestum; exercituum in hyberna secessus.*

Gesta hæc anno M DC XXXII.

1 QVas post Lipsensem cladem prouincias Gostauus breuissimo temporis spatio, nulloq. negotio, in potestatem redegerit, consideranti mihi in mentem venit, quanti aduersa fortuna sit roboris in detegendis mortalium animis. Conspirauerant quidem Protestantes, & liberæ ciuitates in Cæsarem, neque suam causam promouenti Regi studijs clandestinis deerant; verum dum Tyllius stetit, atque æqua lance sors pependit, quotusquisque eorum, qui Regem acciuerant, arma sumpsit, palamue id profiteri est ausus, quod intimis præcordijs agitabat? Bogislaus, qui primus Regi occurrit, quamuis hos motus percupiuerat, necessitate tamen defectionem prætexuit; nonne & idem Brandemburgicus fecit, & Saxo tandem, desperato fallendi modo, in arenam descēdit? At fuso Tyllio, profligatoque Cæsareo exercitu, omnes passim in seruitium ruere, arma capere, sponte & sine prætextu ad Regem deficere, auxilia, milites, pecuniam ipsi porrigere, Cæsaremq. innumeris iniurijs onerare. Hæc

me in eam ſententiam fere deducunt, vt rear, præſtare Principi timeri, quam amari, poſtquam hominum amor officijs inacceſſibilem ſe reddit. Quid enim vnquam omiſit Ferdinandus pius, iuſtus, liberalis, affabilis Princeps, vt a ſubditis amari mereretur? aut quid omnino commiſit propter quod ita deſeri debuerit? memini ego cum mihi ſermo eſſet cum præcipuis Cæſaris hoſtibus, inter Proteſtantes maximæ authoritatis viris, atque ſplendore familiæ nemini ſecundis, cum inquam in Cæſarem inueherentur, ipſiuſque vitia oſtentare ſtuderent, nihil aliud prorſus obiecisse, quam quod Geſuitis nimium credens, promouendæ Catholicę fidei prætermodum inuigilaret; Cæterum vel ſcrutantes vitia, inuitiq. in ipſius virtutes incidebant, acceptaq. beneficia memorabant; neque ſuam excuſabant defectionem alio titulo, quam quod religionem, vel cõtra proprium patrem defendere oporteret, ideoque pati ipſi non poterant, vt ex Auſtriaca familia, Catholicæ religionis acerrima propugnatrice, nouus Cæſar eligeretur. Hinc manifeſte conijcitur, quantum hęreſes Reipublicæ obſint, mirarique ſatis non poſſum impios quoſdam Politicos eas admiſiſſe; namq. mihi vidētur illi probauiſſe ſeditiones; diſcordiaſq.

Reipu-

Reipublicæ conferre, dum hęreses, earum potissimas causas, introducunt; hæreses enim dissidiorum esse originem, vel hoc testatur, quod si mortales omnes vnum Deum, vno cultu (vt par est) venerarentur, eiusdemque essent religionis omnes, cuius præcepta seruarent, nusquam discordiæ, nusquam bella reperirentur. Nam qua de causa hæretici Catholicis, vtrisq. aliquãdo Turca, huic Persa bellum inferrent, nisi ad opprimendam diuersam sectam zelo quodam traherentur? Quo pacto dissentire inter se possent Christiani, qui legis a Christo traditæ præcepta adamussim obseruarent? Ergo dissidiorum duæ potissimæ, primæque sunt causæ, religionis diuersitas, præceptorumque ipsius transgressio; neque omnino fieri potest, vt carentem dissensionibus orbem videamus, nisi duo illa concurrant, sit nempe vna religio omnium mortalium, ipsiusq. præcepta exacte vbique obseruentur; atque hoc vtique fieri & deberet, & præstaret saltem inter eiusdem religionis viros; scilicet inconcinnum est religionem aliquam profiteri, cuius deinceps pręcepta, mandataq. spernantur. Verum postquam adeo exacta legis, religionisq. obseruantia ab humana fragilitate desiderari potius, quam sperari potest, Principibus saltem ni-

tendum esset, vt in suis ditionibus vnitas religionis seruaretur, si tranquillam Rempublicā incolumemq. desiderant; namq. si hæreses irrepant, religioq. in partes dehiscat, aut earum vnam sectari Principem oportet, aut omnes, aut nullam: Sequi omnes, aut nullam, eiusdem est generis, ad Atheismum spectat, à qua impietate vel animus ipse noster sponte abhorret, qui suam immortalitatem ab ea negari dedignatur; neque ego vllum adeo ignauum Principem viuere existimo, qui saltem à sui conditione, suiq. super alios eminentia, Deum esse non agnoscat, qui hæc sibi tribuerit, seq. sit maior: Quod si vsquam tale monstrum inuenire esset, quo loco à suis subditis haberetur, qui sine religione, soluto animorum vinculo, despectoq. Deo, sui ipsius latria cum nemine consentiret? Adhærebit itaque Princeps alicui hæresum, atque ita qui eandem tenent partem, ipsi fortasse obedient, amicique erunt; reliqui infesti, tanquam suæ religionis hostem oderunt, & pro subditis inimicos in sua Republica alet, discordesque ad inuicem; in quo enim consentient, qui discrepant in Deo rerum omnium summa? Sed de his fortasse alias, digressiq. paulo vlterius sumus, quam par esset, ad rem redeamus. Fama

ma

ma Lipsensis cladis non parum eorum animos affecit, qui quietem pacemque cupiebant, & Germaniæ incommoda, vastationesque auersabantur; magisq. mox perculit deficientium ciuitatum perfidia, atque Regis haud intermissi conatus; iamque considerabant sub hac mole casuram Germaniam, neque immunes futuras hæreditarias Cæsaris prouincias, cum Saxo Boëmiæ regno manus iniecisset; sentiebantq. iam Morauia, Austriaq. belli incommoda, quamuis hostis abesset, militum tamen petulantiæ propter statiua obnoxiæ; sed multo magis Boëmia, Misnia, Franconia, cæteræque, in quibus bellum aut gestum fuerat, aut gerebatur, premebantur, incensis ciuitatibus non paucis, pagisque innumeris, quos milites, cum in ijs pernoctauerint, nō comburere, piaculum ducunt, quasi ex more militiæ non sit aliquid illęsum relinquere; coloni item, incerto adhuc rerum exitu, & ne se excurrentium militum libidini exponerēt, ad ciuitates, munitaue loca, aut nemorum auia confugientes, incultos agros iacere patiebantur; Quamobrem; consumptis insuper prodige a militibus, aut combustis, ne hosti vsui essent, terræ fructibus, fæua annonæ caritas imminebat. Hæc mirum in modum Cæsarem pientissimum

mum

mum Principem affligebant, qui a Deo sibi creditos populos ita molestari ferre non poterat; neque gliscentibus vndique rebellionibus, securum iam Viennæ se esse rebatur; nam propinqua nimis hostibus videbatur ciuitas, suspectiq. erant Austriæ rustici seditionum auidi, quique recenti odio Cęsarem prosequebantur, quoniam conscientiæ licentiam suis in ditionibus interdixerat; & non erat dubium quin auide Regem, aut Saxonem expectarent, atque ab illis ad rebellionem sollicitarentur, premerentq. impotentem animum, donec ducem haberent, quem sequerentur. Erant ergo qui hortarentur Cæsarem, vt Græcium in Stiriam secederet, periculoq. se eximeret, donec hæ turbæ sedarentur, hostisque procul arceretur: sed censebatur indignum Cæsareo nomine facinus, non viso hoste, propter solas suspiciones caput suarum ditionum deserere. Esse Regem & Saxonem procul adhuc satis; illum a Tyllio detineri, huic occurri posse; neque omnino Cæsarem in tanto periculo versari, dum Viennam, natura, & arte munitissimam ciuitatem, teneret: eam esse talem, tantasque adesse vires, vt etiam si omnia corruerent, quod tamen timendum adhuc non erat, Cæsar obsidionem tolerare posset,

donec

donec auxilium a Catholicis Principibus haberet; Quin potius decora magis admittebantur consilia, nouusque conscribebatur exercitus, quem Cæsar ipse, aut filius in hostem duceret? cessuras maiestati Principis prouincias, quæ non aliam ob causam desciuerant, quam quia auaritiam præfectorum, Ducumque vlterius tolerare non poterant; Quod si suarum rerum curam gerere tandem Principem vidissent, neque imminere amplius periculum, vt sua bona militibus prodigerentur, arma erant deposituræ, quę ad hoc incommodum tollendum sumpserant. Principes item, qui Sueco militabant, vbi exercitum vidissent, in quo Cæsar aut filius dux esset, acceptorum beneficiorum memoria, aut detestatione infamiæ, quæ ex rebellione resultat, partes deserturos, Cæsariq. accessuros; nunc non videri bellum contra Cæsarem geri, sed contra petulantiam, contra auaritiam, sæuitiamq. ipsius exercitus; ac testari hoc vel ipsæ transactiones a Protestantibus cum Sueco factæ, in quibus debitam erga Cæsaream maiestatem reuerentiam reseruabant; imo neque Regem ipsum, qui hæc arma mouerat, contra Romanum Imperatorem bellum profiteri: detegeretur hoc modo vulnus, fieretq. palam eorum perfidia, destru-

cto

cto omni prætextu, cum contra ipsius Principis caput euaginassent ferrum, palamq. Imperatoriam maiestatem violassent. Secuturum inde vt tantam nequitiam vel gregarij milites abominarentur, desererentq. desertores homines, qui proprio Principi manus intentassent; Imo & ipsum Regem auersaturum tantam perfidiam, qui eam sibi quoque metuendam esset existimaturus. Cæsari consiliorum alterum videbatur indecorum nimis, neque animum adeo desponderat, vt vita potiùs defungi non mallet, quam illud amplecti; alterum incommodum, & temerarium; nempe committere se filiumue eorum fidei, quam adeo fluxam experiebatur: Quid si ab hoste vinceretur? quo refugeret? quidue faciendum, aut tentandum, frustratà sui expectatione restaret? Verum melior speraretur euentus, nempe se victurũ simulac in hostem prodijsset; at vbi exercitus, vbi vires Imperatoria maiestate dignæ? exiret ne cum aulicis, prætorianisque militibus, rectaq. in hostem tenderet, quasi seditionem in vrbe inter ciues obortam sedaturus? parum tutam esse sine viribus maiestatem sciebat, etiam inter ciuiles tumultus; quid inter armatos, furentesq. milites? Quid inter Suecos, Gothosque, qui Cæsarem,

ſarem, niſi obliqua fama, non agnoſcebant? Quid inter perfidos, & perduelles, qui debitum obſequium iam exuerãt, & maieſtatis reuerentiam in odium conuerterant? ergo armis opus erat, & potentia, non inani pompa aut faſtu; fruſtraq. maieſtatem iactari credebat, vbi vi vti oporteret: Alia præterea, & diuerſa animum angebant, Regem in Franconia, Saxonem in Boëmia eſſe; contra quem primum moueret, aut quos potiſsimum defenderet, ne poſtpoſiti contumelia incenderentur? Boëmia proprium erat Regnum, igitur anteferendum; ſed alia ex parte nutabat Bauarus, qui ſi ſe indefenſum Regi obijci vidiſſet, ne ſuæ ditionis ruinam pateretur, cum hoſte fortaſſe erat pacturus. At per Duces pariter agi, ſalua maieſtate, cui maior e longinquo reuerentia, ſimulque ducibus excuſatum fore, ſi qua cum amicis Principibus ob ſtatiua, aut contributiones, aliamue ob cauſam oriretur controuerſia, ad ſe reijcere, interim pergere, armiſque vti; ac ſi repellerentur, ſe ſu-
2 pereſſe, renouariq. bellum poſſe. Hæc aliaq. prudenter Cæſar perpẽdens, ſe aut filium belli diſcriminibus obijcere vtile non duxit, decreuitq. bellum per Duces gerere. Duo erant in diuerſis prouincijs hoſtes, quibus per ſolum

Ducem occurri non poterat; placuit itaque relicto in Bauaria Tyllio, qui eam prouinciam contra Regem cum suis copijs tueretur, Generalem sui exercitus Ducem Vollestainum, quem in Ratisbonēsibus comitijs eodem magistratu deposuerat, constituere, strenuum egregiumq. virum, & militibus carum, qui sibi alias vtilem fidamq. operam nauauerat. Albertus Vollestainus Pragę ex nobili, sed priuata familia natus, Cęsari in Foroiulij contra Venetos prima stipendia meruit, duarum equitum turmarum ductor, quas ipse proprijs sumptibus conscripserat, inde promotus ad maiores militiæ gradus, in bello Boëmico, præsertim in Pragensi conflictu, ita strenue se gessit, vt paucis post annis ad supremum militiæ fastigium a Cæsare eueheretur, factusque Cæsaris Dux Generalis, contra Danum eo successu bellauit, vt præter Ducatum Fridlandiæ, Iecinum, aliaq. in Boëmia loca, Ducatum etiam Megapolitanum, Cæsareo fisco addictum, suæ virtutis præmium habuerit. Mox Electorum, Germanorumque Principum opera depositus, Pragam, & post eam amissam Cenaimum in Morauiam secesserat; vir sagax, magnanimus, liberalis, seuerus militaris disciplinæ obseruator, qui debitam Cæsari fidem nunquam viola-

violauerit, cuiusq. virtuti fortuna semper arriserit; At abstrusum consilijs, intractabilem animo, impotẽtem iræ, æstimatorem sui, aliorum contemptorem æmuli faciunt. Sed neminem ex omni numero mortalium crimine carere video, & plures, plurisque æstimandæ sunt huius viri virtutes, quam vituperanda ea vitia, quæ a maleuolis memorantur; ideoque fortuna virtutes secuta famam, præmiumque quale vidimus dedit. Cæterum nostrorum temporum Dux nemo hunc officio erga milites superauit, qui nihil vnquam aut sine præmio, aut sine pœna præterijt; eaque fuit ipsius semper in Cæsarem fides, vt maximis pollicitationibus ad defectionem ab hostibus inuitatus, neque carens prætextu, quo excusari potuisset, fixus tamen semper, immotusque perstiterit. Degebat Vollestainus priuate Cenaimi, cum se electum Cæsaris Generalem Ducem accepit. Perculerat militarem animum priuatio magistratus, & decreuerat quiete reliquum vitæ ducere, atque adeo non ita facile oblatis assensit; excusabatq. ætatem suam iam ad senectam vergentem, & podagræ cruciatibus obnoxiam; se item Germaniæ Principibus inuisum, quos in se pro Cæsare irritauerat; importunumq. esse hoc tempore eos sponte de-

ficientes, additis nouis suspicionibus, impellere. Et, vbi erat exercitus, cuius ducem Cæsar se eligebat? viuere adhuc Tyllium, strenueq. exercitum curare, qui supererat; se non cupere aliena iniuria sibi gloriam quærere: Quod si nouus exercitus colligendus esset, vnde accersendi milites? vbi pecunia? Verum cum Cęsaris mandatum vrgere vidit, optatum fortasse onus suscepit. Neque tamen ad hoc temere descendit, sed certis conditionibus cum Cæsare pactus est, ne iterum aut eundem depositionis casum subiret, aut sibi bellũ ex aliorum nutu gerendum esset. Namque vetabantur antea Cæsarei duces quidpiam momenti aggredi, quin prius bellicum concilium Viennam cõsultum mitterent, atque inde ex præscripto agerent, vnde aliquando lapsu temporis bene gerendæ rei occasio amittebatur. Sic voluit Vollestainus, huius belli curam sibi soli incumbere, ipseq. ad libitum omnia facere, statiua militibus distribuere, contributiones, commeatus exigere, Tribunos, Centuriones creare, gnarus eam esse imperandi rationem, vt non aliter constet, quam si vni reddatur. Quod si aliquando Cæsari hæc reuocare, seq. ea cura remouere placuisset, ante semestre admoneret, nec deinceps ipse ad

redden-

reddendam administratę prouinciæ rationem cogeretur. Postquam hæc omnia a Cæsare obtinuit, mandata Tribunis dare ad conscribendas legiones incepit, haud facta inter Catholicos, hæreticosue differentia; namque cum sine mora conscribi exercitum oporteret, importunum sane fuisset in Germania meros Catholicos quærere, vbi plurimi, præsertim vero rustici, si non palam, saltem secreto Caluini, aut Lutheri hæresim sectantur: vt igitur & cito milites colligeret, fidosq. haberet, disseminari in vulgus passus est, non pro religione bellum fieri, sed pro recuperandis Cæsaris ditionibus, quæ a rebellibus fuerant occupatæ. Inde aulæ suæ munera æque in Catholicos, hæreticosque partiri, cum vtrisque pariter se gerere, quamuis Catholicæ religionis semper commodum quærens; sic hæretici arma sumere contra rebelles non abnuebant, qui pro religione Catholica aduersus suæ superstitionis viros militiam detrectassent. Ad Vollestaini famam Tribuni, veteraniq. milites Catholici pariter, ac hæretici confluebant, & quoniam non erat in promptu pecunia, Tribuni vltro ex sua erogabant, quam postea ex statiuorum contributionibus erant recuperaturi. Statiua in ea parte Boëmiæ, quæ adhuc

huc Cæſari parebat, Morauia, Auſtria, Sileſia, Stiria, alijſque hæreditarijs Cæſaris regionibus diſtributa ſunt; atque ita trium menſium ſpatio iuſtus exercitus conſcriptus eſt, mira alacritate accurrentibus militibus, qui libenter admodum Volleſtaini auſpicijs militaturi nomina dabant; tantum poteſt in militaribus rebus Ducis fama, vt auariſsimos militum animos ſine pecunia deuinciat, ac trahat. At Cæſari prouiſo exercitus Duce, externa quoque procurare auxilia placuit, cumque pro certo haberet Regem Catholicum familiæ Auſtriacæ non defuturum, quamuis continuis in Belgio bellis exerceretur, omiſſa ad eum noua legatione, ad Italiæ Principes Antonium Baronem Rabattam Gradiſcenſem præfectum deſtinauit, qui Germanicarum rerum ſtatum exponeret, quantoque diſcrimini pateret Italia, cui hoſtes inhiabant, atque hoc pacto ad arma ſecum ſumenda, auxiliumq. præſtandum hortaretur; petijtq. à Cardinale Strigonienſi Pazmanno, qui Cardinalitium galerũ ſuſcepturus Romam per eos dies proficiſcebatur, vt hæc eadem Summo Pontifici ſignificaret, inuitaretque ad ferendum ſubſidium. Atque interim dum Pazmannus, & Rabatta ad deſtinata loca proficiſcuntur, parum ſufficere terrena

auxi-

auxilia, vbi cœleste deficiat non ignarus, publicato edicto in suis ditionibus, subditos ad placandum iratum Deum, eiusque adiutricem manum implorandam hortatus est. Ipse aliorum exemplo, intecto capite, pedes, pia maiestate supplicationibus adesse, templa visitare, sacris concionibus, ecclesiasticisque omnibus functionibus interesse. Inde humana resumens remedia ad omnem casum vrbem muniri, atque debilioribus in locis nouum excitari vallum imperauit. Vrbs est Vienna superioris Pannoniæ Metropolis, omniumque, quæ ad Danubium sunt, & ædificiorum splendore, & facili rerum copia clarissima; totiusq. Germaniæ, atque adeo totius Christiani orbis in ea regione aduersus Turcarum irruptiones propugnaculum. Iacet in patula planitie, atque qua ad Septẽtrionem spectat, Danubium habet maximum totius Europæ fluuium, qui in quinque partes dissectus, ligneisq. totidem pontibus stratus, ab ea parte inexpugnabilem reddit: circumquaque regia, vt vocant, mœnium munitione cingitur, amplissimaque, ac profundissima fossa, eaque omnino est, vt inter munitissimas totius orbis arces referatur. Sed in ea parte, vbi flumine caret, ciuiũ amœnissimis viridarijs, ad ictum sclopi distantibus, circun-

circundatur, quæ, si casus daret, hosti vsui esse possent, atque cōtra munitiones ciuitatis muniri, qua de causa Cęsar ea solo æquari iussit, vt ex vrbis mœnibus in subiectam planitiem liber esset prospectus, destinariq. scloporum, & bombardarum ictus certo possent. Præterea bina opera cornuta totidem in partibus trans fossam designauit, in quibus milites locarētur, qui extra ciuitatem hostem etiam infestarent. Cardinalis vero Pazmannus Vienna cum decoro comitatu Romam profectus, a Summo Pontifice benigne, comiterque exceptus est; & dum sacris cæremonijs inter suscipiendum Cardinalitium galerum ille detinetur, simplici sinceraq. præsentis necessitatis narratione audita Summus Pontifex, quæ sui muneris iudicabat vltro præcurrens, numeratæ pecuniæ haud exiguum subsidium dicitur transmisisse, neque hoc solum pro Cæsare præstitit, sed indictis in toto orbe Catholico supplicationibus, præter publicas preces, ipse singulis Dominicis diebus per aliquod tempus ad Sanctæ Mariæ Maioris sacris operatus, Deum placare conatus est, suaque authoritate Catholicos Principes est hortatus, vt Cæsari ferrent suppetias; atque ita Pazmannus ad Cæsarem reuersus est. Et Rabatta parem quidem hospitalita-

talitatem, comitatemq. vbique inuenit, ſed haud parem ſuæ legationis effectum retulit, varijs diuerſa reſpondentibus; nam Veneti, quos primos adijt, ſuum cũ Rege Chriſtianiſſimo fœdus cauſati, ſe neque aliud inire fœdus, neque alicui opitulari poſſe dixerunt. Dux Mantuæ deſolatam ſuam vrbem oſtendit, ſpoliatamq. domum, in qua ſine principali apparatu, ac ſplendore, ob accepta a Cæſareo exercitu damna, viuere cogebatur: Quod ſi Cæſar miſeras eas reliquias cuperet, ſe vltro porrecturum profeſſus eſt. Parmenſis, vt ſubditum Apoſtolicæ Sedis decebat, facturum ſe quid Pontifex mandaret reſpondit. Genuenſes, implicitos ſe bello cum Sabaudiæ Duce, dixere, adeſſeq. in Narbonenſi prouincia, apud Liguriæ confinia, Gallicum exercitum, cuius adhuc ignorabantur futuri conatus. Quod ſi Cæſar ſecum fœdus habere vellet, defenderet prius diſcrimini obiectos, arceretque a confinibus hoſtem, ſe inde petita facturos; At dum ipſius vires tam procul abeſſent, neſcirentq. an Gallus hoc fœdere irritaretur, nolle ſe viribus impares hunc armatum, potentem, paratumque laceſſere. Neque negaturos fuiſſe ſaltem pecuniaria auxilia, qui ſe innumera Auſtriacæ familiæ debere beneficia profiteantur, ſed eſſe

exhauſtos pecunia, cū propter bellum tū propter nouorum mœnium fabricam, quibus vrbem muniebāt, ac diminutas ciuium facultates, quibus Hiſpaniarum Rex, multarum auri myriadum debitor, neque mutui prouentus ſoluebat. Sabaudiæ Dux fœdus inijt, ſed neque militem, neque pecuniam dare poſſe ſe dixit, excuſans ſuæ regionis vaſtitatem, quam bello, fame, ac peſte deſolatam, vel legatus ipſe viderat; Magnus Hetruriæ Dux, & Mutinenſis ſoli, cū Lucenſi Republica omnia ſua officia Cęſari promiſere; Cæterum Rabatta donatus ab omnibus, fere ſine legationis fructu Viennā

3 redijt. Atque hæc quidem apud Cęſarem fiebāt, dum Catholici fœderati celebrato Landshuti, ac deinceps Ingolſtadij conuentu, de rerum ſtatu, belloq. gerendo conſulerent. Ibi quamuis à Regis Sueciæ, aliorumque Legatis, a bello dehortarentur, decreuere tamen Cæſarem, & Catholicam religionem non deſerere, quæ nō parum detrimenti a Sueco pati videbatur; atque ita conſtitutum eſt, vt Bauariæ Dux, cæteriq. pro viribus milites conſcriberent; interim ne a pace abhorrere viderentur, Herbipolenſis Epiſcopus Colonia ad Galliarum Regem miſſus eſt oratum, vt ſe interponeret, pacemq. æquis conditionibus procuraret.

ret. Hæc agitabantur consilia, talesque fiebant apparatus cum Tyllius postquã Norimberga discessit, Milzburgum expugnauit, impositoq. præsidio, Donauerdam cum Aldringhero secessit, ac mox in statiua exercitum distribuit, vt vacuas legiones suppleret: ipse Donauerdæ commoratus est, Aldringherus Norlingam petijt, militesque in Augustana ditione, Lictenauij, Nouofori, Amberge, Sulzbaci, Velsburgi, alijsque circumuicinis in locis stationes habuere, & breui temporis spatio legiones suppletæ sunt; ac Maximilianus Bauariæ Dux, habito in sua regione delectu, ad decem nouorum militum millia collegit; & quia aliquot dierum erant in ea parte induciȩ,
4 nihil mouebatur. Dum hæc a Cæsareis agerentur, Protestantes festiuis ignibus, omnibusque lȩtitiæ signis Lipsensem victoriam celebrabant, iactabantq. Germaniam Regis Sueciæ auspicijs in antiquam libertatem vindicatam excusso Austriacorum iugo; & Euangelicam, quam iactant, religionem tandem expulsis Catholicis Ecclesiasticis, qui eam euertere conabantur, aut diminuta eorum authoritate, debito splendore decoratam; atque ita omnes certare in Regem officijs, eiq. omnia quæ petebat porrigere. At ipse vasto animo

immensa gerens, voluensque ea, quæ præter expeditionis scopum iam erant, atque Imperatoriam dignitatem spe deuorans, militaria munia inter has festiuitates minime omisit, sed repleri militibus veteres legiones; conscribiq. nouas mandauit, vt vlterius progrederetur; & quoniam omnium maxime Norimberga hosti obijciebatur, Tribunum Slammerdorfium, cum quinque legionibus immisit, qui illam pręsidio teneret; atque Solmensibus comitibus Guilielmo, Henrico, & Io. Georgio, qui in ea ciuitate diuersabātur, conscribēdarum legionum mandata dedit. Norimbergenses pariter certatim accurrentes, suæ vrbis mœnia reparare, nouumq. vallum inducere, ac fossas excauare cœpere, vt hostilem impetum ferre possent. Prima huius anni arma ex parte Suecorum in Alsatia mota sunt; nam circa Ianuarij finē Rex Gostauum Hornium in eā prouinciam misit, vt Lotharingos inde expelleret qui ea tota fere potiti, Argentoratenses molestabant. Venerat in Alsatiam Dux Lotharingię cum suo exercitu, vt eam prouinciam a Suecis pro Cæsare defenderet, tenebatque præsidio ciuitates nonnullas, atque inter alias Hailprunnam vrbem Imperialem, ad quam expugnandam Hornius primum mouit,

uit,

uit, ac intra paucos dies in deditionem accepit, dimissis decoris cum conditionibus, atque bene affectis præsidiarijs, namque præceperat Rex, ne Lotharingos irritaret, cum non desperasset omnino futurum, vt illum Ducem in suas partes traheret. Mox Hornius Fridburgum, Vezflariam, Diburgum, aliaq. ad Rhenum loca itidem expugnauit, & Argentoratenses conscriptis militibus, vt cum Hornio se coniungerent quoque exiuerant. Sed Lotharingus a Galliarum Rege reuocare suas copias coactus est, atque ita Alsatia fere tota in Suecorum manus deuenit. Inde Hornius inferiorem Palatinatum ingressus, Hispanos Aysenstallo, Chermeshemio, Landauia, atque Laissemburgo eiecit; & demum Braunfeldiam munitissimum oppidum obsedit, quod post viginti dierum obsidionem Hispani decoris conditionibus dedidere; Inde cum in Franconia expirarent induciæ, quę cum Tyllio habebantur, a Rege iussus est Suainfurtum suas copias ducere, vt ibi cum Vinariensi Duce se iungeret, atque Episcopatum Bambergensem inuaderet; nam quamuis ille Episcopus, vt diximus, suæ ditionis incolumitatem auro redemisset, neque adhuc quippiam tentasset, quo Suecos offendisset, Regi tamen haud securum
vide-

videbatur, regionem illam Cæſareis expoſitam, præſidioq. Catholici, atque Eccleſiaſtici Principis munitam, ſine ſuo præſidio relinquere; ſumpto itaque a Bambergenſibus ruſticis prætextu, qui Succos aliquot oppreſſerant, præſidium ſe velle immittere Epiſcopo ſignificauit; quod cum ille reſpueret, vim adhibere Hornium iuſſit. Venerat inter hæc Sueciæ Regina Stetino Francofurtum, & Rex ea hilariter excepta aliquot dies quieti impēdit. Interim Fridericus quoque Comes Palatinus Rheni, qui bello Boëmico ditione, ac Electorali dignitate ob rebellionem, dum Boemiæ Regnum ambiret, ſpoliatus fuerat, atque hactenus in Belgio vixerat, Francofurtum, cum honeſto comitatu, ad Regem venit, a quo benigne exceptus promiſſum retulit, ſe in priſtinam dignitatem reſtitutum iri, vbi hoſtem ex Palatinatu atque Boëmia eieciſſent. Namque Angliæ Rex enixe flagitabat, vt affini viro ditio reſtitueretur. Fuit hic Fridericus fortunæ ludibrium, exemplumq. humanæ inſtabilitatis, nam dum Comes Palatinus Rheni, & Elector Archidapifer pacifice ſua ditione frueretur, nouis periculoſiſque rebus animum applicuit, Regniq. Boëmici ambitione æmulum Ferdinandum iam Cæſarem & Regē Boëmiæ

in ſe

in se concitauit, a cuius exercitu acie fusus, ex propria ditione, totaque Germania pulsus est, & quamuis semper quondam sua varijs conatibus repetijsset, nihil tamen vnquam profecerat, Palatinatum strenue defendentibus Hispanis, quem a Cæsare acceperant. Nunc illius magna ex parte potito Rege, videbatur fortasse restitutum iri, cum huic negotio importuna mors eodem mense, & Regem & Electorem abstulit. Hoc quoque tempore Vlricus Regis Daniæ filius ad Ducem Saxoniæ venit, militaris disciplinæ addiscendæ gratia, atque ab ipso comiter superbeq. receptus, vni
5 legioni præfectus est. In inferiori vero Saxonia Popennaimus ex Brunsuicensi Ducatu ad Visurgim cum Catholicorum fœderatorum exercitu progressus, mira celeritate Hammelam, Hecsteram, Verdam, Goslariam, Ghettingam, aliaq. loca expugnauerat: neque sese opponere ausi sunt Dux Lunemburgicus, & Bremensis Pseudoepiscopus, donec inuocato Todio Suecicorum Castrorum præfecto, qui prope Lunemburgum pro Rege milites colligebat, nouem millibus militum exercitum augerent, mox additis insuper Ducis Vinariensis, & Banneri copijs in hostem duxere; sed Popennaimus distributo in præsidia exercitu,

pedem

pedem retulit, ac Todius, & Vinarienſis relicto in inferiori Saxonia cum ſuis copijs Bannero qui Lunemburgico & Bremēſi aſſiſteret, in obſidione Niemburgi implicatis, Suainfurtum verſus caſtra mouere, quo a Rege vocabātur, atque occupatis in itinere Verda, Goſlaria, Ghettinga, multiſque alijs oppidis, miſereq. vaſtata Fuldenſi ditione, & Brunſuicenſi Ducatu afflicto, Suainfurti cum Hornio ſe coniunxerunt. Hiſpani vero in Palatinatu Rheni, qui Philippiburgum, Francothalium, & Haidelbergam tenebant, profecto Hornio, Spiram recuperare tentarunt. Erant Spiræ Catholici, monachique, quos, vt diximus, ſua religione vti Goſtauus permittebat, atque hi religionis zelo adducti cum Hiſpanis egerunt, promiſeruntq. ipſis præbere in vrbem ingreſſum; at detecta proditione, Hiſpani repulſi, & ex ciuibus nonnulli in furcam acti. inde Goſtauus immiſſis ſeptingentis Suecis in monachorum cœnobijs ſtatiua diſtribuit; Hiſpaniq. verſo in Alſatiam impetu, Vilſtattium, & Loram expugnarunt, atque quotidianis excurſionibus Suecos moleſtantes, Spiram vſque excurrebant: Rex tandem quinto Calendas Martij Francofurto Moguntiam petijt, inde copias Crucenaco, quod Hiſpani tenebant, admouit,

ac poſt

ac poſt ſex dierum obſidionem illud expugnauit, in arcem refugientibus Hiſpanis, qui quoque cũ cuniculum agi ſub arce vidiſſent, deditionem fecerunt, atque cum ſarcinis, impedimentis, & armis Haganoam dimiſſi ſunt. ac quoniam Rex aduerſa valetudine detinebatur, Francofurtum redire placuit, ibiq. morari, donec priſtinam ſanitatem recuperaret.
6 Atque hęc in Franconia, iiſq. regionibus, vbi Rex cum ſuo exercitu erat; in Boëmia vero Saxones poſt occupatam Pragam, maioremq. eius prouinciæ partem, felicitate fortunæ ſenſim inſolenter ſe efferre, mox ebrietati crapulæq. ſe dedere, ac poſtmodum militaria munera negligere, & deſerere, hinc vexare ciues, extorquere pecuniam, expilare domos, atque ex nimia crapula ipſi infirmari, inde quaſi cõtagione infecti, vbique cadere; quapropter ciues, tum petulantia militum, tum metu morborum, qui paſſim graſſabantur, deſerere ciuitatem, & in loca, quæ a Cæſarianis tenebantur, ſecedere cœperunt; Atque breui Pragæ bis mille fere ædes habitatoribus vacuę repertæ ſunt. His de rebus admonitus Volleſtainus, qui Cenaimi adhuc colligendo militi intentus hærebat, circa idus Februarij Galaſium caſtrorum præfectum, & Sulzenſem

Comitem, qui in Boëmia cum collectis militibus statiua habebant, vlterius Pragam versus pergere, & Maradio se iungere iussit, secuturus ipse cum copias coëgisset, quas ad finem Martij paratas vbique esse mandauerat. Gallasius, & Sulzensis Pilsnam progressi, munita probe hac ciuitate, recuperatisq. aliquot oppidis, Slacchembaldiam, inde Pragam aggredi animo conceperant; cum Saxo coactis circa Egram suis copijs, Pilsnam versus mouit, vt Cæsareos ad pugnam lacesseret, sed Gallasius suis se munitionibus continuit, & Saxo vastata regione Pragam iter intendit, eaque probe munita, & Hoschirchio præposito, Torgauium ad Protestantium comitia se contulit. Gallasius vero iunctis cũ Maradio, qui Satium expugnauerat, viribus, facto quindecim mille militum exercitu, intercipere vias, quibus Saxones in Boëmiam descendere possent; constituit: castris itaque motis Cadam ad Misniæ fines ciuitatem expugnauit, impositoq. præsidio, vt hosti impedimento esset, milites misit, qui cæsis, prostratisq. in Boëmica silua arboribus, vias impedirent, corrumperentq. ipse deinceps Pragam versus milites duxit, atque post expugnata nonnulla oppida Solsciami in oppido triginta quinque milliaribus ab ea vrbe di-

be distante consedit, nam ad aggrediendam Pragam vastam ciuitatem, munitamq. a Saxonibus vires sibi sufficere non rebatur; videbaturq. honestũ opperiri Vollestainum, vt ipsius esset captæ vrbis gloria, patriæq. in pristinum statum restitutæ, & iam hic ex Morauia cum exercitu discessisse ferebatur; verum ne interim tempus inaniter amitteret, expugnandis oppidis se applicuit, quæ in eo tractu iacent, quæue Pragam versus iter remorari poterant.

7 Inter hæc Hornius auctus Vinariensis Ducis copijs quinto idus Februarij Bambergensem Episcopatum intrauit, expugnatoq. Hecstattio, ciuitatem ipsam Bambergam præsidio vacuam (nam præsidium desperata defensione ante aduentum hostis se Forchaimum receperat) occupauit. Perrexerat Crattius Ducis Bauariæ Tribunus Forchaimum vsque cũ tribus militum millibus, vt Bambergam ingrederetur antequam hostis illam inuaderet; nam Tyllius ad eam hostem iturum coniecerat, miseratq. Crattium, qui ciuitatem defenderet, donec ipse cùm reliquo exercitu aduentaret, sed Crattius Forchaimi Bambergensem Episcopum obuium habuit, qui viso hoste, cum ciuitatem defendere nequiret, eo se receperat, atque relicto inde Forchaimi potenti pręsidio

ambo in Bauariam secesserunt; Hornius occupata Bamberga, quoniam pluuium tẽpus, cœnoq. corruptæ viæ vlteriorẽ progressum prohibebãt, dimisso Vinariensi, se ad muniendam ciuitatem conuertit; & tantum leuioris armaturæ equitatũ excurrere prope Forchaimum, & Cronacum ad ea loca infestanda permittebat, quorum ciues & præsidiarij milites se munierant, & promissum auxilium a Tyllio expectabant; atque ita per integrum fere mensem nihil momenti actum est. Sexto demum nonas Martij Tyllius ex Bauaria, & superiori Palatinatu exercitum duodeuiginti mille militum cum viginti duobus tormentis deduxit; factoq. per Noricũ itinere, Altdorfium, Lauffam, aliaq. loca expugnauit, quibus præsidio munitis, Forchaimum progressus est. Audito Tyllij aduẽtu Hornius, qui ad duodecim millia militum secum habebat, vrbis mœnibus se continere decreuit; & quoniam Bamberga aperta est ciuitas, munitionesq. ob continuas pluuias ad perfectionem adhuc perduci non poterant, diligentius opus vrgebat, vt antequam hostis veniret ad iustam defensionem perduceretur: verum Tyllius resarciendæ Lipsensis cladis cupidus, tempus non dedit, namq. Forchaimo discedens ipsis Martij nonis ad ciuitatem

uitatem

uitatem acceſſit. Nemus apud Bambergam ſedet ſatis vaſtum, per quod noſtri iter facientes non prius ab hoſte viſi ſunt, quam ad machinę ictum prope ciuitatem fuerint. Erat ad exitum nemoris equitum Suecicorum legio, in quam noſter equitatus inuectus, cæſa maiori parte, reliquos in ſuburbia compulit; inde eam ciuitatis regionem aggreſſus cum ſua legione Ferensbacchius, quæ adhuc imperfectis munitionibus aperta erat, Suecos munitionibus deturbauit, ſibiq. aditum patefecit. At Hornius collecta ſuorum valida manu, Ferensbacchium mœnibus repulit. Pugnatum eſt acriter per integram fere horam, ſed cum noſtri ſtrenue inſiſterent, Hornius pulſato tympano colloquium petijt, quaſi deditionem facturus; ac dum transfigendo detinemur, precioſiora nauibus imponens, trans Mœnum, & extra ciuitatem inſtructa acie ſe contulit; Quod vbi Tyllius animaduertit, milites irrumpere præcepit; ſic noſtri ciuitatem ingreſſi vltimum Suecorum agmen aſſecuti ſunt. Hic quamuis Sueci ſe ſtrenue defenderent, eorum magna ſtrages eſt edita; Cæſa ſunt ad duo Suecorum millia, fuiſſetq. totus Hornij exercitus ea die deletus, niſi rupto ab hoſtibus Haſtattiano ponte, noſtri in eo reficiendo

ciendo

ciendo detenti eſſent. Nam interim Hornius cum reliquijs Hasfurtum ſe recepit,& ſequenti die cum noſtri victoriam ſequerentur, deſerto Hasfurto,munitoq. præſidio Suainfurto, Gheltershemium vſque pedem retulit, vnde Francofurtum miſſo citatis equis nuncio Regem de caſu admonuit. Tyllius vero vbi Bambergam intrauit, cohibita militum licentia, qui Suecorum impedimenta deprædati, iam ciuium domos expilare inceperant, nihil a ciuibus extorqueri permiſit; Et poſtera die ne rei bene gerendæ occaſionem amitteret, hoſtiue reparandi vires tempus daret, poſt ipſum mouit,& recuperatis Hecſtattio, Hasfurto,alijſque eius regionis oppidis, Suainfurtum iter intendit, cumque Sueci ſe dedere nega-
8 rent, illud obſedit. At vero Rex de ſuorum clade certior factus, Francofurto Moguntiam ſe contulit, ad cogendas copias, & accurrentibus eo Vinarienſi Duce, & Bannero, qui cum ſuis copijs ad Regem quoque venerat, exercitum viginti mille militum conflauit,atque inde mouens prope Gheltershemium Hornium aſſecutus, eius copias ſuis addidit, & Suainfurtum verſus contra Tyllium caſtra mouit; Tyllius intellectis Regis viribus, illum expectare opportunum non duxit, ſed ſe cis

Mœnum

Mœnum recipere, obiectoq. flumine ripam tueri, atque inde ipsius conatus obseruare cõstituit, donec Bauariæ Dux cum suo exercitu opem ferret. Soluta igitur Suainfurti obsidione, vastatisq. transmœnanis agris, cis fluuium venit, ibique circa Bambergam castra posuit. Verum cũ instare hostem intellexit, magnisq. itineribus ad se venire, & nondum adesset cũ suis copijs Bauarus, haud consultum duxit in apertis locis tam inęqualibus viribus commorari; motis itaque castris Donauerdam, atque inde in Bauariam secessit, vbi Duci Bauariæ iunctus cis Lyciam posuit castra, destructoq. ponte eius fluminis transitu Regem prohibere constituit. Rex contra iratus, ob acceptam a suis cladem, sollicitusque occasionem prælij quærebat; dum Germanorum Principum integra fides foret, ipsorumque auxilijs vti posset, nec iniuria, nam ducenti per alienam patriam exercitum, magnasq. res molienti, vnus modus non victoriæ solum, sed salutis omnino erat, socios in fide retinere, ac dum in fide viuerent, progredi, viresque firmare. Addebatur quod si gloriari parta victoria Tyllium pateretur, ij fortasse, qui ad se desciuerant post Lipsensem victoriam, cum fortunam inclinare vidissent, Cæsaris clementiam, quam arma

expe-

experiri mallent, atque iterum ad eius partes redirent. Poſtquam ergo Tyllium apud Suainfurtum aſſequi non potuit; anxius, atque congrediendi cupidùs recta Bambergam petijt, illaq. occupata, Forchaimum etiam nullo firmatum præſidio (nam Tyllius illud ſecum abduxerat) in poteſtatem redegit, atque haud intermiſſo curſu Donauerdam verſus exercitum duxit, vt Tyllium aſſequeretur, eaque occupata, cũ vltra Lyciam caſtra poſuiſſe Tyllium intellexit, haud cunctatus ad eum fluuium transfretandũ deduxit milites, premiſſo ad occupandum pontem equitatu. Sed Tyllius, qui hoc præcauerat, rupto ponte in citeriori ripæ parte milites in ſtatiuis collocauerat, qui eo tranſitu hoſtem prohiberent, ac pontem reſtaurari vetarent, & vbi aduenisse Regem cum exercitu cognouit, ipſe accito ex omnibus ſtatiuis milite, eo quoque ſe contulit. Rex tentato fluuij tranſitu, cum a Tyllio repelleretur, conſilium dimiſit, ac quaſi ab ea parte nihil tentaturus, exercitum in circumiacentes pagos diſtribuit, inde poſt dies nonnullos circa Aprilis Calendas Cæſareos incurioſius agere, & negligentius cuſtodire ripam conſpicatus, obſcuram nactus noctem, pluuiaque fœdam, ſupra Tylliana caſtra ad quinque millia-

ria

ria nauibus iniecto ponte, antequam sol oriretur, aut Cæsarei id sentirent, exercitus partem fluuium transmisit. Quod vt Tyllius accepit, coacto celerrime exercitu, ad hostem ripa prohibendum mouit; sed maior Suecorum pars iam cis fluuium erat, instructaq. ante pontem acie transitum cæteris defendebat, quando Tyllius cum suo exercitu comparuit; atque vbi hostem cis fluuium vidit, periculosum ratus si pedem referret, fesso ex itinere milite, præsentique hoste, impetum facere decreuit, antequam reliquus exercitus cis pontem veniret; misso itaque leuioris armaturæ equitatu, qui facto circuitu tentaret, an hostis terga aggredi, & pontem exscindere posset, atque ita qui trans pontem erant a citeriori ripa, & a cæteris excluderentur, ipse cum grauioris armaturæ equitibus, & peditatu instructa acie recta contra hostem mouit; atque vbi ad sclopi ictum est ventum; Tempus est, inquit, milites, quo Lipsensem cladem vlciscamur, deleamusque passam ignominiam. Non duplo maiorem numero habemus hostem, vt tunc, sed minorem, ac diuisum, neque qui trans fluuium restant, istis, qui ante nostros oculos sunt, præsto esse poterunt, cum iam rupto ponte hac ripa prohibeantur; laue-

 mus

mus istorum sanguine inductam anno superiori maculam, qua expectationem nostram fœdauimus; pugnemusque acriter vt maius sit huius victoriæ decus, quam dedecus passæ cladis; atque omnino in eo constituti sumus, vt hic aut vincere, aut mori oporteat; namque quomodo seruabimur, si (quod Deus auertat) vincamur? Vidistis quam interruptæ sint viæ, cœnoq. impeditæ, quæ neque pedem figere permittunt; & præterea procul nimis sunt loca, si de fuga (ad quod suspicandum adduci non possum) cogitatis, quo refugere possetis. Ego vero hæc non dico, quasi verear vt mihi eam operam præstetis, quæ strenuos milites vosque decet, sed vt ostendam in quo omnes discrimine simus, nisi vestra virtute nitamini, atque omnino hos Sueculos fundatis. Cæterum futurum spero, vt minimo negotio his, qui cis fluuium sunt, trucidatis, ad alteram quoque pergamus ripam, atque ad internecionem hanc pestem deleamus. Hæc fatus iubet equites irrumpere, ac mox lento gressu, integraq. acie pedites sequi. Contra Rex viso hoste confestim cis fluuium venit, palantesq. & discurrentes suos mira diligentia, celeritateq. in ordinē redegit. Erat iuxta pontis frontem collis leuiter insurgens, densis virgultis refer-

refertus, vt ad fluuiorum ripas solet. Huc immissis sclopetariorum aliquot manipulis locum contra hostem muniuit, reliquos deinceps milites, qui cis fluuium erant, in duas distribuit partes, quarum vnam maioremq. ex peditibus fere totam, infra pontem, qua hostis veniebat, disposuit: Alteram supra cum maiori equitatus parte, quasi id, quod euenit, suspicaretur; relictoq. inter has acies ponte, ac spatio, quo venientes milites reciperentur, locusq. ipsis a duabus aciebus daretur, vetuit eos, qui ad hostem spectabant, collis, quem ad sinistram habebant, frontem transcendere, atque hoc vt hostem ad fluminis ripam deduceret; nam disposuerat antea trans fluuium tormenta, quibus hostium latus in conflictu infestaret. His ita dispositis, præstat, infit, expectare hunc senem, milites, quem aggredi properabamus; atque equidem verebar, ne nos fugiendo defatigaret, essetq. nobis per iniquas hasce vias continuis pluuijs disruptas persequendus, cum præter omnem spem illum contra nos tendere vidi, qui eo nobis faciliorem victoriam reddere voluit, quo ipse expectare non potuit, nam si nos in suis statiuis expectasset, eo ire maximo cum incommodo oportuisset, quo fessi tandem viribus

peruenissemus. At iam hostis hæc eadem patitur, quæ nos passuri eramus, longum confecit iter; fessus, madidus, aqua cœnoq. obrutus aduenit; victoriam nobis obuiam, commilitones, offert; accipiamus oblatam, debitasq. hosti grates referamus; plura dicturum aggredientes Cæsarei interturbarunt; nam Tyllianus equitatus, equites Suecos vehementi cum impetu adortus, in fugam coniecit, inde pedites aggressus ipsorum ordines non parum labefactauit, vnde succedentibus Cæsareis peditibus aditum aperuit, Iamq. inclinabat acies, cum Rex accurrens præsentia, verbis, manu ignauos increpans, confirmans strenuos, atque hostes repellens, ordines restituit. Mox ancipiti successu certatũ vtrinque, atque hinc inde plures cadebant, cum Cæsareus leuioris armaturæ equitatus, aciem Suecorum, quæ supra pontem sita erat, aggressus est; sed facili negotio ab equitibus hostis, qui superiores erant numero repulsus, ad cæteros redijt; vbi Tyllius versabatur; Inde cum totus fere Suecicus exercitus cis fluuium venisset, æquatis viribus concursum. Madidum erat solum, atque aqua liquatum, neque miles lubrica vestigia sistere poterat; quapropter Cæsarei, qui aggrediebantur itinere præterea fesi, quam-

uis

uis maxima virtute niterentur inique certabant, neque poterant integris ordinibus ad hostem peruenire, cum a tormentis trans fluuium positis, quæ haud intermisse explodebantur, dilaniarētur, & a sclopettarijs in colle dispositis, destinatis ictibus peterentur. Atque ideo postquam tres horas acriter pugnauere, cum iam totus exercitus Suecus cis fluuium esset, gnauiterq. instaret, cedere cœperunt. Inter hæc Tyllius vexilla, lora, manus militum apprehendere, precari ne se desererent, neue turpiter fugiendo mori, quam decore certando mallent; nullum adesse omnino refugium, si in fugam se darent, increpare, adhortari, demum fugientes cædere, & nihil prætermittere, vt milites sisteret, ordinesque restitueret. Sed cum inter hæc facienda propius ripam fluminis accessisset, ictu sesquilibralis machinę femore comminuto deficiens, ab asseclis ex prælio in castra deductus est, cum ab accepto vulnere integram fere horam adhuc in acie perstitisset. Haud segnius Aldringherus faciens grauioris sclopi glāde percussus, ex pugna quoque secessit: Inde Cæsarei aperte cedere, cumque iniquitate viarum detinerentur, a Suecis passim trucidari. Sed opportune adfuit cū suis copijs Bauariæ Dux, qui

qui serius veniebat ad prælium; nam Tyllius simulac venire cis flumen hostem intellexit, admonito vt sequeretur Duce , contra Regem duxit: Bauarus vero cunctatius collectis militibus, instructaq. acie, post illum perrexit, atque vbi cedentes Cæsareos vidit, suos milites cohortatus, in Suecos impetum fecit: tum Cæsarei ad prælium quoque redeuntes, iunctiq. Bauaris, Suecos ad collem vsque pepulere. Verum Bauarus cognita situs iniquitate, vlterius persequi haud consultum duxit, cum præterea impari fessorum militum numero sibi certandum esset, neque cis fluuium iam positum hostem transitu posset prohibere; sic restauratis ordinibus, receptui cecinit, & in sua castra se recepit. Desiderata sunt in eo prælio vtrinque ad tria militum millia, quorum maior pars ex Cæsareis fuit. Et Bauariæ Dux postquam aliquot dies in castris militem continuit, cum se imparem viribus cognosceret, satius duxit in munita loca exercitum distribuere, donec plures cogeret copias, quibus in aperto Regi valeret resistere; conclamatis itaque vasis Ingolstadiū, quo paucis ante diebus Tyllius, & Aldringherus deuecti ad curandum fuerant, se contulit. Hic post tot præclaras rēs gestas, post assertam tot prælijs,

ac

ac victorijs Catholicam religionem, post paratum sibi optimi Ducis nomen, Io: Tyllius diem obijt, integritate morum, rerumq. gestarũ magnitudine æterna vita dignus, ni cœlum fortasse illum nostro orbi inuidisset; atque ad fruendum iam feliciori aura (vt pium est de tali viro credere) ad se Deus non reuocasset; & Aldringherus post longam, diuturnamque curam, vulnus suum tandem ad cicatricem perduxit.

9 Ita ad Lyciam conflictus se habuit, dum Protestantes Torgauij circa præsens bellum comitia haberent; namque fama Vollestaini exciti, exercitũ quoque prouidere operæprecium ducebant, ne dum a Tyllio Gostauus in Franconia distineretur, Misnia, Saxonia, aliæq. adiacentes prouinciæ, Suecorum præsidio vacuæ, Vollestaino præda essent, cui vt resisterent milites sufficientes non habebant. Erant qui censerent præstare, omnes cum suis copijs Regem adire, atque iunctis viribus Tyllium opprimere, antequam Vollestainus exercitum educeret, inde hunc aggredi, atque ita futurum, vt facili negotio vtrumque delerent, bellumq. conficerent; sed alia præualuit opinio, quæ non esse e Republica differebat, omnes totius Germaniæ vires soli Regi credere, seq. ac suas ditiones in manus

nus

nus tradere quodammodo; quippe esse insatiabiles Regum animos, & quo vlterius dilatant confinia, eo ardentius cupere, vt eadem tollant, careantq. confinibus. Innatum esse priuatis hominibus regnandi desiderium, regnantibus æqualem non habendi; esse Gostauum immenso animo, iamque non adhuc deuictis Germanijs, inhiare Italiæ, Hispanięq. non illum mero religionis zelo, aut vlciscendarum affinium iniuriarum venisse, spernere decora consilia Reges, quãdo vtilia non sunt. Et quamuis timenda hæc non forent, esse tale suapte natura dominium, vt creditum alicui, in ipsius, cui creditum est, proprietatem transeat, atque adeo quandiu suppeteret spiritus retinendum, non modo hoc tempore, quo ipsi exercitum scribere, & per se ducere valerẽt; quod decorum futurum erat magis & vtile; seque securos ita fore, cum a Cæsare, tum a Rege; cum libera restaret optio alterutri ad libitum adhærendi, plurisque ab vtroque se ęstimatum iri, cum victoria illius partis futura esset, quam ipsi sequerentur; atque hoc pacto se vere libertatem Germanicam defensuros, cũ eam periculo subducerent, ne cum Cæsaris, Austriacorumq. iugum excutere intendunt, in Regis Sueciæ seruitutem cadat; quod omnino

nino

nino effectum iri videbatur, atque Germania tota manifesto seruitio obijciebatur, si suum exercitum cum Rege coniungerent, atque in eo solo suas spes, viresque collocarent. Non deerant qui tutiora, melioraq. proponerent; fieret cum Cæsare pax, ac postea se inter ipsum, & Regem interponerent, curareturq. vt bellum ex Germania exularet, quod in ea tot annos sæuierat: sed erant, qui sumptus belli, aliaq. Cæsari indecora repeterent; & plus potuit odium in Cæsarem, religionemq. Catholicam, & Suecici Legati, qui ijs comitijs assistebat, impulsus, quam pium quietis desiderium; Conclusere itaque exercitum conscribere, quem sub ductu ipsius Saxonis in Boëmiam mitterent, occupataq. in eo regno loca tuerentur, ac progrederentur vlterius, si occa-
10 sio pateretur. At consilium præuenit Vollestainus, qui tandem ineunte Aprili, collectis viginti militũ millibus, Cenaimo in Boëmiam mouit, factoq. per Morauiam itinere prope Solsciamum Gallasium conuenit; inde occupatis in itinere Launo, Slano, alijsq. oppidis nonnullis, Pragam circa idus Aprilis peruenit. Erant Pragæ quinque Saxonum millia, qui se gnauiter defendere decreuerant, ideoq. ductis fossis nouam ciuitatem separauerant a veteri,

vt si Vollestainus noua potiretur (namque illum ab ea parte opperiebantur) in veterem haberent refugium; verum munitam partem aggredi Vollestainus importunum duxit; atque adeo facto circuitu, transmissaque Moldaua, paruam ciuitatem adortus est. Summo mane Cęsareus exercitus in vrbis conspectum venit, quem erumpentes Saxones, velitationibus excepere; sed his facile repulsis Vollestainus ciuitatē corona circundari iussit; mox dispositis in sancti Laurentij monte quatuor tormentis, murum ictibus sterni mandauit; ipse ante Racinensem portam, quæ ad albūm montem spectat, constitit; missisq. qui portam securibus perrumperēt, Marchionem de Grana hortulum Hospitalis Præmonstratensium, qui annexus est mœnibus occupatum misit, vnde Saxones scloporū explosione portam subeuntes nostros infestabant; exequutus est Marchio mandatum; atque protinus Saxones impetu facto in Hospitale pepulit; verum ij nihilosecius ex Hospitali, palatioq. quodam, quod mœnibus imminet, strenue se defendebant, occisisq. eorum nonnullis, qui ad sternendam portam accesserant, ab ea parte Vollestainum prohibebant; cū perrupto in monte sancti Laurentij a tormentis muro, Cæsarei

in

in ciuitatem impetum fecerūnt; tunc Vollestainus quoque deturbatis machinarum ictibus e palatio Saxonibus, strataq. porta in ciuitatem ingressus est; & Marchio de Grana Capuccinorum adminiculo, qui ab interiori parte auxiliatum accurrerant, perforato Hospitalis muro in vrbem penetrauit; sic per tres patefactos aditus ingressi Cæsarei obuios Saxones vbique cædunt, quamuis ij in domos, ductasq. fossas se recipientes gnauiter resisterēt; distinxerant Saxones fossis, muniuerantq. ligneis cancellis veterem, & nouam ciuitatem, in parua parte non adeo diligentes, cum inde hostem non metuerent; inceperant tamen munitiones, quarum nonnullæ ad iustam iam defensionem erant perductæ, prębebantq. Saxonibus refugium, quamobrem multis in locis renouatum est prælium, ac præsertim apud forum acriter pugnatum est; Sed grauiter insistentibus Cęsareis, Saxones ad arcem se recepere. Tunc Vollestainus misso Gallasio pontem versus, qui hosti resisteret, si forte suis suppetias veniret, contra arcem tendit. Erat in arce Hofchirchius a Saxone Pragæ præfectus, qui cum aduentare Vollestainum obseruasset, protinus cū omni equitatu per arenosam portam arci proximam Laitmeritium versus in

fugam se dedit. Circa arcem per sesquihoram velitatum est; interim Saxones, qui in veteri nouaq. ciuitate trans Moldauam erant, auxiliatum suis signa mouere, superatoq. ponte, qui adhuc pro se tenebatur, in paruam partem irrumpere tentarunt, sed Gallasius impetum retudit, ac strenue restitit, ideoq. illi re infecta pedem retulere; & qui in arce erant, cum subsidium desperassent, deditionem fecerunt. Potitus arce Vollestainus ad pontem venit, atque imperatam deditionem facere respuentes hostes, qui reliquum ciuitatis tenebant, aggressus, portã pontis perfregit; inde super ponte cœptæ velitationes, pulsiq. Saxones vsque ad medium pontis, vbi extructis cancellis muniebantur; tum pulsato tympano Saxones deditionem fecere; atque sine armis, & vexillis dimissi sunt: capta sunt viginti & vnum hostium vexilla, poteratq. diutius ciuitas defendi, ac Vollestainns detineri, cum egregijs munitionibus tam in veteri, quam in noua ciuitate Saxones abundarent; sed ignauia Ducis, & militum hanc victoriam Vollestaino faciliorem fecit, qui Pragẽsibus iratus, quod adiuuisse Saxones, atque e fenestris in parua parte eiaculati esse in Cęsareos dicerentur, eam partem a militibus diripi passus est, eratq. etiam permis-

permiſſurus, vt cæteræ quoque vetus, & noua
ciuitates expilarentur, ni deprecantes Senato-
res, ne patriam euerteret, oblata graui contri-
butione, ira feruidum animum placaſſent. Di-
ues fuit paruæ partis præda, in qua totius Pra-
gæ ditiſſimi habitare ſolent, atque Itali, Gal-
liq. potiſſimum, qui negotiationis cauſa in ea
ciuitate commorantur; militeſque mirum in
modum erga Ducem beneuolos reddidit. Ca-
pta Praga Volleſtainus reſtaurari dirutum mu-
rum præcepit, reficiq. munitiones; Inde ali-
quot dies domi ſuæ (quam Saxones illæſam
ſeruauerant) commoratus, relictoq. in vrbe
præſidio, ad recuperanda reliqua Boëmiæ lo-
ca, quæ a Saxone occupata fuerant, exercitum
duxit; atque breui tempore, faciliq. negotio,
vix repugnantibus hoſtibus Laitmeritium,
Egram aliaſque ciuitates, & oppida expugna-
11 uit, ac Saxones ex tota Boëmia eiecit. Pari fe-
licitate in inferiori Saxonia fruebatur Popen-
naimus, qui recedentibus Bannero, ac Todio
cum Sueco milite, deductum iterum ex præ-
ſidijs exercitum in ditionem Bremenſis duxit,
& oppida a Suecis occupata recuperauit. Ne-
que audebant Bremenſis, & Lunemburgi-
cus, qui ab obſidione Niemburgi receſſerant,
in aperta prodire, quamuis haberent numero-

ſum

ſum militem; namque virtuti ſuorum diffidebant, qui ex ruſticis caſis tumultuarie euocati, cum veteranis Popennaimi militibus minime erant conferendi: timebantq. eius Ducis virtutem, qui inuictus animo, promptus ingenio, indefeſſus corporis robore, ſtrenuus manu, prudenti in militaribus rebus, fœliciq. celeritate inſignis, hoſti ſemper terribilis omnibus artibus imminebat. Vſus itaq. hac opportunitate Popennaimus, apertam eorum regionem depopulatus eſt, retulitq. opimam prædam, & contributiones copioſas exegit; Inde quoniam Colonienſis Archiepiſcopi ditio a Suecis, qui Brunſuicenſem Ducatum inuaſerant, infeſtabatur, in eum Ducatum exercitum duxit, vt Suecos a Colonienſi ditione, ad hunc defendendum eliceret; occupatiſq. ciuitatibus aliquot, nõ parum Suecorum partes afflixit: nam Bannerus, ac Todius, qui reſiſtere poterant, cum Rex ex Palatinatu Rheni Francofurtum ſeceſſit, in eam prouinciam copias ducere iuſſi fuerant, vt Hiſpanos eijcerent, ſic relictis Bremenſi, & Lunemburgico eo ſe contulerant, occupauerantq. Haidelbergam ab Hiſpanis deſertam, & poſt plurium dierum obſidionem expugnauerant Francothalium, ac deinceps ad Regem exercitũ duxerant,

xerant, vnde cum debiles Popennaimus Suecorũ vires inuenisset, facile in eam regionem excurrebat. Dum hæc agerentur in Germania, Galliarum Rex cũ exercitu Lotharingiam ingressus, Ducem illũ impedijt, ne paratum auxilium Cæsari ferret, atque in suas partes armis deduxit, acceptis loco pignoris oppidis nõnullis. Treuirensem quoque Archiepiscopũ, cuius ditionem Sueci deuastabant, amice ab ijs defendit, atque sub suam tutelã recepit, namque ita Treuirensis petierat fieri, cum imminere hostes, & se sine militibus esse videret.

12 At Gostauus regresso in castra Bauariæ Duce commode cis Lyciam impedimenta exercitus tulit; & cum Bauarum in suas partes trahere speraret, in ipsius ditionem ducere noluit, donec tractatus, qui cum illo habebatur ad finem perduceretur: Interim cum a cohæreticis in Sueuiam vocaretur, Augustam Vindelicorum castra mouit, eaque in deditionem accepta, imperfecto adhuc cum Bauaro tractatu, cum exercitu Bauariam ingressus est. Detinuerat tractando Dux Bauariæ Regem, quasi illius partibus certis conditionibus accessurus, vt colligendi vires lucraretur tempus, quibus Bauariam tueretur. Verum hoc ipsum suspicatus Rex, postquam aliquot dies expectauit,

ferui-

feruidus ira exercitum in Bauariam duxit, occupatiſque, ac incenſis aliquot oppidulis, Monachium Ducis ſedem expugnauit, atque ſe adhibiturum faces minabatur, ni ter centena thalerorum millia a ciuibus ſibi numerarentur; quam ingentem auri ſummam cum ciues in promptu non haberent, a ſuo Duce duas tertias partes mutuo acceperũt, reliquum ipſi dedere. Hinc præcipua in Bauarum iracundia inuectus Goſtauus, quem ſui deluſorem appellitabat, vlterius pergens, totam fere Bauariam miſere deuaſtauit, ac demum ante Ingolſtadium poſuit caſtra. Vrbs eſt Ingolſtadium in Norico munitiſſima, ad Danubium ſita, quã ciues præter veteres munitiones, terrore Regis impulſi, excitatis extra ciuitatem nouis munimentis, inexpugnabilem fere reddiderant: Inerat præpotens præſidium, eamq. Dux neceſſarijs omnibus rebus impleuerat, cum obſeſſurum Regem cenſeret, ſperaretq. dum is in obſidione diſtineretur, ſibi futuram commoditatem colligendi in ſuperiori Palatinatu, in quem ſe receperat, milites, quibus ſua ditione Regẽ expelleret; verum Goſtauus vbi tentata expugnatione, nihil ſe proficere obſeruauit, neque ſperaret fore, vt ciues deditionem facerent, poſt nonnullos dies obſi-

dionem

dionem ſoluit, vaſtatiſq. circum agris, exerci-
tum in Sueuiam reduxit; infecta eſt Sueuia
maiori ex parte Lutheri veneno, & quamuis
etiam Catholici inhabitent, numero tamen
ab hæreticis ſuperantur; quamobrem nemine
fere reſiſtente ea regione Goſtauus potitus eſt:
namque Vlmam, Memmingam, aliaſq. eius
circuli liberas ciuitates, haud euaginato gla-
dio in deditionem habuit, contributioneſque
13 opulentas, ac ſpontaneas accepit. Eadem ala-
critate Ratisbonenſis Senatus, qui ex meris
Lutheranis conſtabat, ſuam ciuitatem Regi
prodere tentauit; miſſis enim litteris illum ad-
monebāt Senatores, vt certa noctis hora cum
data teſſera veniret, mitteretue equitum ali-
quot turmas, quibus ſe conſignaturos ciuita-
tem pollicebantur; ineſſe ciuitati debile præ-
ſidium, neque munitiones, quas extra ciuita-
tem Bauarici inceperant, ad defenſionem eſſe
perductas, vnde vſque ad portam indefenſis
incuſtodituſq. patebat acceſſus, ſe vero aper-
turos portam Suecis, qua in dormientes Baua-
ros impetum facerent, atque ita nullo nego-
tio liberaturum Regem propenſam in ſe ciui-
tatem a Cæſarianorum Catholicorumq. ſerui-
tio. Sed euentus impium conatum eluſit, nam
litterarum lator dum Donauerdam ad Regem

tendit, a Bauaricis aliquot militibus capitur, & reperta epiſtola ad Ducem adducitur; qui oblata occaſione valde lætatus eſt; namq. angebatur eius ciuitatis cura, non ignarus Senatum ſuperſtitionis impulſu Regi adhærere; neque habebat prætextum, quo præſidium ad libitum imponeret, & cum ſufficientes copias ad ciuitatem tuendam ſe impoſiturum ciuibus obtuliſſet, reſpuerant illi, tantumque peditum aliquot ſigna ad oſtentationem admiſerant, cæterum ſe ſuam ciuitatem ſtrenue contra regem defenſuros aſſerentes. Ratisbona totius Bauariæ Metropolis ad Danubium ſedet, pulcherrimo ponte lapideo, ſplendidiſque ædificijs, ac ornatiſsimis templis ornata; Imperialis eſt ciuitas, fruiturq. libertatis priuilegio, ſed cum in medio Bauarici dominij poſita ſit, ſub tutela illius Ducis viuit; cingitur præaltis mœnibus antiqua architectura conſtructis, & Bauarus cum eam ad inuadendum ſuperiorem Palatinatum cõmodiſſimam cenſeret, deſperaretq. ſe poſſe illum retinere hac amiſſa, poſtquam firmo præſidio, renitentibus ciuibus, eam munire non poterat, in ſuis agris, qui fere ad mœnia accedunt, munitiones inceperat, quibus ciuitatem cingeret, atque ita vel inuitam defenderet; ſed libentius

impo-

imposuisset præsidium, vt diximus, si aut ciues voluissent, aut ipse aliquo prætextu potuisset, nunc oblata honesta opportunitate, quoniam litteræ responsum a Rege non exigebant, sed citum ipsius aduentum, & quam scribebant tesseram, hora cõstituta cum equitatu ad ciuitatem accessit, iusso peditatu mox sequi, ne fortasse ab ijs ciuibus, qui illis litteris Regi se prodidissent, hoc stratagemmate in insidias deduceretur: ac cum in conspectum mœnium venit, missa equitum manu, qui destinatam portam a ciuibus acciperent, ipse ad bombardæ ictum cũ reliquis substitit: & missi milites data ciuibus tessera, qui auide Regem opperiebantur, apertam portam præsidio firmauere; quo cognito Dux cum reliquo equitatu adfuit, & ciuitatem ingressus est; Et ciues vbi milites in ciuitate videre, Regẽ, Suecosq. esse rati, elata voce in lætitiæ signum, terroremq. Bauarici pręsidij, viuat Rex Sueciæ proclamarunt; tunc Bauari diductis gladijs perduelles ciues, Senatoresque promiscue cædere, & iuncti præsidio domos expilare. Verum Dux ciuitatem diripi non est passus, sed cum dies illuxit, vocatis ad signa militibus, militari licentiæ finem imposuit, paucorum cæde contentus, & aliquorum ex ijs, qui Senatum

Ee 2 ad

ad defectionem impulerant, supplicio. Mox imposito numeroso præsidio, ciues ad munitiones promouendas coegit, pecuniaq. mulctauit; Inde ad milites colligendos in superiorem Palatinatum reuersus est, nam redituꝛum ex Sueuia in Bauariam Regẽ metuebat, qui potissimarum Sueuiæ ciuitatum potitus, quæ Popennaimus in Brunsuicẽsi Ducatu gereret, accepit; atque eapropter dimisso cum valida manu Bannero, qui illi resisteret, ipse Italiæ inhiare videbatur; namque Lindauienses tentauerat, vt suos itidem, sicut aliæ Sueuiæ ciuitates, admitterent, aditumque in Mediolanensem Ducatum præberent: sed & Lindauienses, quorum ciuitas Cæsareo præsidio erat firmata, hoc facere refutarunt, & Rex a Vollestaini progressibus reuocatus est. Non tamen sine metu his diebus vixit Italia, quæ imminere præpotentẽ, victorijsq. elatum hostem tam prope videbat, variaq. agitabantur consilia, prout diuersis quisque affectibus trahebatur, & erant, qui Regis arma in Italia cuperent, odio præsentium vel manifeste deteriora ambientes; sed purioris mentis viri rependebant animo antiquas harum gentium inuasiones, iamque patriæ deuastationem deplorabant. Verum enimuero Dux de Feria Hispa-

Hiſpanus, penes quem erat Mediolanenſis Ducatus cura, collectos duodecim mille milites Marchione Spinula, inuicti illius Ambroſij filio, duce in vallem Tellinam miſit, vt ſi hoſtis inuaderet, illum remoraretur, donec ipſe maiorem inſtrueret apparatum; atque omnino verebatur, ne Rothomagenſis Dux, quem Griſones (ita hodie ſuperioris Rhætiæ populi appellātur) Generalem ſuorum armorum Ducem elegerant, copias ſuas cum Suecis coniungeret; atque inde & Sueci, & Griſones in Mediolanenſem Ducatum irrumperēt, improuiſumq. adorirentur: Quamobrem in eo Ducatu & Neapolitano regno delectus imperauit; cæteriq. Italiæ Principes ſuas ditiones cœperunt munire, ac præſertim Genuenſes, interdictis alijs fabricis, cæmentarios omnes fabros ad nouorum mœnium fabricam conuocarunt, vt eo citius ciuitas muniretur. Sed hæc mea quidem ſententia parum ſuffeciſſent contra veteranos, exercitatoſq. milites, aſſuetos vincere, ac ſpe inſuper prædæ accenſos, quamuis in Italia aliter bellum geri dicatur, ſintq. arces plures numero, & fortaſſe munitiores quam in Germania, atque regio anguſtior, ac ſterilior, quæ magnum exercitum diu alere non potuiſſet. Verum Deus miſertus in-

felicis

felicis Italiæ, minatus flagellũ, deinceps auertit, & Regem ad alias affligendas prouincias
14 deduxit. Detinebatur inter hæc ab Arnemio in Boëmia Vollestainus; namque ille tractatum pro Duce Saxoniæ venerat, qui ad pacem se inclinare simulabat: huic transactioni plures dies insumpti, summa spe concludendæ pacis, iamque aliquando pro conclusa habebatur, cum Vollestainus tandem cognita arte, Arnemium re infecta dimisit, & cum exercitu latum Bauaro suppetias mouit; hic enim continue ipsum in Bauariam vocabat, vt suam ditionem recuperaret, quod flagitabant & Hispani, vt Suecus a limitibus Italiæ reuocaretur, suspicantes fortasse, ne vicinitate Regis populi ad rebellionem inuitarentur. Mense itaque Iunio, relictis in Boëmia cum Holca Generali ordinum ductore aliquot militum millibus, qui Saxonibus, si forte ingruerent, resisterent, ipsiq. Misniam infestarent, Vollestainus cum triginta militum millibus, magnaq. tormentorum copia, in superiorem Palatinatum venit; atque vt Suecum e Bauaria, Sueuiaq. eliceret, cœpit deuastare Norimbergensem tractum; nam ire ipse in Bauariam noluit, tum quod regio illa suapte natura sterilis, destructa esset, neque militibus victum suppe-

ſuppeditare poſſet, tum ne ſedē belli in amica prouincia conſtitueret; Sueuia quoque gerendo bello erat inepta, montibus, locisque iniquis plena. Ducto itaque in Norimbergenſium ditionem exercitu, Suauochium, quod primum ſe obtulit eorum oppidum, adijt, & cum oppidani annonam pecuniamq. contribuere denegarent, locum expugnauit, & diripuit, inde motis Norimbergam caſtris duobus ab vrbe paſſuum millibus tentoria fixit, atque vallo & foſſa ſe muniuit, dum equites totum illum tractum, qui cis Pegneſum fluuium iacet depopularentur. Admonuerant de Volleſtaini aduentu Norimbergenſes Regem, cum illum intellexere in ſuperiorem Palatinatum copias duxiſſe, nam imminere ſibi hanc procellam ſuſpicabantur; & Rex ne amicam ciuitatem, quam maximi pendebat, indefenſam relinqueret, clauderetur q. in Sueuia, ſi eam amitteret, ex Sueuia diducto exercitu, factoq. mira celeritate per Bauariam itinere, ac ea prouincia iterum deuaſtata, cum viginti militū millibus Norimbergam peruenit, antequam Volleſtainus Suauochium expugnaſſet; cumque illum maiorem ſuo habere exercitum ſciret; trans Pegneſum fluuium poſitis caſtris, vallo foſſiſq. itidem ſe muniuit; atque

ita

ita vterque exercitus circa Norimbergam cõſedit. Sedet Norimberga inter Bauariam & Franconiam, in eo agro, qui peculiari nomine Noricum dicitur; dubium autem eſt Franconiæ, an Bauariæ cedat, ipſiq. Norimbergenſes neque Bauari dici volunt, neque Francones, ſed ſeparatum quoddam genus tertium, nempe Norici. Eſt ea regio in Hercinia ſilua quaſi receſſus horridis circumquaque nemoribus cinctus, atque defenſus; cumque Hunni latiſſima populatione vaſtarent Europam, ex Bauaria, & Boemia, alijſq. proximis prouincijs profugi huc confluxere; atque prope Pegneſi, & Regneſi fluuiorum confluentem ædificarunt Norimbergam; inde accurrentibus agricolis, Herciniæq. paſtoribus eſt aucta; ſed cum latrocinijs nullius dicto parẽtes Norimbergenſes viciniam infeſtarent, Henricus Bauarus immiſſa veteranorum colonia eos compeſcuit, legeſque iuxta quas viuerent dedit; addiditq. religionẽ, & primum ſancti Ægidij templum erexit, ac muro ciuitatem cinxit. Mox Conradus ſecundus Imperio coniunxit: & Democratica politia vſa eſt, donec Carolo quarto imperante optimates plebem ſubegere, deſignatiſq. octo & viginti familijs, ex quibus Senatores eligerentur, Ariſtocratiam fundauere.

dauere. Catholicam fidem vſque ad Lutheri tempus excoluit, cuius inter primas ciuitates deinceps veneno infecta eſt. Ipſius porro Norimbergæ ambitus octo paſſuum millibus patet, cingiturq. duplici muro, antiqua arte munito; interfluit fluuius Pegneſus, cuius ripas multi lapidei pontes iungunt; Vrbs nobilis eſt, & præclara, magnifice operibus ædificijſq. publicis, ac priuatis ornata; at in agro ſterili, & arenoſo, vitibuſque carente ſita, cum adiacentes Boëmia, & Franconia feraciſſimæ ſint regiones, atque ob ſoli ſterilitatẽ induſtrium populum habet; omnes enim ciues, aut opifices ſunt mechanicis in artibus excellentes, aut negotiatores, qui mercimonij cauſa varias adeunt regiones, vnde multæ illis diuitiæ, & magnum in Germania nomen; fertur in medio ferme Germaniæ eſſe, atque adeò aptiſſima Imperatoribus ſedes; Arcẽ habet regiam in colle vrbi imminẽte ſitam, vetuſtiſſimam, ex qua in vrbem, & adiacentes agros patet proſpectus. Cæterum infelix ager vmbroſis ſaltibus tegitur, atque fœdis paludibus interrumpitur, vnde aër inſalubritatem quoque contrahit, & ciuitas ipſa hoc incommodo vexaretur, niſi paulo editiori loco poſita apertiori cœlo frueretur. Munitio vero, qua ipſa cin-

 geba-

gebatur, non erat talis, vt Cæsarianorum impetum ferre potuisset, ni ciues extructis munimentis totam ciuitatem circumdedissent. Expiráte Iunio Vollestainus duobus passuum millibus vrbe procul cis Pegnesum, vt dicebamus, consedit; concisisq. nemusculis; quæ delectum situm tegebant, vallum extruxit, ductaq. circum fossa se muniuit, cum prius explorasset vrbis statum, & adesse Regem ex ipsius munitionibus cognouisset. Extructo nonnullorum dierum spatio, hostibus conniuentibus, vallo, milites per regionem discurrere, incendere pagos, expilare domos, tigna, asseres aliaque ad struendum necessaria asportare, quibus intra vallum tabernacula extruerent, atque breui altera fere ciuitas prope Norimbergam iacere videbatur; neque interrumpebat hostis militum opus, ipse quoque castrametando intentus, quique se facturum satis rebatur, si tantum exercitum distineret, atque in ea obsidione implicaret, qui plus fortasse nocere potuisset; leuioris armaturę equites solum, ijque quibus excurrendi cura obuenerat, & Croatæ singulis diebus exiguis velitationibus exercebantur; neque contra ciuitatem aliquid mouebatur, quæ nostris castris satis procul incommodum afferre, aut pati nequibat;

tan-

tantumque intuentium proſpectui patebat.

15 Atqui dum res ita apud Norimbergam ſe habent, Popennaimus in Brunſuicenſi Ducatu male Suecos exceperat, ipſumq. Brunſuicum a Suecis occupatum antea, tentatumq. a ſe fruſtra, obſidione cinxerat, cum ſuis laborantibus Bannerus a Rege miſſus præſto adfuit; tunc Popennaimus ſoluta ciuitatis obſidione, inferior militum numero, aſtu tamen,& militarium rerum peritia ſuperior,exercitum contra hoſtem duxit, non eo tamen animo, vt confligeret, ſed vt Suecorum progreſſus obſeruaret, ac ſi opportunitas daretur, diſtractos opprimeret. Sed Bannerus egregius quoque Dux vnitis viribus incedens, ipſumq. ad pugnam laceſſens, Popennaimi conatus effugit; neque quidquam aliquot hebdomadarũ ſpatio momenti actum eſt,vtroque opportunitatem quærente, donec Popennaimus deludere Bannerum poſſe diffidens, inuitatuſq. a Conſaluo Cordubẽſi,ac Marchione de ſancta Cruce Hiſpanorum in Belgio Ducibus,qui Traiecto ad Moſam ab Hollandis obſeſſo opem ferre parabant, vt ſuas quoque copias ad ſubſidium ferendum coniungeret, in Belgium diſceſſit, ne ciuitas illa, magni ad rerum ſummam momenti in hoſtium manus caderet; &

Bannerus liberatis a Cæsarianorum inuasionibus Brunsuicensi Ducatu, atque inferiori Saxonia, relictoque præsidio, ad Regem, a quo
16 vocabatur, Norimbergam venit. Sed Bauariæ Dux Maximilianus, profecto Norimbergam Rege, extenuatisq. in Bauaria Succorum viribus, cum exercitu, quem collegerat, recuperare amissa loca instituit, quod facili negotio consecutus est, cum Rex in ea prouincia nullum fere præsidium reliquisset, & incolæ Catholicæ fidei addictissimi, ægre Succorum dominium ferentes, aduenientem priorem dominum lætis animis exciperent: recuperato itaque Monachio Maximilianus, alijsq. locis nonnullis, in quibus exigendarum contributionum gratia Sueci remanserant, præsidium imposuit, quo regionē tueretur, si quid hostis ex Sueuia moueret; ipse deinceps cum Aldringhero, ac Tylliani exercitus reliquijs, quas collectis proprijs militibus ad numerum viginti millium auxerat, Norimbergam ad Vollestainum iter intendit, vt iunctis viribus Regem obsiderent, opprimerentque, atque ineunte Augusto Cæsareis sua quoque castra coniungere ducto vallo incepit. Ante Bauari aduentum nihil Vollestainus tentauerat, qui se operęprecium facturum arbitrabatur, si Go-

stauum

ſtauum remoraretur, atque impediret, ne vlterius diſcurreret; ſperabat enim interim, vt interrupta victoriarum ipſius fama, ipſoque quaſi obſeſſo, illius minueretur authoritas, atque aliqui ab ipſo deficerent, vnde ſibi contra ſolum, diſtantemq. a patriæ auxilijs facilior, & cum minori ſanguine futura eſſet victoria; neque omnino ſecus facere Volleſtainus poterat, cum detrectaret Goſtauus acie decernere, nec adoriri præſtaret ſitu ac vallo egregie munitum veteranũ victoremq. antea exercitum. Tendebãt itaque vtriuſque Ducis ad eundem finem conatus, atque vterque temporis ſibi profuturam iacturam cenſebat; interim ægrotare noſtri ob aëris intemperiem cœpere, cum caſtrorum humilis ſitus, nemoribus obſeſſus, atris vaporibus eſſet obnoxius; atque aqua, quę potui ſeruiebat, impura, ſanitati non parum officiebat: quoniam a Pegneſo in tota caſtra vix aqua diſtribui poterat, cum aliquæ legiones nimis procul abeſſent, & hoſtis ſemper circa ipſum verſaretur, atque eos, qui aquarum ad fluuium ibant, cũ hoſte velitari oportebat; qua de cauſa milites effoſſis humi puteis limoſam aquam haurientes, bibenteſq. facillime in ægritudines incidebant; acceſſerat pabuli penuria, nã deuaſtatis circum agris, conſumptiſq.

ſumptiſq.

ſumptiſq. prodige frugibus, quæ adiacentibus in pagis fuerant, ad quinquaginta paſſuum millia aliquando Norimberga procul pabularum ire erat neceſſe. Neque mirari quis debet tantam circum regionẽ adeo breui temporis ſpatio fuiſſe deuaſtatã, quia magna mortalium multitudo id effecerat, cum in noſtris caſtris ſolum præter milites, quindecim ſaltem fœminarum millia, quæ ſemper Germanos milites ſequuntur, totidem fere calonum, famulorumq. & rhedariorum, ac ſupra triginta equorum millia fuerint, tantũ impedimentorum moderni exercitus trahunt. Adde quod ea, quæ colonis ad annum ſufficerent, militibus totidem prodige abutentibus ad menſem non ſunt ſatis. Aduentu Bauari hæ difficultates auctæ, auctis qui eduliorum egerent, & quamuis trãſmiſſo Regneſo, ea quoque pabulatum iretur, erat tamen id conſequi ita difficile & periculoſum, propter hoſtis incurſiones, vt præſtaret prætermitti, atque adeo minime ſubleuata eſt penuria, ſed in dies ſuccreſcebat; ſi vero vinum, aut quippiam delicatius cupiebatur, ex Boëmia, & Auſtria, longiſſimo itinere, curribus quærendum erat; Sueci contra præter opulentam, omnibuſque neceſſarijs rebus antea prouiſam ciuitatem, Franconiam

propin-

propinquam habebant, abundantem frugibus, vinique feracissimam regionem, atque inde Hassiam, & Virtembergam, ex quibus necessaria abunde, libenter inseruientibus rusticis, suggerebantur. Hic erat exercituum status, quando Bauarus cum suis copijs Vollestaino se coniunxit; ac Vollestainus tentare instituit, an vltra Regnesum validam militum manum mittere, atque Suecos ex Franconia posset eijcere: sed Rex hoc animaduerso omni conatu restitit, missisq. nuncijs Bannerum ex Brunsuicensi Ducatu ad se venire iussit, ne spoliatus Franconia apud Norimbergam obsideretur. Interim detinēdo Vollestaino Galliarum, & Angliæ Regum Legatos specie pacis tractandæ ad eum misit, atque occasione transactionis aliquot dierum induciæ factæ. Ferunt Gostauum aduentu Bauari valde perculsum; quem minime crediderat Vollestaino accessurum, cũ inter eos vigeret æmulatio, diceretur q. Bauarus potissima fuisse causa, cur in Ratisbonensibus comitijs ille fuisset exauctoratus; neque videbatur censendũ, fore vt Dux Bauariæ sub auspicijs Vollestaini militaret. Sed illum necessitas suę regionis tuendæ ad officium deduxit, atque hic ob debitum erga Cæsarem obsequium iniuriæ oblitus est; &

vtrosque

vtrosque Catholicæ religionis amor concilia-
17 uit ad inuicem. Inter hæc Saxo amissa Boëmia non consultum duxit cõscriptum ex Torgauiensi decreto exercitum, in eam prouinciam mittere, cui sciebat adesse Holcam præsidio, & expilatis priori anno pluribus ciuitatibus, tenuem in ea futuram prędam conijciebat; atque adeo Arnemium suorum castrorum præfectum Silesiam cum exercitu inuadere iussit, in quam a Lutherana factione inuitabatur. Ingressus Arnemius, Glogouium maius, aliaque loca expugnauit, ac Catholicos misere afflixit, & Vratislauia, quæ Cæsaris præsidium respuerat, quæque se defensuram proprijs viribus iactauerat, sponte deditionem fecit; inde vlterius progressus Arnemius, Nissam, aliasque ciuitates occupauit, deuastauitq. eam prouinciam fere totam. Holca vero, qui Boëmiæ regnum defendere, hostemq. propulsare debuerat, se non habere sufficientem militem causatus, Arnemio non occurrit, sed quasi ad sua defendenda hostem reuocaturus, in Misniam duxit, & Suichauiam, Plagam, Hoffium, aliaq. eius prouinciæ oppida expugnauit, missoq. nuncio Vollestainum de Arnemij irruptione admonuit, vt sibi subsidium mitteret, quo auctis viribus, in aperto va-

to valeret reſiſtere. Nouus, dum hæc fierent, excitatus tumultus vehementi, ſed inani, aſſultu Cæſareos afflixit, nam ſuperioris Auſtriæ ruſtici exercitum Cæſaris apud Norimbergam detineri conſpicati, atque Arnemium deuaſtata Sileſia, in Morauiam fere perueniſſe, huius ſtimulis exciti, ſumptis quæ in promptu erant armis, trucidatiſq. Cæſarianorum aliquot, qui apud Linzium diuerſabantur, rebellionem cœptauere & ad viginti ipſorum millia coiuere, eratq. vlterius progreſſurum incendium, & fortaſſe inferioris quoque Auſtriæ ruſtici manus dediſſent, ni immiſſæ Vienna duæ peditum, & vna equitum legiones facili negotio initia ſeditionis compreſſiſſent; nam cum ruſtici venire in prouinciam milites ſenſere, vt viles ſunt, & puſillanimi, pars abiectis armis, quaſi nihil feciſſent, ad ſua rura rediere, pars in Boëmiam, atque inde in Sileſiam per nemora ad hoſtem habuere refugium; & reſiſtere auſi, fugati, trucidatique, atque procerum nonnulli, qui cæteros ad rebellionẽ inſtigauerant, iniectis catenis Viennam deducti, vbi ſtruendo vallo, mœnibuſq. inſtaurandis mancipati ſunt, quamuis poſt ſemeſtre liberatos Cæſaris indefeſſa miſeratio
18 ad ſuas ſedes remiſerit. At vero apud Norim-

bergam Vollestainus accepto ab Holca nuntio de Saxonum in Silesiam irruptione ad ipsum aliquot legiones misit, quibuscum capta in Misnia loca retineret, & ad Silesiæ confinia accederet, distineretq. suspicione hostem, donec maiores copias ipse submitteret, quibus ille ex ea prouincia pelleretur; Interim Legati Gallus, & Anglus, post varias, inanesq. tractationes, Norimbergam rediere, neque pro captiuis redimendis saltem concludi potuit, vt eo modo, quo in Belgio cum ipsis ageretur; Namque negabat Vollestainus hanc facilitatem perduellibus Germanis concedere, ex quibus iam totus fere Regis exercitus constabat, cum Suecorum maior pars, aut in præsidijs distributa, aut ferro, alijsq. incommodis enecta, aut domum reuersa esset. Legati igitur vt diximus re infecta abiere, & post paucos dies induciæ expirarunt; inde ad militaria munia reditum, & quotidianis velitationibus res agebatur. inter quæ Bannerus ex Brunsuicensi Ducatu facto per Hassiam, Frãconiamq. itinere cum suo exercitu Regi se coniunxit; neque potuit Gallasius, qui ad hoc a Vollestaino cum valida manu missus fuerat, prohibere; cum iam cis Mœnum Bannerus venisset, & per loca Cæsarianis iniqua, militari ordine

ince-

incedens, iter faceret. Ac vbi Gostauus Banneri copias suis addidit, tempus vlterius terere inutile duxit, cum iam annus senescerer, atque ingruente Autumno pluuijs vię disrumperentur, militesq. contraherent ex humiditate morbos ac ægritudines; decreuit itaque hostem lacessere, cum suorum virtuti plurimum confideret, & prælio decertare, aut inde recedere, & in amœniorem regionē ducere exercitum, vt fessi milites resumerent vires. Data itaque Banneri militibus, qui nuper venerant, quattuor dierum requie, postridie nonas Septembris e castris in Cæsarianorum conspectum instructa acie prodijt, hinc explosis campestribus, quas secū attulerat, machinis, clangentibusq. tubis Vollestainum ad conflictum prouocauit. Decretum Vollestaino fuit, totius rei summam vni prælio minime committere, quamuis quibusdam indecorū videretur, tanto cum exercitu pugnā detrectare, atque obfuturum expectationi de Vollestaino partæ, si cum Rex sui copiam in aperto faceret, ipse munitionibus otiosus insideret, & fore, vt ipsi amissa bene gerendæ rei occasio imputaretur; nam considerato exercituum statu Cæsariani superiores viribus apparebant, quorum exercitus ad triginta militum millia ascenderet;

Sueci contra vix viginti quinque millium numerum attingerent. Esse insuper Cæsarianos corporis robore integros; qui iam sesquitertium mensem quieti dederant, Suecos Banneri, qui hostilis exercitus erant pars potissima, itinere defatigatos, ac viribus destitutos; atque adeo moueri potius desperatione Regem ad prælium, quam bellica aliqua ratione. Verum enimuero Vollestainus opinionem hanc, quanquam decoram, & non omnino inutilē reiecit; differebat porro duobus exercitibus Bauari, & suo, non Cæsarem solum, sed Catholicos omnes Germaniæ niti; neque si isti amitterentur, sperandum, vt bellum posset renouari; nempe exhausto pecunia ærario, militibusque, imo incolis carente tota Cæsaris ditione, vnde nouus exercitus conscriberetur? & tametsi in promptu illa essent, non daturum tempus Regem, si vinceret, vt nouæ cogerentur copiæ, sed recta Viennam versus directurum cursum, vt Cæsarem opprimeret, suoq. voto fieret compos; ac daturos manus Boëmiæ, & superioris Austriæ rusticos, qui nihil aliud præter Ducem expectarent, atque ita illum, quod peteret, assecuturum; & omnino ex minima quaque aduersitate casuras res; scilicet si pares ex prælio discederent, plus

plus expectationis de se partæ amissurum, qui superior militum numero hostem vincere nesciuisset: Quid si vel minimũ inclinaret acies, & cedere oporteret? quo petendum? nempe in Bauariam, aut Boëmiam, amicas quidem regiones, sed ob hoc ipsum non exponendas belli incommodis, quando id in hostili regione geri posset; esseq. iam eas ita afflictas, vt exercitum alere nequirent: Et non adeo certam esse victoriam, vt credebatur; quia quamuis Cæsareus, iunctus Bauarico maior esset exercitus; Bauari tamen milites, maior iam totius exercitus pars, nuper tumultuarie collecti, belloq. erant inassueti; ac ij, qui antiqua numerabant stipendia, Regis fortuna territi, vt superstitiosa & credula militaris gens est, ægre, & inique erant congressuri: tutius esse igitur, imo iuxta militaris, politicæq. disciplinæ regulas necessarium quodammodo, nunc tẽporis prælium effugere; hoc insuper addito, quod si prælium amitteretur, saltem Boëmia, & Bauaria in hostis potestatẽ veniebant, quarum defensioni accurrerat; hostis contra in propinquam, munitissimamq. ciuitatem habebat refugium præsentaneum, quo recedere integris rebus poterat, simul ac inclinante sua acie placuisset, atque ibi alia auxilia e proximis,

mis, amicisq. prouincijs opperiri. neque carere sua vtilitate, & decore hoc cõsilium, nam satis actum esse videbatur, si continuum victoriarũ Regis cursum stitisset, docuissetq. exemplo ipsi posse resisti: præterea peregisse se ea, propter quæ venerat; scilicet ex hæreditarijs Cæsaris regionibus hostem pepulerat, atque insuper amicum Bauarum ab ipso liberauerat, ac liberaturum se Catholicos breui, vbi tutior opportunitas daretur: perduelles reliquos, hæreticosque, qui sponte Regi se dederant, & sponte satiatum iri, foreq. vt Suecos pariter odissent, vt Cæsarem erant exosi; atque omnino esse ad officium redituros, alioqui non defuturum tempus, quo debitas luerent pœnas. Persuadebat hoc idem & Bauarus, qui similibus fere rationibus mouebatur, ac liberata sua ditione, haud libenter exercitum discrimini obijciebat. Cæsarei itaque acie pro more militiæ in castris instructa, dispositisq. pro vallo excubitoribus, intra castra se cõtinuere; pars equitatus solum, Croatęq. ac Poloni velitatum egressi; & Rex vbi vsque ad tertiam ante Vesperam horam in acie milites habuit, victoriam canentibus tubis, in castra reduxit, ac
19 sequentibus quattuor diebus nihil actum. At non quiescebat Gostauus, qui apud Norimbergam

bergam diutius morari inutile iam censebat, cum nihil ageretur, milesq. interim ægritudinibus deficeret; qua de causa omnino abire decreuit: sed antequam discederet, tentare voluit an nostra castra furtiuo aggressu valeret expugnare, & incautos Cęsareos delere; Quinto igitur idus Septembris ductum præcedenti nocte prope vrbem, ne ab hoste obseruaretur, cis Pegnesum, exercitum, vltima vigilia in varias distributum acies Cæsarianis castris admouit; ac prius dispositis tribus eminentibus in locis tormentis aliquot, quibus tabernacula intra castra euerteret, militesq. infestaret, ac deterreret, vbi cuncta ad præscriptum parata vidit, breuibus hortatus milites ad rem bene gerendam, sopitosq. ac inermes Cæsareos opprimendos, manipulos aliquot ad superandum vallum submisit, signumq. illis, qui tormentis præerant dedit; ipse in propinquo nemusculo delituit cũ reliquis copijs, ne murmure militũ Cæsareos excitaret, obseruaturus inde exitum rei, & opportune suis affuturus. Eodem ferme temporis momento ascẽdi vallum, & tormenta explodi cœpere. Ferijt Suecorum impetus eam castrorũ partem, in qua Bauarus cum suo exercitu diuersabatur, atque vbi præcipue tentoria habebant magnus Hierosoly-

rosolymitani ordinis Prior Aldobrandinus Aldobrandinus, & Ferrandus Carraffa, atque Comes Coloredus iunior equitum tribuni, ac primum Sueci deturbatis, qui classicũ cecinerãt, excubitoribus, vallum ingressi sunt, nonnullosq. milites trucidarunt; neque sistere impetum Aldobrandinus potuit quãquam strenue accurrens cum paucis militibus impigre rem gereret, resisteretque; donec hunc repulsum hostium numero, adueniens cum Carraffa Coloredus, militesq. tumultuarie collecti exceperunt; atque resisti cœptum est. Horridus interea nostra castra peruagabatur strepitus ad signa festinãtium militum, impediebatq. nox adhuc obscura ordines disponi, & stridentes bombardarum globi, qui incessantibus ictibus passim peruolabant, tabernacula ipsosque milites misere sternebant, prouoluebantq. affligebat quoque aures mulierũ lixarumq. clamor, qui periculum effugientes huc illuc discursitabant, ipsiq. milites neque arma arripere, neque superiores audire tanto in tumultu poterant, vt eiusmodi in casibus euenit: nec bene liquebat quam potissimum partem tuerentur, an eo accurrerent, qua iam hostis in castra peruaserat, an suas quisque defenderet munitiones, ne ex pluribus partibus hostis

perrum-

perrumperet. Duces quoque & Tribuni nihil omnino audebant mouere, postquam suas legiones in aciem maxima cum difficultate digesserant, sine generalis Ducis, quem consultum miserant, iussu. Primi tormentorum ictus Vollestainum haud profunde somno immersum, qui vix cũ in expeditione moratur somnum capere soleat, excitauere; qui strato protinus desiliens, & quid esset conijciens, classicum canere suos tubicines iussit; ascensoq. equo, cùm ijs qui accurrerant militibus, aulicisque, eam partem versus in qua hostem esse, & pugnari videbat, gressum direxit; cũ adesse Gallasium, & Aldringherum laborantibus Aldobrandino, & cæteris accepit; atque hostem iam extra vallum pepulisse: tunc verso cursu firmandis militum animis tota obequitauit castra, totumq. equitatum cum aliquibus peditum legionibus exire, & hostis terga aggredi præcepit, reliquos suis stationibus instructa acie insidere, ac hostium conatus obseruare mandauit: ipse iterum, his ita dispositis, ad locum pugnæ perrexit cum aulicis, vt propior si quæ occurrerent, adesset, prouideretque. Non cessabant inter hæc Suecorum tormenta nostra tentoria euertere, sine tamen militum damno, qui sub vallum integris or-

dinibus progreſſi, a bombardarum globis tuti erant; at vbi pugnabatur breui temporis lapſu ſolum cadaueribus ſtratum, trucidantibus primum Cæſareos Suecis, mox vbi hi ſomnũ excuſſerant, vetantibus noctis tenebris æqua, aut iniqua diſcerni, mutuæ ſine delectu cædes, raroq. occiſor ſine morte, aut graui vulnere ab occiſo auellebatur; atque erat eo maior pernicies, quo ob tentoriorum impedimenta ſcloporum interdicebatur vſus, atque adeo incerto miſſilium iactu haud res agebatur, ſed gladijs miſcebantur manipuli, manuſq. conſerebant cominus, vt vnicuique induſtria, aut ſors fauebat, vnde latior ex certis vulneribus ſtrages; Iamque Cæſarei, quamuis vltra vires nitentibus contra tribunis, pedem referebant, cum prior Aldringherus, cuius diuerſorium proprius erat, ac inde Gallaſius cum valida equitum, peditumq. manu aſtitere; tunc locum dantibus feſsis Cęſareis, qui hactenus hoſtem diſtinuerant, hi viribus integri Suecos adorti ſunt, & quanquam gnauiter repugnantes, occiſo pugnaciſſimo quoque, vallo deturbauere; neque hoc contenti exeuntes caſtris expulſos Suecos perſequuti, ad internecionẽ deleuiſſent, ni noui integriq. adfuiſſent manipuli, qui depulſorum locum ſubirent. Hic
extra

extra castra magno ardore concursum, sed vbi albicante horizonte aduertere, qui ad nostra castra accesserant, Sueci, Cæsareos equites, cum peditatu tendere, ad sibi intercipiendum regressum, nemusculum versus, vbi reliquæ copiæ cum Rege opperiebantur, integris ordinibus Cæsareos sustinentes, lento gressu se recepere; sequuti sunt retrogrados nostri, neque amisere rei bene gerendæ occasionem, trucidatis non paucis hostium; sed vbi ad nemoris limites ventum, versa prælij est facies: Porro cõspicatus suorum periculum Rex subsidia misit, quæ non modo suos subleuarunt, sed etiam nostros non parum afflixerunt: verum aduenientibus Cæsareis, qui ad intercipiendos Suecos castris exiuerant, in nemoris limite restauratum est prælium, acriterque vtrinque dimicatum. Demum cedẽtibus Suecis in nemus pugna deducta est; nam Rex qui sustinere fortasse poterat, si ea die acie decernere voluisset, cum toto exercitu confligere detrectauit, veritus fortasse, ne milites calamitate commilitonum, qui nostro vallo deiecti fuerant, animis concidissent: in nemore tamen acriter supra duas horas tumultuarie dimicatum, non permittentibus arboribus, vt integris ordinibus concurreretur. Hic Ferran-

dus Carraffa audacter hosti insistens, perforato grauioris sclopi globulo ventre, mortem oppetijt, magnæ spei adolescens, qui ante paucos dies legionis equitum præfecturam suæ virtutis præmium a Vollestaino habuerat: Io: Baptista quoque Chiesa peditum Tribunus, dum suam legionem in hostem ducit, crure plumbea glande leuiter percusso, Salzburgi deinceps, quo ad curam deuectus fuerat, occubuit. Melior Aldobrandino sors cecidit, qui dum indefesse, strenueq. pariter hostes persequitur, occiso equo, pedes inter medios Suecos solus remansit, atque illis viuum capere nitentibus, quem nobilem esse virum cognouerant, ipsoq. eos gladio gnauiter arcente, ac flagitante, vt aliquis accederet ex superioribus, cui se dederet. Petrus Magalottus Hierosolymitanus eques ipsius cõmilito, ac spectatæ virtutis adolescens, cum aliquot equitibus viua vi irruens, e medijs hostibus illum strenue sustulit, datoque suo equo liberum imposuit, quamuis cæsim ictu hastatæ spathæ, eius generis, quam parthesanam vocant, capite saucio. Sed cecidere in hoc quasi iusto generalique prælio multi egregij milites, virique, & passim adhuc cadebant, cum Rex reductis prius intra castra tormentis, re-

ceptui

ceptui cecinit, & prope Norimbergam exercitum in castra reuocauit; neque nostri vltra nemus illum sunt sequuti, reprimente militum ardorem Vollestaino, qui defessos iam prӕliando milites, nouo labori, discriminiq. exponere noluit, insidias quoque fortasse metuens, si propius Norimbergam accessisset; atque adeo collectis hostium spolijs, in castra copias redire iussit. Durauit hoc prӕlium vltra quinque horas, & tria Suecorum millia cecidisse dicuntur, non sine nostrorum sanguine, quorum supra mille desiderati sunt; splenduitq. Italorum virtus, ex quibus Carraffa, Coloredus, Chiesa prӕcipue contra hostes strenue se gesserunt; ac in primis Aldobrandinus gentilem in militia virtutem ostendit, quem ob egregie hac die nauatam operam Vollestainus prӕter suӕ seueritatis morem saucium inuisit. Cӕterum non bene liquet, cur hostis prӕlium detrectarit, cuius antea se valde cupidum ostentauerat, ni forsan esset veritus, vt diximus, ne territi fuissent sui milites ea clade, quam commilitones aggrediendo Cӕsarianorum castra acceperant. Sunt qui dicant non totum Regis exercitum cis Pegnesum venisse, ideoq. noluisse Regem prӕlij aleam minori numero militum subire. Verum quomodocumque

cumque hoc fuerit res ita ſe habuit,& ſequentes aliquot dies medẽdis vulneribus inſumpti. Goſtauus tandẽ xiij. Calendas Octobris exercitum caſtris eduxit,& poſtquam vltra Pegneſum aliquot horas inſtructa acie conſtitit, relicto Norimbergæ eodem Slammerdorſio , qui antea eius ciuitatis habuerat curam,Franconiam verſus diſceſſit. Croatæ noſtri,ac Poloni,qui ad ſcrutandos hoſtis motus ierant,leues velitationes habuere ; Cæterum Volleſtainus nihil moueri paſſus eſt,hoc contentus, quod hoſtem loco patientia pepuliſſet,reportaſſetq. quodammodo victoriam. Ac quoniam Goſtauus intacta ſua caſtra reliquerat, ſuſpicatus ne aliquid ille per inſidias moliretur, intra ſua caſtra quattuor ſequẽtes dies ſe continuit, Norimbergenſes interea tentans, an deditionem facere, & in gratiam Cæſaris vellent redire; Illi vero præſidio confiſi perfide in fide erga Regem perſtitere. Quamobrem Volleſtainus octauo Calendas Octobris, combuſtis ſuis,Regiſq. caſtris, vaſtatoq. ac incenſo Norimbergenſi tractu, cum Bauaro profectus eſt, haud tentata ciuitatis expugnatione, quam bene munitam eſſe, & præpotenti firmatam præſidio ſciebat; ac ſecundis caſtris in Forchaimi vallem vnde Sueci receſſerãt Norim-

berga

berga viginti millibus passuum procul peruenit. Et quoniam milites equiq. extenuati rerum necessariarum penuria, ægre itineris laborem tolerabant, exercitum in ea valle distribuit, quę necessarijs omnibus rebus affatim abundabat; argumentum non exiguum, non laborasse Suecos pabuli inopia, dum apud Norimbergam fuere, cum adeo propinquam vallem intactam reliquissent, quam alias vel ob hoc solum deuastassent, quod Catholicorum essent prædia, ipsiq. rustici Catholicam religionem sequerentur. Hic octo dierum spatio refectus exercitus, atque interim missus in Silesiam cum aliquot legionibus Gallasius, qui Arnemij illā prouinciam deuastantis progressus sisteret. Marchio quoque de Grana cum delectis militibus Vollestaini iussu profectus, Porraite prope Norimbergam ciuitate potitus est, retulitq. opulentam prædam. Verum postquam Vollestaino visum est satis requiei datū, quarto nonas Octobris Forchaimo Bambergam desertam a Suecis discessit, obseruandis hostium conatibus, qui apud Herbipolim posuisse castra dicebantur; sed vbi illos in Virtembergam secedere animaduertit, importunum duxit sequi, atque ita suos milites defatigare, nihilque proficere; flexo igitur ad dexteram

ram

ram itinere, Generalem ordinum ductorem Cronemburgium, cum quattuor militum millibus præmisit, qui Coburgum Franconiæ itidem ciuitatē adoriretur, ipseq. mox sequutus, facili negotio ciuitate potitus est. Nam quingenti sclopetarij, qui in ea erant, post leuem velitationem in arcem receptum habuerunt. Hic nonnulli dies quieti dati, & arx tentata, sed cum situ, & munitione egregie firmata esset, vanus fuit labor. Interim Norimbergenses sua vrbe erumpentes post Cæsarianorum discessum, Suauochium, vbi ægroti remanserant, expugnarunt, atque in semianimes sæuientes vlcisci iniurias ab hostibus passas sibi sunt visi; Rex vero postquam apud Herbipolim resumendis viribus aliquot dies commoratus est, in Virtembergensem Ducatum copias duxit, vt ibi quoque exercitum restauraret; atque vt Bauarum a Vollestaino diuideret, Bannerum cū valida manu in Bauariam submisit, qui in regionē excurreret, deuastaretq.

21 Quod vbi Bauaro apud Coburgum nūtiatum est, habito cum Vollestaino super rerum statu colloquio, acceptisq. ab illo aliquot legionibus cum Aldringhero, Aldobrandino, & alijs ad defendendam suam ditionem pridie idus Octobris discessit, Vollestainus quoque

postera

postera die, cum nihil contra Coburgensem arcem proficeret, expilata ciuitate, Misniam versus cum reliquo exercitu, qui decem militum millia non excedebat, profectus est, ductoq. per opulenta loca milite, vt præda sibi conciliaret, apud Suichauiam Holcam cum ijs militibus, quos in præsidium occupatarum ciuitatum retinuerat (namque Gallasius in Silesiam cæteros abduxerat) assecutus est, inde capto ex itinere Aldemburgo, Lipsiam castra mouit, cumque imperatam deditionem facere ciues abnuerent, subire mœnia legiones iussit, tormentaq. admoueri, sed ciues suæ debilitatis gnari, altera die ciuitatē dedidere, in arcem dilapsis nonnullis Saxonibus, qui vrbi præsidio inerant, & postera deinceps die deditionem quoque fecerunt. Acta hæc sunt circa Nouembris Calendas, cum iam rigescente cœlo miles in aperto ægre commorari valeret, quare Vollestainus, qui hyemem in expeditione traducere non consultum ducebat, hyberna prouidere constituit. Videbatur Misnia aptissima regio, si ita muniri posset, vt hostis improuiso inuadere nequiret, quod securum videbatur, si Torgauium expugnaretur, atque adeo ad illud expugnandum Holcam cum maiori exercitus parte ire iussit, dum

ipse podagræ valetudine, Bursili apud Lipsiam detineretur. Est Torgauiũ Misniæ munita satis ciuitas trans Albim sita, ad quam super Albim pons constructus est. Distat Lipsia viginti passuum millia, retuleratq. Coloredus, qui cum Croatis ad illam scrutandam perrexerat, haud præpotenti præsidio firmatam esse; quare Holca pridie nonas Nouembris, deducto ex statiuis quæ prope Lipsiam erant exercitu, ad eã iter direxit, occupato in itinere Ailemburgo, sed vbi ad milliare prope Albim ventum est, egressus cum valida equitum, peditumque manu hostis, Cæsareos quibus præcurrere obuenerat aggressus fudit; atque cum in ciuitatis conspectũ venimus, munita vrbs, extructis extra mœnia munimentis, atque ante pontem opus cornutum firmo præsidio custoditum apparuit. Holca itaque dum hostem velitãdo detinet, ad Vollestainum citato cursu nuncium mittit de ciuitatis statu, interrogatq. an esset expugnatio sibi tentanda, sed antequam nuncius hic ad Vollestainum peruenisset, ab eodem missus alius Holcam Lipsiam versus reuocauit, namque volebat Vollestainus suis copijs Popennaimi exercitum addere, quem iam prope esse resciuerat, vt cum Rege manus posset conserere, qui ex Virtemberga

berga magnis itineribus in Miſniam tendere
22 dicebatur. Saxo enim vt primum Cæſareum exercitum Miſniam ingredi ſenſit, veritus ne tranſmiſſo Albi in Saxoniam Volleſtainus duceret, & ſe tota ditione ſpoliaret, Regem de ſuo ſtatu admonuit, atque enixe poſtulauit, vt coacto quamprimum exercitu in ſubſidium properaret: accitis interim tumultuarie militibus ex Saxoniæ delectibus Torgauium ſex mille militum præſidio firmauit, reuocauitq. ex Sileſia Arnemium, vt pluribus ex partibus ſibi conſuleret. Rex vero ſimulac Saxonis periculum audiuit, collectis copijs ex Virtemberga diſceſſit, iuſſitq. ex Bauaria Bannerum quoque ſequi, atque facto per Franconiam, ac Turingiam magna cum celeritate itinere, in Miſniam Erfordiam vſque progreſſus eſt. Serius Arnemius relictis in Sileſia pręſidijs, Torgauium in Saxonis ſubſidium venit. At Popennaimus ex Belgio redux, poſtquam cum Hiſpanis ſubſidium ferre obſeſſo ad Moſam Traiecto fruſtra tentauerat, relicta in inferiori Saxonia ſuorum militũ parte, Miſniam verſus iter intendit, ac poſtridie nonas Nouembris cũ Volleſtaino apud Merſpurgum ſe coniunxit. Conſtabant Popennaimi copiæ duodecim veteranorum militum millibus; atque

adeo cum ijs, quos Holca habuerat, Cæſareus
exercitus omnino ad viginti quinque mil-
lia aſcendebat: quibus viribus confiſus Volle-
ſtainus, contra Regem tendere decreuit, &
certaminis fortunam experiri, cum ille ſupra
viginti millia militum non habere diceretur.
Collectis itaque vaſis quarto idus Nouembris
Lutzen vſque progreſſus eſt, ciuitatem decem
Lipſia paſſuum millibus procul; poſtera die
Vaiſſenfeldam, ad fluuium Salam poſitam, to-
tidem a Lutzen milliaribus, venit; atque inde
Comitem de Suiſse cum ſua peditum legio-
ne, & cũ ſua equitum Tribunum Bredauium
miſit, ad occupandum Namburgum ciuita-
tem ad eundẽ trans Salam valde opportunam;
ſed iam Suecorum prima agmina, trucidatis
aliquot Cæſareis, qui in ea erant, illam occu-
pauerant; quod conſpicati Bredauius, & de
Suiſse, Vaiſſenfeldam ad Volleſtainum pe-
23 dem retulere. Porro Rex Namburgi oppor-
tunitatem cognoſcens, cum ad ſe venire Vol-
leſtainum intellexit, illo potiri voluit, ne Cæ-
ſarei Salam tranſirent, atque eo cum toto ſuo
exercitu proceſſit, miſſiſque in noſtrum con-
ſpectum quattuor equitum millibus, ipſe a
nobis quattuor milliaribus diſtans in acie cõ-
ſtitit. Quod vbi Volleſtaino nuntiatum eſt,

ante

ante Vaissenfeldam & ipse suam aciem instruxit, opinatus non refutaturum Gostauum pugnam, missisq. equitum aliquot legionibus, quæ hostem distinerent, prælij signum dedit; sed Rex, qui operæprecium non ducebat, iniquis viribus, & ex hostis optione confligere, post leues velitationes nonnullas, suos equites reuocauit, & circa Namburgum statiua disposuit, ac vallum excitare incepit; & Vollestainus hoc intellecto suum quoque exercitum circa Vaissenfeldam distribuit, obseruaturus quid Rex moliretur; sed cum ille suis munitionibus contineretur, neque sui copiam faceret, bellicum concilium cogi iussit, consuliq. an ad Regem aggrediendum ire præstaret, quidue faciendum esset omnino. Retulerat castrametationis præfectus Deodatus, qui cum Croatis ad scrutandas Namburgum vias missus fuerat, esse collibus præpeditum iter Regemq. præter situs munitionem, arte quoque se muniuisse: Quapropter Popennaimo, & reliquis, quos Vollestainus consuluerat, visum est haud vtile hostem adeo iniqua situs positione aggredi, sed præstare opperiri, donec locum illum desereret, & in apertiora prodiret. Sic duos dies circa eandem ciuitatem Vaissenfeldam commoratum, cumque

itidem

itidem Rex suis munitionibus non exiret, sæuiretq. iam hyems, & vix militaria munia præ frigore obiri possent, allatumq. esset Coloniam Agrippinā ab Henrico Berghensi Comite obsideri, decreuit Vollestainus suos in hyberna milites reducere, mittereq. Popennaimum, qui obsessæ vrbi opem ferret, ne Catholicis opportunissima, & maximi momenti in Germania ciuitas, amitteretur. Datis itaque duabus Croatarum legionibus illum ad suas reliquas copias, quas prope Visurgim sub ductu Cronsfeldensis Comitis reliquerat, ire, & obsessæ vrbi suppetias ferre mandauit, colligereq. si opus esset nouos in Vestphalia milites; tradidit insuper sex peditum, & quattuor equitum legiones, quas occupata in itinere Halensi arce, quam ducenti Sueci milites tenebant, in ea ciuitate, & circuitu in statiua distribueret, pergeretq. inde ad destinatam expeditionem. Scilicet ideo occupare Halam Vollestainus elegerat, militesque imponere, quia toti exercitui ita in Misnia statiua distribuere decreuerat, vt si aliqua pars a Rege tentaretur, obstare Cæsarei possent, donec a vicinis statiuis subsidium haberent, qua de causa & multos simul milites collocare oportebat, & designare ad inuicem propinqua statiua,

eratq.

eratq. Hala designatis alijs admodum proxima: His ita dispositis Popennaimus cum suo milite Vaissenfelda Halam versus profectus est: qua die & Vollestainus Lipsiam versus mouit; & quoniam interruptæ viæ impedimenta detinebant, non vltra Lutzen progressum, vbi etiam sequenti die ob hæc eadem impedimenta commoratum est; Hinc Vollestainus Comitem de Suisse, & Tribunum Crontreram cum suis legionibus Suichauiam, & Aldemburgum misit, qui illa loca ad omnem euentum præsidio tenerent, ne ab ea parte hostis sibi regressum in Boëmiam præcluderet; Gostauus vero vbi discessisse Popennaimum a Vollestaino cognouit, relictis Namburgi impedimentis, post Vollestainum mouit, vt inferiorem militum numero opprimeret, atque xvij. Calendas Decembris Vaissenfeldam vsque processit. Reliquerat Vaissenfeldæ Vollestainus cum centũ militibus Centurionẽ ad vltimi agminis cautionem, quem vt reciperet Generalis ordinum ductor Coloredus maior, cum Croatis Vaissenfeldam vsque perrexerat: Hic recepto cum militibus Centurione aduenientes Suecorum manipulos vidit, qui ad occupandam Vaissenfeldam properabant; quo viso Coloredus Croatas ali-

quot

quot ſcrutatum miſit, qui totum aduentare Regis exercitum nuntiarunt. Tunc ſuis Croatis in acie diſpoſitis ad Volleſtainum cũ nuntio de Regis aduentu Coloredus reuerſus eſt, inſequente hoſte, qui vnam Croatarum turmam capto vexillo deleuit; Vergebat ad veſperam dies, cum Volleſtainus venire Regem a Coloredo accepit; non excedebat duodecim millium numerum Cæſareus exercitus, ideoque haud conſultum quibuſdam videbatur, expectare Regem, quem maiores habere copias certum erat; ſed ſperabat Volleſtainus fore, vt Popennaimus, qui viginti tantum milliaribus diſtabat, ante Regem adeſſet, atque ita æquis viribus confligeretur; miſſo itaque Halam ad illum nuntio, hoſtem opperiri conſtituit, ac dato prælij ſigno, legiones Lutzen, vbi principale erant diuerſorium, conuocauit, eodemq. veſpere ſub dio aciem diſpoſuit. Ipſe mira diligentia cuncta percurrens, luſtranſque, eam noctem inſomnem tranſegit. Interim Popennaimus poſtquam Vaiſſenfelda diſceſſerat, Halam progreſſus, eam ciuitatem expugnauerat, ſubibatq. arcem, cum nuncium a Volleſtaino accepit, oportere ſe Lutzen ſuas copias ducere, & periclitantibus ſubſidium ferre. Tum per tympaniſtas ad ſigna

gna

gna milites acciri iubet; ſed illi in ciuitate di-
ſperſi, prædæq. intenti tarde nimis coibant,
quamobrem Popennaimus iuſſo reliquo exer-
citu confeſtim ſequi, cum tribus equitum, &
vna Draconum legionibus, in viam ſe dedit,
impatiens moræ, metuenſq. ne ſero nimis ad
24 pugnam accederet. At Rex xvj. Calendas De-
cembris vltima vigilia acie inſtructa Lutzen
verſus ad aggrediendũ Volleſtainum mouit:
eſt Lutzen ignobilis ciuitas, decem paſſuum
millibus Lipſia procul, diſtanſq. ab eo agro,
vbi ſuperiori anno Tyllius fuſus fuerat non
ſupra quinque milliaria; patet lata circum-
quaque planities, & qua ad Eurũ ſpectat pro-
cul Lutzen mille fere paſſibus pagus iacet, a
quo nemus obiecto ciuitati latere Corum ver-
ſus extenditur; ad meridiem Vaiſſenfelda ſita
eſt. Inter nemus & Lutzen, prope viam, quæ
Lipſiam ducit & ab ea ciuitatis parte, quæ eo-
dem ſpectat, ne ab hoſte ordinum diſpoſitio
obſeruaretur, Volleſtainus ſuam aciem verſa
ad Eurum facie diſpoſuerat, in varios pro mo-
re militiæ diſtinctam manipulos; & quoniam
militum anguſtus erat numerus, in ſiniſtro la-
tere, quod ad nemus ſpectabat, proſpectuiq.
hoſtis obijciebatur, impedimenta, & circa ip-
ſa calones equis inſidentes collocauerat, vt

hoſti appareret copioſior exercitus; videbaturq. a longe cernentibus equitum magnã acies, quæ terga firmaret; namque in vltimã parte poſuerat, cum ne ab hoſte dignoſcerentur, tum ne in fugam verſi calones reliquos ordines turbarent; diſtabat ſiniſtrum hoc latus a nemore ad machinæ ictum, dextrum pneumaticis molis, quę apud ciuitatem erant, hærebat, iacebatq. Lutzen ad Africum, atque omnino noſtra acies poſito ad Africum dextro latere, ad Aquilonem ſiniſtro, ad Eurum, vt diximus, ſpectabat. Porro ante peditum aciem foſſa ad alia opera a ruſticis ducta obuenerat, quam Volleſtainus ſclopetarijs impleuit; Cæterum vniuerſus ſitus paulo adiacentibus depreſſior, totum tegebat exercitũ, vt nemo accedere poſſet, quin deſtinatis ictibus obijceretur; atque erat omnino talis, qualem Ducis prudentia eligere potuiſſet: nam quamuis aliquibus ſatius videbatur occupare nemus, ac ad ipſius initium poſitum pagum, ciuitatemq. Lutzen firmo ſclopetariorũ præſidio munire, inde aciem propius hoſtẽ conſtituere, non aderant tamen tot milites, quot ad id exequendum requirebantur. Accedebat, differri certamen, ſi eo in ſitu moraretur acies, vbi fuerat diſpoſita, cum longius ab hoſte di-

ſte di-

ſte diſtaret, atque ità tempus dari Popennaimo, quo cũ ſuo exercitu adeſſet; Itaque Volleſtainus inſtructa vt diximus acie, collocatiſq. opportune tormentis, hoſtem præſtolabatur; interim ordines, manipuloſque circiumequitans, quamuis haud interrupta ſilentij ſeueritate, ſola tamen præſentia, aſpectuq. ac blãda maieſtáte beneuolos milites ad ſtrenue rem gerendam accendebat; qui læto fremitu victoriam augurãtes, circumeuntem excipiebant Ducem, quem ſtrenuos, ac ignauos pariter debitis nõ defraudare præmijs, aut pœnis ſciebant. Atqui Rex vbi in noſtræ aciei conſpectum venit, cognouitq. æquiorem pro nobis ſitum, veritus, ne ſi inter nemus, & Lutzen ad nos accederet, infeſtis vtrinque ſclo-porum ictibus infeſtaretur, miſſis militibus, pagum, qui ad principium nemoris iacet, ſcrutatur, equitatuſq. partem ád tentandum Lutzen pergere iubet. cumque indefenſum, qui ad nemoris principium eſt, pagum nanciſceretur, illum occupat, ac mox ſoluta acie in nemore iter carpit. Hoc Volleſtainum in eam opinionem adduxit, vt crederet, nihil moliturum Regem, velleq. illum Torgauium tendere, vt Arnemio, qui eo cum ſuo exercitu ex Sileſia venerat, ſe iungeret. Inter hæc excur-

rentes Sueci equites Lutzen tentarunt, & Cæsarei incensis suburbijs, cum illud tenere non curarent, ad suos in aciem iuere: Popennaimus quoque cum ijs, quos diximus, equitibus, & Draconibus aduenit, cui recedēte calonum turba, cum impedimentis, quæ Vollestainus, Lipsiam versus tendere iussit, vt Popennaimo locum darent, in sinistro latere locus assignatus est, in ea parte, in quam verisimile erat hostem impetum non facturū, vt fessi ex itinere milites, equique vires resumerent. Gostauus vero, vbi dimidiæ horæ suis requiem dedit, restauratis ordinibus, instructaq. iterum acie, milites ita affatus esse dicitur. En superioris anni eundem locum milites, atque Tyllium alium, qui non secus ac ille in nostras manus incidit incaute. Et quamuis iniquo paululum loco pugnaturi simus, de victoria tamen non dubito, quam mihi vestra virtus, & numerus, quibus hostes præstatis, certo promittunt. Nobis audacia solum, factoque opus est milites, nihil aliud ad victoriam consequendam requiritur: Nam quamuis æquiori pro se situ dispositis ordinibus nos hostis opperiatur, Popennaimus tamen abest, cum maiori, meliorique exercitus parte; ibi calones, lixæque ac ægroti, vix sustinentes arma, & mox auolaturam

ram animam, in acie consistunt. Aggrediemur nos illos, fugient primum aggredientium impetum scio, & vos ijs fusis ea præda potiemini, quam ex Franconia Misniaque, ex suis pariter ac nostris amicis prædatores isti, nemini parcentes retulerunt: sepeliemusq. illos in propinquo cum ijs tumulo, quos superiori anno in hoc eodem tractu trucidauimus. Hæc fatus bipartito irrumpere milites iubet; pedites quidē, ac sinistrum equitum agmen frontem nostræ aciei adoriri, dextrum vero equitum cornu in nostrum sinistrum ex nemore impetum facere. Sesquihora ante meridiem cœpta a machinis pugna, quibus accedens hostis, haud segnius suis vtens, exceptus, cadebantq. plurimi hinc inde, ac Cæsareus miles occupato loco insistens, in vestigio Suecos expectabat, quibus cominus rem agere properantibus, intermedius campus euanuit, deturbatisq. ijs sclopetarijs, qui in fouea ante aciem positi fuerant, Sueci nostræ aciei frontem aggressi, facto vehementi impetu sex machinis sunt potiti, quibus in nostros versis damnum non spernendum attulere; inclinabatq. iam acies, ni subsidio accurrens cum valida manu Vollestainus, hostem repulisset, qui cum occupatas machinas defendere non

vale-

valeret, asportatis duabus, reliquas immissis in alterum foramen clauis inutiles reddidit, & nostri vrgētes trans fossam iterum Suecos pepulerunt. Sic in hac parte præliabatur, cum dextrum Suecorum equitum agmen, Croatas, Polonosque, qui ante sinistrum nostrum cornu stabāt, inuadens, nequeuntes ob equorum humilitatem impetum sustinere, in fugam vertit; atque hi in cæteros incidentes, ruptis ordinibus totum sinistrum agmen in fugam secum abstraxere; quod conspicatus Gostauus, qui hactenus in hac moratus fuerat parte, iusso Hornio hostem persequi, ad frontem nostræ aciei se transtulit, vnde Suecos fuisse repulsos intellexerat, scrutaturus debiliorē partem, atque in eam impetum facturus, sed cum obseruandi gratia propius nostros accessisset, grauioris sclopi glande sinistro brachio comminuto delapsus in deliquium, ab aulicis flexo ad suorum dextrum latus itinere, ne per manipulos transiens milites terreret, ad curandum deducebatur, cum in quandam nostrorum equitum legionem, redeuntem ad prælium, incidens, dilapsis aulicis, trucidatus ab ignaris, quem occiderent, militibus, atque spoliatus est. Ferunt cum imminens vidisset periculum, neque salutis spem esse, orasse

Franci-

Franciſcum Albertum Lauuemburgicũ, e Saxoniæ Ducum familia, qui ſolus ſuſtinendo Regi remanſerat, vt poſtquam perierat, ipſe ſibi conſuleret; vulgataque ſunt ipſius ad Lauuemburgicum verba Gallico idiomate prolata, quæ latine ſonant; perij, tibi conſulas frater; noluiſſe tamen illum deſerere Regem, atque aciem ſuam verſus aſportare niſum, donec ab aſſultantibus quattuor Cæſareis, qui ante legionem ad ſe cucurrerant, interceptus, dum breuioris ſclopi ictum vitat, Regem, quem amplexu ſuſtentabat, dimittit, atque ambuſta ſulphureo puluere facie, elabitur. Sic perijt Goſtauus derelictus ab omnibus, qui iuuare alios profitebatur. Interim Popennaimus noſtrorum ſiniſtri agminis fuga principio a prælio quoque auulſus eſt; ſed reſtauratis mox cum Holca ordinibus, inter primos dimicans inſequentem Hornium ſtitit, repulitque, & prælium iam in priorem locum ſua virtute reſtituerat, cùm ſelibrali tormenti pila renibus traiectus, ad ſuos commilitones verſus interrogauit, an vera Regis mors eſſet, quã fama iam per noſtrum exercitum vulgauerat, cumque ita eſſe reſciuiſſet; Ite, inquit, nuntiate Megapolitano Duci me ita ſaucium eſſe, vt viuendi ſpem amiſerim, læto animo tamen mori,

mori, cum implacabilem illum Catholicæ religionis hostem ante me diem obijsse sciam, inde dum ab asseclis Lipsiam versus rheda deueheretur, post dimidiam ab accepto vulnere horam, sancto pœnitentiæ sacramento refectus, vir eximius moriens immortale sui desiderium reliquit. Amisso Popennaimo noster ab ea parte equitatus manifeste in turpem fugã se vertere; neque secius qui ad dexteram positus fuerat fecit, exceptis comite Terzca, Ghettio, nonnullisque alijs tribunis, qui cum suis legionibus diutius restitere, sed cum hostilem impetum tolerare non possent, ipsi quoque Lipsiam versus se recepere. Solus Octauius Piccolomineus cum sua legione inter medios hostes intrepide vsque ad prelij finem stetit; factaq. septies irruptione, ac edita late strage; amissis quinque equis, qui sub se fuerant confossi, & supra ducentis militibus, ipse sex sclopi ictibus saucius adhuc pugnans, optimi fortissimique militis, ac Ducis nomen promeruit. Cæterum ea fuit nostri equitatus fuga, vt demissis, prouolutisq. in cœno signis, citatissimo cursu aliquæ turmæ Lipsiam vsque perfugerint, cum insequentem neminem post terga haberent; admissoq. nouo flagitio, maiorem effecerunt culpam, namque Lipsiam prope cum

pe, cum in noſtra impedimenta, quæ eo deducebantur, incidiſſent, maiorem eorum partem expilarunt; ſtrenui quidem milites, qui ſine præda omnino a certamine diſcedere noluerunt. Dilapſis noſtris equitibus totus hoſtium impetus in pedites incubuit; iamque medios intercludere Sueci proceres, diſſimulata Regis morte, parabant, cum temporis momēto circumfuſa caligo lucidiſſimi antea ſolis radios obtenebrauit; ac vtrumque exercitum texit; Eapropter Sueci ſuſpicione detenti, opportunitate oblata minime vti potuerunt, ſed continuato prælio ad noſtræ aciei frontem, fundere reſiſtentes pedites conabantur. Hic vſque ad primam noctis horam ſine intermiſſione pugnatum eſt acriter, tutantibus locum ſtrenue Cæſareis, vehementiq. niſu inſiſtentibus Suecis; & Volleſtainus, qui quamuis haud firmus valetudine, ac breuioris ſclopi glande læſus in femore eo ſemper accurrens, vbi maximum erat diſcrimen, nihil ea die omiſit, quod aut ad militem, aut ad Ducem ſpectet, potuit hoſtem ſuſtinere, & ſuos continere in acie, donec dirempti noctis tenebris milites, dirigere amplius vulnera nequirent: tunc vterque exercitus receptui cecinit, & Volleſtainus quamuis Hala reliquæ

Popennaimi copiæ aduenissent, inconsultu m tamen duxit iterum sequenti die fessos, atque impastos milites, nouo labori discriminique obijcere: relictis itaque accensis ignibus, & viginti duabus machinis, altera post solis occasum hora, silentibus tympanis Lipsiam versus se recepit; quod Sueci conspicati, vsque ad pneumaticas molas cum toto exercitu acie instructa processere, ibiq. traduxere noctem, haud Vollestainum insecuti, quod inter noctis tenebras insidias vererentur. Durauit sex horas hoc prælium, adeo perfracte pugnantibus militibus, vt maiori cum pertinacia nusquam pugnatum sit, fuerintq. milites, qui proiectis armis mordicus hostem aggrederentur, eatenus rabies excanduerat. Et talis quidem fuit Lutzensis pugna Lipsensi non inferior, quarum vtraque iniqua Cæsareis fuit, ob equitatus ignauiam, qui suas partes non egit, innotuitque posteris, quanti equitatus in campestribus prælijs sit momenti, ac satius esse, vt dimidia pars sit peditum, & equitatus superet, quam æquis conditionibus cum hoste decertare: Et tametsi, respecto militum numero hæc Lipsensi fuerit minor, illam tamen præliandi atrocitate, & illustrium virorum strage superauit. Namque ex parte Cæsarea præter

acer-

acerrimum Catholicę religionis propugnatorem Gotofredum Popennaimum, Ducem lõgiori vita, atque æterna memoria dignum, qui supra centum cicatrices acceptorum in pręlijs vulnerum in suo corpore numerabat, Fuldensis Abbas Benedictinus monachus, ac Princeps imperij, dum pie Crucem præ manibus gestans manipulos ad strenue pro fide Catholica pugnandum hortatur, misere ab hoste dilaniatus mortem oppetijt; & Bertholdus Vollestainus Ducis generalis cognatus, suæ legioni assistens ita vulneratus est, vt post nonnullos dies deinceps Pragæ occubuerit; quod idem & Prainero Generali tormentorum pręfecto accidit. Multi præterea nobiles alij viri, Tribuniqùe desiderati sunt; ac ex Suecorum parte præter Gostauũ haud pauci egregij milites cecidere; atque omnino ex vtroque exercitu septem militum millia perijsse credũtur, maiori Suecorum clade, qui iniquo situ expectantes Cęsareos adoriebantur; Vulneratorum idem fere fuit numerus, qui militum, ac ex officialibus præsertim, & proceribus vix vnus ex hoc conflictu sine vulnere exiuit, neque immunis ipse Vollestainus fuit, qui, vt diximus, in femore percussus fuerat: Superstites vero sine vulnere haud omnino calamitate carue-

re, nãque aliqui amissam supellectilem, equosue, aut amicos doluere, multi pericula subiere haud exigua, atque inter alios Franciscus Medicæus minor ex duobus Magni Hetruriæ Ducis fratribus, qui in Germania militant, quique huic prælio interfuere, discerpto equo bombardæ ictu, ex magno discrimine mire seruatus est. Amissa sunt viginti duo tormenta, & impedimentorum pars, quæ equorum defectu asportari nequiuerunt; ac nonnulla vexilla, quamuis ex his plura nostri lucrati sint, cum hostem iterum trans fossam repulerũt, & Piccolomineus multa acquisierit; multi quoque ex nostris in captiuitaté a Suecis abducti sunt; Cæterum occisi Regis gloria ad quem spectet incompertum est: hostes quidem Holcæ, aut Ghettij legionibus tribuunt, & Holcę tubicen eius calcar ostendit; At Piccolomineus thoracem habet ex Alcis corio, qui is esse fertur, quem Rex ea die gestauerat, & Piccolominei commilito Buccella dum campum excurreret occisum Regem cognouisse dicitur, cuius alias fuerat captiuus, ac Piccolomineo ostendisse, qui fidem asserenti non adhibuit; neque de Regis vestibus aliud extat, & Cyanos, quá aurea catenula appensam collo gestabat, singularis magnitudinis gemma, atque antiquum

quum Suecię Regum munus, nusquam inuenta est; quamuis Rex omnino spoliatus in cam-
25 po deinceps repertus sit. Atqui Vollestainus Lipsiæ, quo se receperat, non supra tres horas quieuit, sed relicto in arce præsidio, Boëmiam versus castra mouit; habuitque apud Fraibergam cum suis copijs obuium Gallasium, quo in Silesiam iterum dimisso, ac munitis Chemnitio, Fraiberga, Frauuenstaino, Suichauia, & Aldemburgo, reliquos milites in Boëmiam, ac propinquas regiones in hyberna distribuit, nouum præparaturus exercitum ad sequentis anni expeditionem. Sueci vero colligendis funebris victoriæ spolijs vsque ad alteram post solis ortum horam sequentis diei in campo constitere, ac postmodum asportatis nostris tormẽtis, cum Regis cadauere Vaissenfeldam retrocessere. Hic lugubri iustitio aliquot dies dati, & militaria munia intermissa; ac Gostauus aromatibus conditus in plumbeam capsam demissus est, deportandus in illud Regnũ exanimis, quod viuens alieni ambitione deseruerat. Sic æterna prouidentia (namque humanæ industriæ Regis mors minime potest adscribi) vt a principio nostræ huius narrationis diximus, postquam sibi visum est satis in peccantes Catholicos animaduersum, libidi-

ni

ni huius hominis occurrit, cui totius orbis dominium exiguum videbatur. Erat Gostauus grandiori corporis statura, quam vulgo sint homines, ac proportionata membrorũ compagine, robustissimo corpore; candidaq. facie, cum grandi naso, ac subrufa cæsarie, & barba, vt in ijs regionibus vt plurimum nasci homines solent, solumq. in oculis inerat vitium, quorum obtusam aciem dicitur habuisse. Laudabiliores erant animi dotes, quippe magnanimus, liberalis, affabilis, misericors fuit; pius quoque ac iustus, si hæresim, & alieni Regni vsurpationem dempseris, regnandiq. libidinem condonaueris: Præterea linguarum studium coluit, libereq. Latine, Italice, Gallice, ac Germanice loquebatur, callebatq. militarem Architectonicen, & Mathematices non omnino erat ignarus; in militari quoque disciplina quam excelluerit, quantaq. cum seueritate, & cautela in expeditionibus se gereret, partim narrauimus, ac ipsius alia gesta testantur; perueneratque permittente Deo, ad eum statum, vt si huic prælio superuixisset, parem in terrarum orbe fortasse non habuisset; sed vt vanum, & ridiculum est ob secundas res, atque ex animi sententia egregie gestas, aliquam in prosperitate spem sitam habere,

bere, cum voti sui culmen attigisset fere, confecissetq. bellũ, flexo, placatoq. pij Cęsaris orationibus Deo, vix trigesimum octauum natus annum, immanem trucemq. mortem, quippe septem vulneribus confossus, subiuit, qui si in regno, quo iam pacifice fruebatur, vixisset quiete, ad senectam fortasse peruenisset. Atque eodem mense duos implacabiles Cęsaris, & Catholicæ religionis hostes Deus abstulit; scilicet & Fridericus Comes quondam Palatinus Rheni hoc eodẽ mense Nouembri Moguntiæ febre correptus interijt. Verum enimuero ob Lutzensem pugnam ab vtraque parte Deo gratiæ actæ; namque Cæsar indictis supplicationibus pro morte tãti hostis festos dies celebrauit; & Protestantes ob partam victoriam in lætitiam effusi minus Regis mortem sensere, quem etiam iam fere erant exosi, dolebantq. sibi ea non seruari, quæ ille promiserat; milites vero Sueci, finito iustitio, iuncti cum Arnemij copijs, non prius in hyberna deducti sunt, quã sub ductu Bernardi Vaimariensis ducis, Lipsiam, Chemnitium, Fraibergam, aliaq. Misniæ loca, in quibus Vollestainus præsidium reliquerat, recuperauerint; expulerintq. ex tota Saxonis ditione Cæsareos.

FINIS.

Typographus Lectori S.

NOn me latet inter imprimendum haud paucos errores irrepsisse, vt pag. 9. adhærentias pro adhærentes. pag. 51. molibus pro frumentarijs molibus. pag. 129. dedere pro dedidere. pag. 131. edoci pro edoceri: & alia eiusmodi; quæ humaniter ipse corrigas oro, cum temporis breuitas quominus id faciam impediat, ac sperem hos commentarios aliquando emendatiores me editurum, interim his fruere, & vale.